

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

**4
2014**

ИНФЛЯЦИЯ: МӘНІ ЖӘНЕ БАЙҚАЛУ ФОРМАЛАРЫ МЕН
ӨЛШЕУ КӨРСЕТКІШТЕРІ

КӘСІПКЕРЛІК – ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖЕТЕКШІ КҮШІ

К ВОПРОСУ О ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В
КОРПОРАТИВНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Транзитная экономика

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс», «КазПресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 6800 тенге.

Издатель ИП «Ханшайым»:

ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19

в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:

БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д.30 а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: (727) 301 50 40, моб. (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная
экономика»

Издается с июля
1997 года
Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редационный совет:

Узан Искаков

(Казахстан)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Жанар Аубакирова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Петя Колева

(Франция)

Айгуль Садвакасова

(Казахстан)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Раушан Азбергенова

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики
Казахстан
Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Исаев И.И.

Инфляция: мәні және байқалу
формалары мен өлшеу көрсеткіштері 4

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Көшенова Б.А., Асилова А.С.

Кәсіпкерлік – ұлттық экономиканың
жетекші күші..... 19

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Бекбалтина А.С.

Управленческий учет: принципы
формирования и эффективность
внедрения.....29

Шимшиков Ж.Е., Жанбозова А.Б.

Сыбайлас жемқорлықпен күресте
мемлекеттік басқару тиімділігін
арттырудың маңызы 36

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Барышева С.К., Дәулетқан Р.Д.

Бухгалтерлерді дайындаудағы
сертификациялаудың маңызы мен
негіздері 44

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет. Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70x108 1/16.
Бумага офсетная.
Печать Riso. Тираж 500 экз.

Цена договорная.

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30-а,
офис 62.

Тел.: (727) 301 50 40,
моб.: (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском центре
журнала «Транзитная
экономика»

© «Транзитная
экономика»
2014

Бурлаков Л.Н.

Эффективная модель госслужбы – основа
противодействия коррупции 50

Сатмурзаев А.А., Сатмурзаев Н.А.

К вопросу о принятии управленческих
решений
в корпоративном менеджменте..... 60

Таубалдиева У.С., Заманбекова А.Б.

Қазақстанға инвестицияларды тартудың
қазіргі жағдайы..... 76

Халитова М.М., Панзабекова А.Ж.

Институциональные аспекты и
инструменты
гендерной политики в условиях
индустриально-инновационного
развития Казахстана.....83

Требования к содержанию
и оформлению статей.....98

УДК 336

Исаев И.И., доцент

Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті
Алматы қ.

ИНФЛЯЦИЯ: МӘНІ ЖӘНЕ БАЙҚАЛУ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӨЛШЕУ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Түйін

Бұл мақалада автор көпфакторлы экономикалық құбылыс ретінде инфляцияның мәнін, байқалу формалары мен өлшеу көрсеткіштерін ашық экономика жағдайында қарастырған. Экономиканың долларизациялану жағдайында Қазақстандағы инфляциялық процестің заңдылықтары, сыртқы және ішкі факторлары туралы талдау материалдары берілген. Автор резервтік ақшалардың бейтараптануына және коммерциялық банктердің ақша экспанциясы саясатын жүргізу кезіндегі резервтік тәуелсіздігіне байланысты Ұлттық банк тарапынан инфляцияны реттеудегі проблемаларды атаған.

Түйін сөздер: Классикалық банкнот, алтын стандарты, монеталық стопа, банкнота тезаврациясы, ақша эмиссиясы, несиелік экспансия, бағалардың индекстері, дефлятор, базалық инфляция, резервтік тәуелсіздік, несиелік ақшалар, резервтік ақшалардың бейтараптануы.

Инфляция латын тілінде «inflatio» – қабыну, ісіну деген ұғымды білдіреді. 1861-1865 жылдары азамат соғысын қаржыландыру мақсатында АҚШ-тың Федеральдық үкіметі бюджеттің тапшылығын жабу үшін алтынға айырбасталынбайтын банкноттар мен қазыналық билеттерді өте көп мөлшерде эмиссиялап айналысқа шығарды. Мұндай банкноттар мен қазыналық билеттерді – «гринбакс» (green backs) деп атады. Осы саяси оқиғаға байланысты 1864 жылы американдық экономисі А. Делмар ең алғаш рет инфляция терминін айналысқа енгізген. Қазіргі кезде ауызекі долларды бакс деп атау «гринбакс» (жасыл арқа) терминінің негізінде пайда болса керек.

Еуропада «инфляция» термині ХХ ғасырда бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін пайда болды. Ал Кеңес Үкіметі кезінде «инфляция»

деген ұғым 1920 жылдың екінші жартысынан бастап қолданыла бастаған. Егер ақшаның пайда болу тарихына терең көз жүгіртсек «инфляция» термині ақшаның құнсыздануы, төлем қабілетінің төмендеуі, бағаның өсуі туралы ұғым ретінде монета формасындағы ақшаның пайда болуымен қатар қолданыла бастаған. Толық құнды монеталардың орнына толық құнсыз, бірақ сол толық құнды монеталардың номиналдық дәрежесімен теңбе-тең монеталарды билік өкілдерінің айналысқа жасырын шығаруымен байланысты инфляция алғаш рет байқала бастады. Күміс монеталардың орнына номиналын сақтап мыс монеталарын шығару да ақшаның құнсыздануына және инфляцияның пайда болуына әкеліп соқты. Мыс монеталар әбден құнсызданды және инфляция өсті. Бұдан биліктегілер ғана пайдаға кенелді. Монеталық стопаның төмендеуі де инфляцияға себеп болды. Алтынның немесе күмістің белгілі бір салмақ мөлшерінен құйып шығаратын монетаның санын монеталық стопа деп атайды.

Алтын стандартына негізделген ақша жүйесі салыстырмалы түрде тұрақты болып, қоғам инфляциядан көп зардап шекпеді. Алтын стандартына негізделген ақша жүйесінде инфляциялық процесс тек қана айналыс сферасымен шектелген факторлармен байланыстырылды. Ақша массасы мен тауар массасы арасындағы тепе-теңдік ақша айналысының заңдылықтарына сәйкес стихиялы түрде реттелінді. Міне, осылайша ақша массасы мен тауар массасының өзара сәйкестігі мемлекеттің араласуынсыз-ақ реттелді. Ақша жүйесінің классикалық банкноттар айналысына негізделген типі де осы заңдылықтарға бағынды. Себебі айналыстағы классикалық банкноттар алтынмен қамтамасыз етілгендіктен еркін тезаврацияланды (банкноттың тезаврациясы – эмитенттің кассаларына қайта келіп жиналуы). Алтын стандартына негізделген ақша жүйесі толық құнсыз несиелік және қағаз ақшалар жүйесіне ауысқаннан кейін инфляциялық процесс қоғам дамуының тұрақты әлеуметтік, экономикалық және саяси құбылысына айналды. XVIII-XIX ғасырларда және XX ғасырдың басында бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін инфляция жекелеген мемлекеттерде ғана пайда болып, бүкіләлемдік экономикалық құбылысқа айналған жоқ. Мысалы, Францияда 1789-1791 жылдары француз революциясы кезеңінде, Англияда XIX ғасырдың басында Наполеонмен соғыс жылдары мемлекет көлемінде инфляцияның күрт өсуі байқалып, ақша айналысы тұрақсызданды. Ал алтын монометаллизміне көшкен мемлекеттерде ақша жүйесінде біраз уақыттар бойы тұрақтылық орнады. Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін алтын монометаллизм стандарты күйреп, қағаз ақшаның белгілі бір бағаммен алтын монетаға еркін айырбасталуы тоқтаған соң, мемлекеттің инфляцияға қарсы

іс-шараларының бәрі дәрменсіз болып, ақша айналысын тұрақтандыру мүмкін болмай қалды. Алтынмен байланысын үзген қағаз және несиелік ақшалар тез құнсызданатын болды. Ақша жүйесі қағаз және несиелік ақшалар айналысы жүйесіне негізделген типіне енгеннен соң инфляциялық процеске мемлекеттің араласуына объективтік жағдайлар туды. Мемлекеттің іс-әрекеттері инфляцияны тежеуші күшке емес тіпті инфляцияны тудыратын себепке айнала бастады. Осыған байланысты инфляциялық процестің мәні экономиканың циклді дамуымен байланысты жаңа сипатқа ие бола бастады. Дегенмен, қазіргі кезде инфляциялық құбылыстың мәнін экономиканың циклді дамуының классикалық схемасы шеңберінде түсіндіру мүмкін болмай қалды. Инфляциялық процесс жаһандық құбылысқа айналды. Қазіргі инфляция шын мәнінде барлық мемлекеттерге тән интернационалдық экономикалық құбылыс. Батыс ғалымдарының еңбектерінде қазіргі инфляцияның мәні туралы әртүрлі анықтамалар берілген. Мысалы, К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, К. Эклунд инфляцияны экономикада бағаның жалпы деңгейінің жоғарылауымен байланыстырса, П. Хейне – ақшаның құнының немесе төлем қабілетінің төмендеуі деп инфляцияға анықтама берген. Ал монетаристер инфляцияны айналыста артық ақша массасының пайда болып, тауар бағаларының тұрақты өсуімен ғана байланыстырады.

1930 жылдары экономика ғылымында айналыс сферасының қажетінен тыс ақша белгілерін шығарудың нәтижесінде артық қағаз ақша массасының пайда болуы инфляцияны тудыратындығы жөнінде көптеген зерттеулер жарық көрді. Ал 1940 жылдары инфляцияны қағаз ақшаның құнсыздануынан деген ғылыми көзқарастар басым болса, 1950 жылдары айналысқа қажетті алтын ақша мен сол алтынның ізбасары болып табылатын қағаз ақшалардың арасындағы сәйкессіздік – инфляцияның негізгі себебі деген концепциялар ғалымдар арасында пікір-сайыстың арқауына айналды. XX ғасырдың 60-70 жылдары инфляцияның мәніне және мазмұнына қатысты ғылыми зерттеулерде толық анықтама берілді деп айтуға болады. Қазіргі инфляция – айналыстағы ақша массасы мен оған деген қажеттіліктің, мемлекеттің табысы мен шығысының, сұраныс пен ұсыныстың, әртүрлі өндіріс салаларының арасындағы диспропорцияның және қаржы секторы мен өндіріс секторының өзара ықпалдастығының нәтижесінде пайда болатын күрделі әрі көп факторлы әлеуметтік-экономикалық процесс.

Инфляцияның макро- және микроэкономикалық деңгейде байқалу формалары да әртүрлі. Солардың ішінде ең анық байқалатыны тауарлардың бағаларының өсуі және ұлттық валютаның құнсыздануы.

Қазіргі кезде экономикадағы дағдарысты және ақша айналысындағы тұрақсыздықты тек бағалардың динамикасына талдау жасап білуге болады. Бұдан шығатын қорытынды: инфляция – ақша феномені. Бірақ баға тауар мен ақшаның арасын байланыстырушы буын. Инфляция кезінде тек тауардың бағасы ғана емес, соны өлшейтін ақшаның да «бағасы» өзгереді.

Жоспарлы экономикада инфляция бағаның өсуінен байқалған жоқ. Мемлекет өз тарапынан әкімшілік әдіспен бағаның өсуін екіжақты жасанды түрде тежеп отырды. Бір жағынан өндірістік шығындарды қатаң бақылауға алса, ал екінші жағынан ішкі тұтыну сұранысын тұрақты бөлшек сауда бағалары арқылы шектеп отырды. Ал бұлар өз кезегінде экономиканың дамуына, тиімділігінің артуына, өндірістік технологияның жетілуіне кедергі болып, ақырында тауар тапшылығын туғызды.

Бағаның кез келген өсуін инфляцияға жатқызуға болмайды. Егер экономикада ақша массасының өсуіне сәйкес өндірілген тауарлардың көлемі өспесе, әрине, бұл инфляциялық процеске жатады.

Ғылыми әдебиеттерде мынадай жағдайларда бағаның өсуін инфляцияға жатқызбайды:

– экономикалық циклдың өндірістің қарқынды даму фазасында тауарды ұсыну артады, тауарды сатудың көлемі еселенеді. Сонымен қатар халықтың табысының өсу қарқыны тауардың өсу қарқынынан да жоғары болады. Осының нәтижесінде тауарды ұсынудан гөрі тауарға деген сұраныс басым болып, баға өседі. Әрине бұл айналыстағы артық ақша массасының нәтижесі емес, бағаның конъюнктуралық өсуі;

– геологиялық жағдайдың қиындауына байланысты тау-кен өндірісінде шикізат ресурстарының қымбаттауының нәтижесінде бағаның өсуі;

– қуаңшылық жағдайға байланысты астықтың бағасының өсуі;

– алтынның нарықтағы құнының төмендеуінің нәтижесінде бағаның өсуі;

– өнімнің сапасының және оны өндірудің техникалық деңгейінің жоғарылауының нәтижесінде қоғамның тұтыну талғамының артуына байланысты бағаның өсуі.

Егер бағаның өсуін және инфляцияның пайда болуын тек қана экономикада артық ақша массасымен түсіндіретін болсақ, онда жоғарыда аталған себептерге байланысты бағаның өсуі инфляцияға жатпайды.

Әрине, шамадан тыс ақша эмиссиясы айналыста ақша массасын көбейтіп, ақша бірлігін құнсыздандырып тауар бағаларының

өсуіне әкеп соғары сөзсіз. Ақша массасы мен тауар массасының арасындағы тепе-теңдіктің бұзылуы – инфляцияның басты себебі. Бірақ, инфляцияның ең негізгі көрсеткіші – бағаның тұрақты өсіп отыруын монетарлық фактормен ғана түсіндіру жеткіліксіз. Бағаны өсіретін және инфляцияны тудыратын монетарлық факторге жатпайтын өндірістік факторларда бар. Оларға жататындар:

- өндірістік материалдық шығындардың қымбаттауы;
- тауар өндіруге жұмсалатын еңбек шығынының қымбаттауы;
- еңбек өнімділігінің төмендеуі;
- монополияның күшейіп, басекенің әлсіреуі;
- өндірістегі маусымдық факторлар.

Инфляцияның екінші байқалу көрінісі – ұлттық валютаның шетел валютасына қатысты құнсызданып, бағамының төмендеуі. Әрине, валюта бағамының өзгеруіне көптеген факторлар әсер етеді. Солардың ішіндегі ең негізгісі – ұлттық экономикадағы құрылымдық диспропорция. Егер экономикада ауыр өнеркәсіп, құрылыс, шикізат өндіруші салалар басымдылықпен дамып тұтыну тауарларын өндіру артта қалса, әрине, жоғарыда аталған экономика салаларының табысы мол жұмысшылары тұтыну нарығында қосымша сұраныс туғызып бағаның өсуіне себеп болады. Ал Қазақстанда өндірістік сектор мен қаржы секторының арасындағы еңбекақы мен еңбек өнімділігінің диспропорциясы инфляцияның тоқтаусыз өсуіне қосымша ықпал етіп отыр. Тұтыну тауарларын ұсынадан гөрі оларға деген сұраныс басым түседі. Бұл жағдай экономиканың жеткілікті деңгейде әртараптандырылмағандығының нәтижесі. Тұтыну нарығында отандық өндірушілердің тауарлары аз болған сайын ұлттық валюта құнсыздана түседі және оның бағамы шетел валютасына тәуелді болады.

Ұлттық экономикадағы құрылымдық диспропорция тұтыну тауарларын өндіруге жұмсалатын шығындарды арттырады. Сөйтіп, осылайша тауар бағаларының тағы да өсе түсуіне жағдай жасайды. Ұлттық валютаның бағамы экспорт пен импортқа, төлем балансының тепе-теңдігіне байланысты. Егер инфляция ұлттық валютаның құнсыздануымен анықталса, ал ұлттық валютаның бағамы сыртқы және ішкі факторлармен анықталады.

Қазіргі кезде инфляция жаһандық процеске айналды. Дүниежүзілік экономикалық деңгейде капиталдың шоғырлануы, халықаралық еңбек бөлісінің тереңдеуі, мемлекетаралық сауда-саттықтың дамуы, трансұлттық корпорацияның пайда болып және олардың халықаралық қаржы капиталына ықпалы, дүниежүзілік несиелік институттардың қызметі жекелеген елдердің экономикасын дүниежүзілік экономика-

мен тығыз байланыстырып, инфляцияны ғаламдық экономикалық құбылысқа айналдырды. Сондықтан бүгінгі таңда инфляцияны тек ұлттық проблема деп қарастыруға болмайды. Инфляция – ұлтаралық проблема. Әлемдік инфляциялық процестің жекелеген елдердегі ұлттық инфляцияға әсері үш түрлі жолмен беріледі:

- орталық банкте шет ел валютасын ұлттық валютаға айырбастау арқылы;
- экспорттық және импорттық бағалардың өсуі арқылы;
- коммерциялық банктердің шет елдің капитал нарығынан алған қарызы арқылы.

Шет ел валютасын ұлттық валютаға айырбастау айналыста қосымша ақша эмиссиясын туғызады. Осының нәтижесінде коммерциялық банктердің шоттарында ұлттық валютамен номинацияланған артық ақша массасы пайда болады. Мұндай ақшалар депозиттік мультипликатордың базасына айналып, өндірістік активтермен қамтамасыз етілмеген ақша массасының өсуіне әкеп соғады. Экспорттық және импорттық бағалардың өсуі де осылайша ұлттық ақша эмиссиясына ықпал етеді.

Коммерциялық банктердің шетелдік капитал нарығынан тартқан қарыз ақшалары несиелік экспансияға серпін беріп, ақша массасының еселенуіне және ұлттық валютаның құнсыздануына жол ашып, елде инфляция күшейеді.

Инфляцияны асқындыруда, әсіресе, шетелдік спекулятивтік капиталдың мемлекетаралық миграциясы қауіпті. Себебі спекулятивтік капитал қай елде ақша айналысы тұрақты, проценттік ставка жоғары, ақшасы құнды болса, сол елге қарай ағылады да қосымша инфляциялық сұраныс туғызып, бағаны өсіреді.

Инфляцияның өсу қарқынын уақыт бойынша ай сайын есептеп отырады, ал жыл сайын инфляцияның деңгейін анықтайды. Қазақстанда инфляцияның көрсеткіштерін есептеумен Қазақстан республикасының статистика агенттігі айналысады. Белгілі бір кезең аралығында (ай сайын, тоқсан сайын, жыл сайын) инфляцияның өсуін өлшеу үшін нарықта сатылған тауарлар сапасы, саны, пайдаға жарату мақсаты, техникалық сипаттамалары жағынан бір-бірімен салыстырмалы болуы керек. Инфляция динамикалық процесс және үнемі өсіп отырады. Инфляцияның сандық өлшемінің көрсеткіші – бағалардың индексі. Бағалардың индексінің бірнеше түрлері бар. Бағалардың индексі инфляцияны өлшеу үшін ең алғаш рет бірінші дүниежүзілік дағдарыс қарсаңында қолданылды. Бағалар индексі (Consumer Price Index, CPI) белгілі бір кезең аралығында бағаның орташа деңгейінің салыстырмалы өзгеруін анықтайды. Бағалардың индексі бірнеше

тауарлардың бағаларының негізінде есептеледі. Ол үшін бағаларын салыстыратын тауарлардың құрамы, сапасы, тұтыну құны тұрақты болуы шарт. Бөлшек сауда нарығындағы тауарлар бағаларының индексі немесе қысқаша тұтыну бағаларының индексі инфляцияның ең негізгі көрсеткіші ретінде АҚШ-та 1919 жылдан бастап қолданылады. АҚШ-тың Еңбек департаменті тұтыну тауарларының бағаларының индексін ай сайын жариялап отырады. Тұтыну тауарларының бағаларының индексі инфляцияның динамикасын және деңгейін есептеп шығаруда қолданылатын негізгі көрсеткіштердің бірі болып саналады.

Инфляцияның өсуін анықтау үшін тәжірибеде кең тараған көрсеткіштердің бірі – бөлшек сауда нарығындағы тұтыну тауарларының бағаларының индексі – формула арқылы анықталады. Бөлшек сауда нарығындағы халық тұтынатын тауарлардың бағасы адамдардың талғамына, техникалық прогреске және ақша массасына байланысты өзгеріп отырады. Бөлшек сауда нарығындағы тауарлардың бағаларының индексі немесе қысқаша айтқанда тұтыну бағаларының индексі былайша анықталады:

$$i = \frac{\sum p_1 \cdot q_0}{\sum p_0 \cdot q_0} * 100\%. \quad [1]$$

Мұндағы: i – тұтыну тауарларының бағаларының индексі немесе тұтыну бағаларының индексі;

P_1 – есеп беру немесе ағымдағы кезеңдегі тұтыну тауарларының бағасы;

P_0 – өткен немесе базалық кезеңдегі тұтыну тауарларының бағасы;

q_0 – өткен немесе базалық кезеңдегі тұтыну тауарларының физикалық көлемі.

Бұл [1] формуланы Ласпейрес индексі деп атайды. Инфляцияны өлшеу үшін бөлшек сауда нарығындағы тауарлар бағаларының индексі (Ласпейрес индексі) есептелінеді және осы индекстің өзгеру динамикасы инфляцияның өсуі жөнінде мәліметтер бере алады. Әдетте бір жыл ішіндегі инфляцияның өсу қарқыны ағымдағы жылдың желтоқсан айындағы инфляцияның деңгейін өткен жылдың немесе базалық кезеңнің желтоқсан айындағы инфляцияның деңгейімен салыстыру арқылы анықталады.

Бағаларының индексін есептейтін тауарлар мен қызметтердің топтамасын тұтыну корзинасы деп атайды. Тұтыну корзинасына тауарлар және ақылы қызметтер кіреді. Қазіргі кезде Қазақстанда тұтыну корзинасына енген тауарлар мен ақылы қызметтердің 508 түрі

бар. Солардың ішінде 167 – азық-түлік тауарлары, 252 – азық-түлікке жатпайтын тауарлар және 89 – ақылы қызметтер. Әуелі тұтыну корзинасына кіретін әрбір тауардың бағасының жеке индексі, одан кейін тауарлар тобының индексі анықталады. Ең соңында барып тұтыну корзинасына кіретін барлық тауарлар мен қызметтердің бағалары мен тарифтерінің жиынтық индексі есептеледі. Тұтыну бағаларының осылайша есептелген жиынтық индексі тұтыну тауарларының бағаларының, қызметтерге белгілеген тарифтердің ай сайын, тоқсан сайын және жыл сайын өзгеруін көрсетеді. Қазақстан Республикасында 2003-2013 жылдар аралығында тұтыну бағаларының индексі қалай өзгергенін төменгі кестеден көруге болады.

1-кесте. Тұтыну бағаларының индексі (жыл соңында процентке шаққанда)

Жылдар	Алдыңғы жылдың желтоқсан айымен салыстырғанда			
	Тауарлар мен қызметтер	Тауарлар		Ақылы қызметтер
		Азық-түлік тауарлары	Азық-түлікке жатпайтын тауарлар	
2003 ж.	106, 8	107, 1	106, 9	105, 9
2004 ж.	106, 7	107, 4	103, 2	105, 9
2005 ж.	107, 5	108, 1	105, 9	108, 0
2006 ж.	108, 4	107, 3	107, 1	111, 6
2007 ж.	118, 8	126, 6	110, 5	115, 4
2008 ж.	109, 5	110, 8	105, 7	111, 4
2009 ж.	106, 2	103, 0	108, 6	108, 4
2010 ж.	107, 8	110, 1	105, 5	106, 8
2011 ж.	107, 4	109, 1	105, 3	107, 3
2012 ж.	106, 0	105, 3	103, 5	109, 3
2013 ж.	104, 8	103, 3	103, 3	108, 0

Ескерту – www.stat.gov.kz мәліметтері негізінде автор құрастырған

Кестеде келтірілген мәліметтерге сәйкес 2013 жылдың желтоқсан айында 2012 жылдың желтоқсан айымен салыстырғанда тұтыну корзинасына кіретін азық-түлік тауарларының бағасы 103,3%-ке, азық-түлікке жатпайтын тауарлардың бағасы 103,3%-ке ал, ақылы қызметтердің бағасы 108%-ке өскен. Бір жыл ішінде тұтыну тауарлары мен ақылы қызметтердің бағаларының жиынтық индексін табу үшін мына формуланы қолданамыз:

$$i_{\text{ж}} = \sqrt[n]{i_1 * i_2 * i_3} * 100\%. \quad [2]$$

Мұндағы:

$$\begin{aligned} n &= 3, \\ i_1 &= 103.3 / 100 = 1.033, \\ i_2 &= 103.3 / 100 = 1.033, \\ i_3 &= 108 / 100 = 1.08. \end{aligned}$$

Сонда:

$$i_{\text{ж}} = \sqrt[3]{1.033 * 1.033 * 1.08} = 1.048 * 100 = 104.8\%$$

немесе 104, 8% – 100% = 4, 8%.

Осылайша әрбір жылдың желтоқсан айында алдыңғы базалық жылдың желтоқсан айымен салыстырғанда инфляцияның қанша процентке өскенін есептеуге болады. Әрине, бір жылдың ішінде 12 ай бары белгілі. Сондықтан бір жылдық инфляцияның индексі ай сайынғы инфляция индексінің капитализациялануының нәтижесі. Оны мына формуламен анықтауға болады:

$$i_{\text{ж.и.}} = (1 + i_n)^{12}; \quad [3]$$

$i_{\text{ж.и.}}$ – инфляцияның жылдық индексі;

i_n – инфляцияның ай сайынғы индексі.

Егер инфляцияның жылдық индексі белгілі болса, ай сайынғы инфляцияның орташа индексін былайша табуға болады:

$$i_n = \sqrt[12]{i_{\text{ж.и.}}} - 1. \quad [4]$$

Мысалы: 2013 жылы $i_{\text{ж.и.}} = 104,8$ немесе 1,048. Онда, $i_n = \sqrt[12]{1.048} - 1$; $i_n = 1,0039 - 1 = 0,0039$ немесе 0,39%.

Тұтыну бағаларының индексін есептеу инфляцияның деңгейін есептеуге мүмкіндік береді. Инфляцияның деңгейі ағымдағы кезеңдегі тұтыну тауарларының бағаларының өткен кезеңдегі тұтыну тауарларының бағаларымен салыстырғандағы өсу қарқыны. Инфляцияның деңгейі 1 жыл мерзім аралығында процентпен есептелінеді. Ол үшін мына формуланы қолдануға болады:

$$I_{\text{ин.дең}} = \frac{I_{\text{т.б.}}^1 - I_{\text{т.б.}}^0}{I_{\text{т.б.}}^0} * 100\%. \quad [5]$$

Бұл формулаға аздаған түрлендіру енгіземіз:

$$I_{\text{ин.дең}} = \left(\frac{I_{\text{т.б.}}^1}{I_{\text{т.б.}}^0} - 1 \right) * 100\%. \quad [6]$$

Мұндағы: $I_{\text{ин.дең}}$ — инфляцияның өсу қарқыны;

$I_{\text{т.б.}}^1$ — есеп беру немесе ағымдағы кезеңдегі

инфляцияның индексі;

$I_{\text{т.б.}}^0$ — өткен кезеңдегі инфляцияның индексі.

Мысалы, 2013 жылы Қазақстанда инфляцияның деңгейі 2012 жылмен салыстырғанда қалай өзгергендігін былайша есептеп білуге болады:

$$I_{\text{ин.дең}} = \left(\frac{1,048}{1,06} - 1 \right) * 100\% = (0,988 - 1) * 100\% = -1,2\%.$$

2013 жылы инфляцияның деңгейі 2012 жылмен салыстырғанда 1,2%-ке төмендеген. Жоғарыда 1-кестеде 2007 жылдың соңында инфляцияның процентпен есептегендегі индексі 118,8%-ке тең болған. Бұл осы жылы инфляцияның 18,8%-ке өскендігін көрсетеді. Басқа жылдармен салыстырғанда 2007 жылы инфляцияның жоғарғы қарқынмен өсуі осы жылы басталған әлемдік қаржы дағдарысымен байланысты. Ал қалған жылдары Ұлттық банк пен ҚР Үкіметінің әлемдік қаржы дағдарысына қарсы ұйымдастырылған іс-шараларының нәтижесінде инфляцияның өсу қарқыны төмендей түскен.

Инфляцияның тағы бір ең маңызды көрсеткіштерінің бірі осы тұтыну бағаларының базалық индексі. ҚР Ұлттық банктің ақша-несие саясатының ең негізгі объектісі – тұтыну бағаларының базалық индексі. Тұтыну бағаларының базалық индексі ҚР Ұлттық банктің ақша несие саясатына байланысты. ҚР Ұлттық банкі өзінің ақша-несие саясатының болжамында ақша массасы, ақша базасы, экономиканы монетизациялау коэффициенті сияқты макроэкономикалық параметрлерімен қоса инфляцияның өсу қарқынының көрсеткіштерін де қолданады. Тұтыну бағаларының базалық индексі базалық инфляцияның өсу деңгейін көрсетеді. Базалық инфляция Ұлттық банктің ақша-несие саясатына тәуелді. Базалық инфляцияның индексін есептеу үшін тұтыну корзинасына кіретін тауарлар мен қызметтердің құрамынан бағалары көп жағдайда маусымдық фак-

торге байланысты өзгеретін және мемлекет тарапынан реттелініп отыратын тауарлар мен қызметтердің түрлері алынып тасталынады. Мұндағы мақсат Ұлттық банктің бақылауында болатын және ақша-несие саясаты арқылы нарықтық әдістермен реттеуге келетін тұтыну тауарларының бағаларының өзгеруін және инфляцияның динамикасын бөліп көрсету. Өйткені тұтыну корзинасындағы кейбір тауарлар мен қызметтердің бағаларының өзгеруі ақша-несие саясатына және экономикадағы ақша массасының өзгеруіне байланысты емес, керісінше, маусымдық факторға, монополиялық баға белгілеуге және т.б. әлеуметтік, психологиялық саяси факторларға байланысты болып келеді.

Халықтың қолындағы жұмсауға жарататын ақша массасының өсуі тұтыну корзинасындағы тұрақты тауарлар топтамаларының бағаларының өсуіне әсер етеді, керісінше, аталған тұтыну тауарларының бағаларының өсуі оларды өткізу үшін қосымша ақша массасының өсуін қажет етеді. Ұлттық банктің ақша-несие саясатының нәтижесі тұтыну бағаларының базалық индексінің өзгеруінде көрініс беруі керек. Тұтыну корзинасында қалған тауарлар мен қызметтердің бағаларының индексі базалық инфляцияның динамикасын көрсетеді.

Қазақстанда инфляция мен базалық инфляцияның салыстырмалы динамикасын мына кестеден көруге болады:

2-кесте. Қазақстанда 2003-2013 жылдардағы базалық инфляция (процентке шаққандағы өсім)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Инфляция	6,8	6,7	7,5	8,4	18,8	9,5	6,2	7,8	7,4	6,0	4,8
Базалық инфляция	5,7	7,1	7	6,5	19,5	10,3	6,6	7,3	7,4	5,3	3,9
Ескерту – www.stat.gov.kz мәліметтері негізінде автор құрастырған											

Инфляцияны өлшеудің келесі маңызды көрсеткіші – көтерме сауда нарығындағы тауарлар бағаларының индексі немесе көтерме бағалардың индексі (Producer Price Index, PPI). Көтерме бағаларының индексі өндірістік мақсатқа пайдаланылатын шикізаттардың, жартылай фабрикаттардың, материалдардың, өндірісаралық тауарлардың бағаларының өзгеру динамикасын сипаттайды. Көтерме бағалардың индексімен тұтыну бағаларының индексі өзара тығыз байланысты және экономикада әртүрлі өндірістік сектордағы инфляцияның деңгейін көрсетеді. Көтерме сауда бағаларының өсуі бөлшек сауда

нарығындағы тауарлардың бағаларының өсуіне әсер етеді. Көтерме сауда тауарларының бағаларының индексі – тауар өндірушілердің өнімдерінің бағаларының индексі. Тауар өндірушілер өнімдерін көтерме сауда бағасымен өткізеді. Көтерме сауда нарығындағы бағалардың индексі де Ласпейрес формуласымен анықталады.

Макроэкономикалық деңгейде барлық тауарлардың бағаларының өзгеруін есептейтін бірден-бір көрсеткіш жалпы ішкі өнімнің дефляторы (GDR Deflator).

$$\text{Дефлятор} = \frac{\text{ЖІӨ-ң ағымдағы бағамен есептегендегі көлемі}}{\text{ЖІӨ-ң базалық бағамен есептегендегі көлемі}} \quad [7]$$

Қазақстанда ЖІӨ-нің дефляторының динамикасын төмендегі 3-кестеден көруге болады.

3-кесте. Қазақстанда ЖІӨ-нің дефляторы (процентке шаққандағы өсім)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЖІӨ-нің дефляторы	111,7	116,1	117,9	121,5	115,5	121,0	104,7	119,6	117,8	104,9
Ескерту – www.stat.gov.kz мәліметтері негізінде автор құрастырған										

Тұтыну бағаларының индексі (Consumer Price Index, CPI), тұтыну бағаларының базалық индексі (Consumer Price Basys Index, CPBI), көтерме сауда бағаларының индексі (Producer Price Index, PPI) және ЖІӨ-ң дефляторы (GDR Deflator) инфляцияның өзгеру динамикасы туралы толық мәліметтер бере отырып, Үкімет пен Ұлттық банк тарапынан инфляцияны тежеу шараларын ұйымдастыруға және ақшанесие саясатын инфляцияны таргеттеу мақсатына бұруға мүмкіндік береді.

Инфляцияны өлшеудің жоғарыда аталған көрсеткіштерінен басқа оларға қоса тағы да мына көрсеткіштерді есептеп шығаруға болады:

- күнделікті күн көріске жұмсалатын шығындардың индексі. Бұл индекс табыс пен шығыстың өсуінің өзара балансын көрсетеді;
- акцияның, қозғалмайтын мүліктің, қарыз капиталының бағаларының индексі;
- ұлттық валютаның бағамының өзгеруі және ұлттық валютаның төлем қабілетінің паритеті;

– индекс Паше:
$$i_n = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} * 100\% \quad [8]$$

Шетелдік тәжірибеде инфляцияны өлшеуде «Ереже-70» қолданылады. Бұл «Ереже-70» арқылы егер жыл сайынғы инфляцияның жылдық өсімі белгілі болса, қанша жылдан кейін баға екі есеге өсетіндігін есептеуге болады. Оны мына формуламен анықтайды:

$$ЖС = \frac{70}{ИЖӨ} . \quad [9]$$

Мұндағы: ЖС – жылдың саны;
ИЖӨ – инфляцияның жылдық өсімі.

Мысалы, Қазақстанда 2013 жылдың аяғында инфляция (ИЖӨ) 4,8%-ке тең болды делік. Сонда қанша жылдан кейін бағаның деңгейі 2 есеге өсетіндігін білу үшін есептеу жүргіземіз:

$$ЖС = \frac{70}{4,8} = 15 \text{ жыл.}$$

Егер инфляцияның өсу қарқыны 4,8%-ке тең болса, онда 2028 (2013+15) жылы бағаның деңгейі 2013 жылғымен салыстырғанда екі есеге өседі.

Тұтыну бағалары мен көтерме сауда бағаларының индекстері бір-бірімен өте тығыз байланыста және индекстің екі түрі де импортталынған тауарлардың бағаларын қамтиды. Тұтыну бағаларының индексі мен дефлятордың бір-бірінен айырмашылықтары бар. Біріншіден, тұтыну бағаларының индексі мен дефляторды есептеп шығару үшін қолданылатын тауарлардың құрамы, құрылымы сан жағынан да, сапа жағынан да бір-бірімен сәйкес келмейді. Екіншіден, тұтыну бағаларының индексін есептеу үшін қолданылатын тауарлар топтамасының құрамы тұрақты және оның құрамында импорттық тауарлар да бар. Үшіншіден, жалпы ішкі өнімнің дефляторы тек қана отандық тауарлардың бағаларын қамтиды және дефляторды есептеу үшін қолданылатын тауарлардың құрамы үнемі өзгеріп отырады.

Импортталынатын тауарлардың бағалары неғұрлым жоғары болса соғұрлым тұтыну бағаларының деңгейі де жоғарылай түеді. Бұл инфляцияны импорттаудың бірден бір жолы. Импортталынатын тауарлардың бағаларын төмендетудің негізгі факторлары мыналар: экономиканы әртараптандыру, импортты алмастыру, ұлттық валютаның сатып алу қабілетін күшейтіп оның шетелдік валютаға қатысты бағамын жоғарылату.

Негізінен инфляцияның деңгейін Ұлттық банк реттеп отыруы керек. Бұл Ұлттық банктің негізгі мақсаты. Қазақстанда ақша массасының жартысына жуығы доллармен номинацияланып шын мәнінде қос валюталық ақша жүйесі орныққан. Осының нәтижесінде тұтыну нарығында теңге мен доллар ақшаның функцияларын үзеңгілес

атқаратындай экономикалық ахуал қалыптасқан. Тіпті тұтыну нарығының кейбір сегменттерінде ірі сомадағы сауда-саттықта транзакциялық операцияларды жүргізуде доллардың рөлі басым келіп баға белгілеуде, есеп айырысуда теңгені айналыстан ығыстырған. Қос валюталық ақша жүйесі қалыптасқан экономикада инфляцияның деңгейі көп жағдайда сыртқы факторларға байланысты. Бұл жағдай Ұлттық банктің ақша-несие саясатының негізгі мақсаты инфляцияны тежеп, төмендетуіне кері әсер етеді. Мұның басқа да проблемалары бар. Егер, шетел валютасын монетарлық орган ақша агрегаттарының құрамына енгізіп ақша агрегаттарының құрылымын күрделілендіре түссе, онда ақша агрегаттары іріленген сайын Ұлттық банктің ақша массасын реттеу мүмкіндігі әлсірей түседі. Себебі, қос валюталық ақша жүйесі қалыптасқан ашық экономикада коммерциялық банктердің резервтік тәуелсіздігі пайда болады да, Ұлттық банктің ақша массасын ақша базасы арқылы басқару мүмкіндігі шектеледі, оның орталық резервтік ақшалары бейтараптанады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Исаев И. И. Что такое инфляция и ее причинно-следственная связь//Я Руководитель. – № 6. – 2007.
2. Исаев И. И. Предложение денег и проблемы демонополизации денежного хозяйства//2-е Рыскуловские чтения: Материалы международной научно-практической конференции. – Алматы. – 2007.
3. Исаев И. И. Инфляция и предложение денег//Я Руководитель. – № 1. – 2008.
4. Исаев И.И. Инфляция төңірегіндегі иллюзия//Айқын. – 26 қаңтар 2008.
5. [www. stat. gov. kz](http://www.stat.gov.kz)

И.И. Исаев, доцент

Казахский экономический университет имени Т. Рыскулова
г. Алматы

ИНФЛЯЦИЯ: ЕЕ СУЩНОСТЬ И ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ И ПОКАЗАТЕЛИ ИЗМЕРЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор рассматривает вопросы сущности, формы проявления и показатели измерения инфляции как многофакторного экономического явления в условиях открытой экономики. Даются

аналитические материалы о закономерностях инфляционного процесса в Казахстане, о внешних и внутренних факторах долларизации денежной массы, непосредственно влияющей на уровень инфляции. Автор отмечает проблемы регулирования инфляции Центральным банком в связи с нейтрализацией его резервных денег и резервной независимостью коммерческих банков при проведении политики денежной экспансии.

Ключевые слова: Классическая банкнота, золотой стандарт, металлическая стопа, тезаврация банкнот, денежная эмиссия, кредитная экспансия, индексы цен, дефлятор, базовая инфляция, резервная независимость, резервные деньги, кредитные деньги, нейтрализация резервных денег.

I.I. Isaev, professor (docent)
Kazakh economic university after T. Ryskulov
Almaty

INFLATION: ESSENCE, SHAPES OF MANIFESTATION AND INDICATORS OF MEASUREMENT

SUMMARY

In this annotation author reviews questions of essence, shapes of manifestation and indicators of measurement as multivariate economy appearance under the open economy conditions. There are analytical materials about confirmity with law of the inflationary process in Kazakhstan, about exterior and interior factors of the money mass's dollarization, directly influencing to inflation's level. Author marks problems of inflation's regulation by Central bank in connection with neutralization of its reserve independence of commercial banks with installation policy of monetary expansion.

Keywords: Classic bank-note, golden standard, metal foot, bank-note hoarding, money emission, credit expansion, price indexes, deflator, basic inflation, reserve independence, reserve money, credit money, neutralization of reserve money

УДК 332

Көшенова Б.А., э.ғ.к., профессор
Асилова А.С., э.ғ.к., доцент
Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ Ұлттық
техникалық университеті Алматы қ.

КӘСІПКЕРЛІК – ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖЕТЕКШІ КҮШІ

Түйін

Мақалада ел экономикасындағы шағын және орта бизнесті дамыту жолдары қарастырылған. Шағын және орта бизнесті дамыту бойынша мемлекет басшылығымен қойылған негізгі мақсаттарға сәйкес қазіргі кезеңдегі кәсіпкерлікті жетілдірудің негізгі бағыттары, сондай-ақ кәсіпкерлікті дамытудағы басты жетістіктің шарты мемлекеттің жан-жақты және тұрақты қолдауы анықталған.

Түйін сөздер: шағын және орта бизнес, депрессивтік аймақтар, бизнес-тренинг, субсидия, жеке кәсіпкерлік

Қазіргі жағдайда кәсіпкерлікті белсенді дамыту нақты бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ететін, көптеген елдердің мемлекеттік бағдарламаларының құрамдас элементі болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет экономиканы ынталандыруға және тиімді нарықтық механизмді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ал, нарықтық экономикадағы шағын және орта бизнес – экономиканың өсу қарқынын, жалпы ұлттық өнімнің құрылымы мен сапасын анықтайтын жетекші сала. Кәсіпкерліктің барлық формаларын қолдау және ынталандыру бүгінгі күні Қазақстанның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды факторы болып табылады, сондай-ақ елдің экономикасын дағдарысты жағдайдан шығаратын механизм ретінде қарастырылады.

Шағын кәсіпкерліктің басты артықшылығы – олардың ірі бизнес субъектілеріне қарағанда дағдарыс кезеңіндегі кедергілерге төтеп беруі мен кез-келген қиын жағдайға бейімділігі. Ал ірі фирмалар экономикадағы өзгерістерге тез жауап бере алмайды. Шағын және орта кәсіпорындар экономикадағы іс-әрекеттердің жалпы жағдайының инди-

каторына айналуға. Олар шаруашылық конъюктурасының өзгеруіне, салалардағы пайда нормасының төмендеуі немесе жоғарлауына жауап бере алады. Кәсіпорын қызметінің тоқтауы немесе жаңа кәсіпорындардың пайда болу толқыны монополияландырылмаған салада басталады және олар кейін күш жинай отырып ірі кәсіпорындарға ұласады. Өндірістің құлдырауы жағдайында ірі кәсіпорындар өз қызметін капитал экспортына бұрады. Бұл өзінің өнім өндіру және оны сату қызметін қайта қарастыруды қажет етеді. Ал шағын фирмалардың мұндай мүмкіндіктері бола бермейді. Олардың дағдарыс кезінде дамуы экономиканы сауықтырудың маңызды құралы болып табылады.

Біздің жағдайда шағын және орта бизнес ірі өндіріс кәсіпорындарының тоқтаусыз жұмыс жасауын қамтамасыз ететін байланыстырушы топ ретінде қызмет етуде. Экономикада шағын және орта бизнес кәсіпорындарының шешуші рөл атқаратын салалары бар. Олар: біріншіден, қызмет көрсету саласы, соның ішінде машиналар мен құрал-жабдықтарды жөндеу мен техникалық қызмет көрсету; кеңес беру қызметтері; халыққа тұрмыстық қызмет көрсету, екіншіден, саудасаттық операциялары, сонымен қатар делдалдық қызметтер.

Шағын және орта бизнесті дамытудағы басты жетістіктің шарты мемлекеттің жан-жақты және тұрақты қолдауы болып саналады. Қолдау әртүрлі формаларда жүзеге асырылады: артықшылығы бар өнім түрлерін өндіруді ынталандыру; салық жеңілдіктерін ұсыну; жеңілдетілген банктік несиелеу; ақпараттық-кеңестік және ғылыми-техникалық орталықтарды құру; сақтандыру жүйесін дамыту; материалдық-техникалық жабдықтауды ұйымдастыру; оған қоса арнайы заңнамаларды қабылдау мен олардың орындалуын қадағалау.

Кәсіпкерлік – экономиканы әртараптандырудың өзегі. Тәуекелдерді өз мойнына алуға, жаңа нарықтарды игеруге, инновациялар өндіруге дайын қуатты кәсіпкерлер тобын құру керек. Нақ осы кәсіпкерлер экономиканы жаңғыртудың қозғаушы күші болып табылады. ХХІ ғасырдағы Қазақстандық қоғамның әлеуметтік-экономикалық жаңғыртылуының стратегиялық алғышарттарының бірі кәсіпкерліктің құрылуы, оның дамуы болып есептеледі. Оған дамыған елдердің тәжірибесі негізінде жеке меншікке негізделген кәсіпкерлік халықтың, оның ішінде олардың экономикалық белсенді топтарының еңбекпен қамтылу деңгейін көтеруге мүмкіндік беретін құрал екендігіне көз жеткізілді.

Қазақстанның барлық аймақтарында кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымын дамытуды және олар ұсынатын ақпараттық және кеңес беретін технологияларды қолдау инфрақұрылымының барлық субъектілерінің күшін біріктіру, олар ұсынатын қызметтерді стандарттау, орталықтандырылған алыс-беріс және осы саладағы шетелдік сәтті

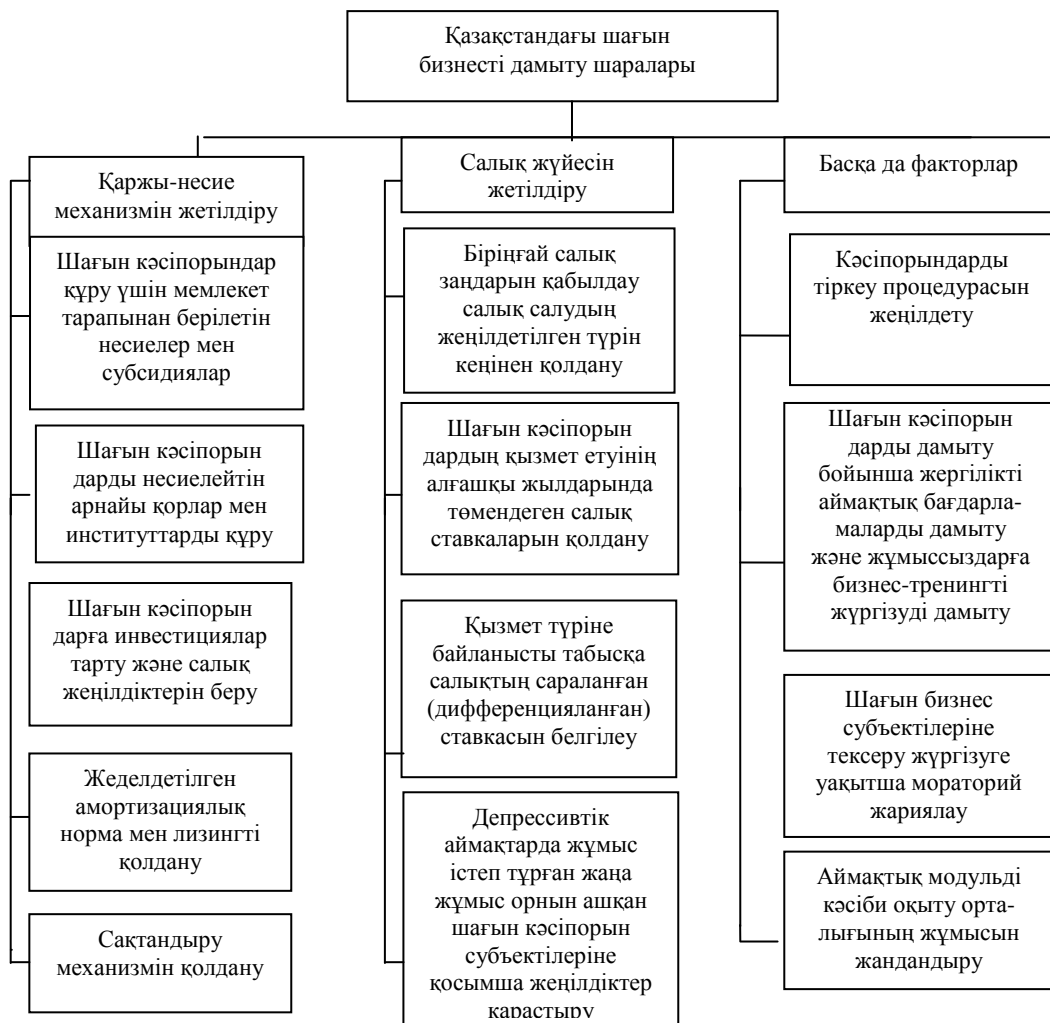
тәжірибені қабылдау арқылы қамтамасыз ету бүгінгі өмір талабы екені ақиқат.

Кәсіпкерлікті оның ішінде, шағын және орта бизнесті қалыптастыру мен дамыту экономиканы нығайту үшін қолайлы алғышарттар жасайды. Атап айтқанда, салалық және өңірлік монополизм жойылады, нарықта тауарлар мен қызметтер көбейеді, жаңа жұмыс орындары ашылады, ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері өмірге енгізіледі, қоғам тұрақтылығының кепілі болып табылатын орта тап қалыптасады. Нәтижесінде шағын және орта кәсіпкерлік жүздеген мың адамдар үшін тартымды сипатқа ие болып, нарықтық экономиканың қажетті элементіне айналады.

Қазіргі таңда шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі. «Шағын және орта бизнесті дамыту – ХХІ ғасырдағы Қазақстанды индустриялық және әлеуметтік жаңғыртудың басты құралы. Экономикамызда шағын және орта бизнестің үлесі артқан сайын Қазақстанның дамуы да орнықты бола түсуде. Бізде шағын және орта бизнестің 800 мыңнан астам субъектісі бар, онда 2,4 млн-нан астам қазақстандық еңбек етеді. Бұл сектордағы өнім көлемі төрт жылда 1,6 есе өсті және 8,3 млрд. теңгені құрап отыр – делінген Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауында [1].

Жаһандық рейтингке сәйкес, Қазақстан бизнесті жүргізуге ең қолайлы жағдайы бар елдер тобына кіреді және біз бұл үрдісті өрістетуге тиіспіз. Шағын және орта бизнес – біздегі жалпыға ортақ еңбек қоғамының берік экономикалық негізі. Оны дамыту үшін жеке меншік институтын заңнамалық тұрғыда нығайтатын кешенді шешімдер қажет. Бизнесті дамытуға кедергі келтіретін барлық енжар құқықтық нормалардың күшін жою керек. Шағын және орта бизнес ұрпақтан ұрпаққа берілетін отбасы дәстүріне айналуға тиіс».

Шағын бизнесті мамандандыруды келешекте оларды орта деңгейге көшіру перспективасымен дамыту шараларын қабылдау маңызды болмақ. Осы сектор субъектілерінің банкроттығының айқын механизмдерін енгізген жөн. Шағын және орта бизнес жаңа инновациялық кәсіпорындар төңірегінде дамуға тиіс. Сондықтан еліміздегі ірі өнеркәсіп орындары мен шағын кәсіпкерлердің арасында әріптестік қатынас орнату жолымен бәсекегеқабілетті нақты сектор құру үшін мемлекет кешенді іс-шаралар жүргізуі тиіс. Олар 1-суретте өрнектелген.

1-сурет. Қазақстандағы кәсіпкерліктің дамуына қолайлы жағдай туғызуға бағытталған мемлекеттік іс-шаралар кешені
Ескерту – авторлар құрастырған

Кәсіпорындар деңгейінде әдептілікті, әлеуметтік жауапкершілік, сәйкесінше сыбайлас жемқорлық элементтерін төмендетуге әкелетін мемлекеттік қызметкерлердің корпоративтік қызметін жоғарылататын маңызды элементтерге ерекше көңіл бөле отырып, кәсіпорындар жетекшілерінің экономикалық сауаттылығын арттыратын және кәсіпкерлердің инновациялық жаңалыққа талпынысын қолдайтын бағдарламаларды әзірлеу жүйесін енгізу керек. Осылайша, мемлекет бүгінгі күні кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің нарықтық экономиканың толыққанды қатысушысы ретінде өз қызметтерін жүзеге асыруларына қажетті жағдайды қамтамасыз етіп отыр. Шағын және орта кәсіпорындармен жұмыс істеуді көздейтін жалпыұлттық институттар

құрылуда. Кәсіпкерлерге атаулы қолдау көрсетуді жүзеге асыратын арнаулы «Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту қоры» құрылып, қазіргі кезде ол табысты жұмыс жүргізуде. Кәсіпкерлікке қолдау көрсету үшін бірнеше мемлекеттік бағдарлама қабылданып, жүзеге асырылуда. Кәсіпкерлікті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға және бизнестің билікпен арадағы іс-қимылдарының жаңа моделін құруға бағытталған «Жеке кәсіпкерлік туралы» ҚР-ның заңы қабылданған.

Қазақстан әлемнің 126 еліне 200-ден астам өнім түрлерін шығарады екен. Яғни, ұлттық дәулетіміздің үштен бір бөлігі шағын және орта бизнестен құралады. Оның ішінде 2010 жылы 7%, өнеркәсіп өндірісі – 19% мөлшердің манайында. Ал, ІЖӨ-дегі шағын және орта бизнестің үлесі 40%-ті құрайтыны біздің ел үшін үлкен жетістік деуге болады. Сондықтан мемлекеттің араласуынсыз кедергілер жойылуы мүмкін емес, жалпы айтқанда нарыққа мемлекет араласпайтын болса, онда экономиканың алға өрлеуі мүмкін емес.

Кәсіпкерлік қызметтің тиімділігі макро және микродеңгейде қалыптасатын факторларға байланысты. Микродеңгейде кәсіпкерліктің құрылуы мен дамуының шешуші факторы өндіріс көлемі, орындайтын жұмысы мен қызметінің көлемі болып саналады. Бүгінгі күні бизнес кәсіпорындарын ірі, орта, шағын деп бөлу қарастырылады. Шетелдік тәжірибеде қандай да болмасын тұрғыда шағын кәсіпорынның ірі кәсіпорынмен салыстырғанда елеулі артықшылығы бар. Кәсіпкерлікті келесідей топтастыру қарастырылған:

1. Шағын (50 адамға дейін);
2. Орта (51-ден 250 адамға дейін);
3. Ірі (250 адамнан астам).

Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің – орташа жылдық жұмысшыларының саны 50-ден, ал активтерінің құны жылына 60 еселік есептік көрсеткіштен аспайтын, кәсіпкерлік қызметпен айналысатын заңды тұлға құрамындағы жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар болуы керек.

Шағын кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін жеке кәсіпкер немесе заңды тұлға формасында жүргізе алады.

Жеке кәсіпкерліктің екі типі бар:

- жеке бір тұлғаның өз кәсібі;
- біріккен ұжымдық кәсіпкерлік.

Жеке кәсіпкерлікті тұлға өзі ғана жүзеге асырады, ал біріккен деп бір немесе бірнеше кәсіпкердің бірігіп жүргізетін бизнесі айтылады.

ҚР-ның Азаматтық кодексінің 10-тарауына сай біздің елде біріккен кәсіпкерліктің келесідей формалары бар:

1. Ері мен зайыбының ортақ мүлкі негізінде жүргізілетін ері мен зайыбының кәсіпкерлігі;

2. Шаруа қожалығының ортақ мүлкі негізінде жүргізілетін отбасылық кәсіпкерлік;

3. Кәсіпкерлік қызмет біріккен үлестік меншік негізінде жүргізілетін жай серіктестіктер [2].

1997 жылдан бастап республикада кәсіпкерлікті қалыптастыру мен дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық-экономикалық және құқықтық шараларды кезекпен жүзеге асыру шаралары жүргізілуде. Соның бірі және бірегейі жеке бизнесті мемлекеттік мүдденің бір саласы ретінде қолдау заңының қабылдануы [3].

Осы заңның негізінде шағын бизнестің тиімді жұмысы үшін көптеген нормативтік актілер қабылдануда:

– жылжымайтын мүлікті және жерге құқықты тіркеудің жеңілдетілген тәртібі туралы;

– шағын бизнес субъектілерін тіркеу процедурасының өзгеруі туралы;

– тіркеу кезінде төленетін алым сомасының төмендеуі, типтік жарғы енгізу;

– өндірілген өнім сапасын анықтау мен сертификаттаудың жеңілдетілген тәртібі туралы;

– мемлекеттік органдар тарапынан бақылаушы және тексерушілердің санының күрт азаюы туралы;

– бухгалтерлік есептің жеңілдетілуі туралы;

– шағын бизнес субъектілерін екінші деңгейдегі банктердің 10%-тік міндетті несиелендіру тәртібін бекіту туралы;

– шаруа (фермер) қожалықтары үшін салық салудың патенттік жүйесін енгізу туралы.

Сондай-ақ, кәсіпкерлік субъектілерінің барлығы міндетті түрде оның мүшесі болуы үшін 2013 жылдың шілдесінде «Кәсіпкерлердің ұлттық палатасы туралы» ҚР-ның заңы қабылданып, қазіргі кезде палатаға мүше болып 1 млн. 600 мыңнан астам кәсіпкерлік субъектілері кірген. Оның 20000-ы, орта бизнеспен шұғылданушылар. Сонымен бірге бизнес құрылымдарды біріктіру мақсатында 2005 жылы құрылған «Атамекен одағының» 227 мүшесінің жартысынан көбі республикалық, салалық және аймақтық бизнес-ассоциациялар. Олар тек ірі қалалардағы, аудандардағы кәсіпкерлерге әдістемелік көмек көрсетіп қана қоймай, алыс ауылдардағы кәсіпкерлерге әртүрлі салаларды қолдауға бағытталып қабылданған 46 мемлекеттік бағдарламалардың мүмкіндіктерін кеңінен түсіндіруде [4].

Аса көңіл бөлетін жағдай, «Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік

қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы» Президенттің 2014 жылдың 27 ақпандағы № 757 жарлығына сәйкес, 2 сәуірден бастап, 2015 жылдың 1 қаңтарына дейін шағын және орта бизнес субъектілеріне тексеру жүргізуге мораторий жарияланды. Сонымен бірге мемлекеттік бақылауды жетілдіру саласында «Жоспарлы тексеріс жүргізу тәжірибесі туралы» нормативтік акт тоқтатылатын болды. Мемлекеттік органдар тексерістерді айқындаудың объективті, әлемдік стандарттарға сай жүйесін әзірлеуде. Осы жүйеге сәйкес, 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап шын мәнінде тек заңнаманы бұзу ықтималдығы жоғары кәсіпкерлерге ғана тексеріс жүргізіледі. Егер кәсіпкер заңның барлық талабын орындайтын болса, тексеруші органдар оған мүлде бармауға тиіс [5].

«2020 жылға дейінгі бизнестің жол картасы» бағдарламасы аясында шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың келесі түрлерін беру көзделген:

- несиелер бойынша проценттерді төлеуге кететін шығындарды субсидиялау;
- несиелерге кепілдік беру;
- өндірістік (индустриялық) инфрақұрылымды дамыту бойынша қолдау;
- бизнес жүргізуді сервистік қолдау (консалтингтік қызметтер, заңгерлік және бухгалтерлік қызмет көрсету және тағы басқалары);
- кадрларды даярлау.

Жүргізілетін әдістердің негіздемелі болуы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл болашақтағы жұмыс орындарының санын анықтауға мүмкіндік береді. Әлемдік тәжірибеде мұндай жіктеуді жүргізу үшін 3 негізгі әдіс қолданылады. Оның ішінде ең орындысы «сандық» әдіс болып саналады. Аталған әдіске сәйкес келесі критерийлері бойынша кәсіпорын көрсеткіштері негізінде белгілі бір топқа қосу қарастырылған:

- еңбекпен қамтылған адамдардың саны;
- жиынтық және тауарлы өнім көлемі;
- активтердің баланыстық құны.

Осы әдістер біздің елімізде де шағын бизнес кәсіпорындарының шаруашылық қызметінің нәтижелерін бағалауда және оңтайлы көлемін анықтауда қолданылатын мөлшерлемелік актілердің негізіне алынған. Мысалы, ҚР-ның 1997 жылдың 19 маусымындағы «Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы» Заңына сәйкес шағын бизнес субъектісі жылдық орташа қызметкерлерінің саны 50 адамнан аспайтын және активтерінің жалпы құны жылына 60 мың есептік көрсеткіштен аспайтын кәсіпкерлік қызметпен айналысатын заңды тұлға болып саналады.

Жүргізіліп отырған шаралар өзінің жағымды нәтижелерін беруде. Біріншіден, өнім, жұмыс, қызмет көлемінің өсуінен шағын бизнес субъектілерінің саны барынша өсті. Екіншіден, жалпы экономикалық өсудің жоғары қарқынына, аграрлық сектордың дамуына, барлық меншік формаларындағы тауар өндірушілер арасында бәсекелік ортаның қалыптасуына ықпал етуде.

Қазақстан Президенті кәсіпкерлік экономиканың нақты қозғаушы күші екенін атап өтті: «Шағын және орта бизнес – орта таптың берік іргетасы. Жалпы алғанда, бұл секторда оң қарқын байқалып отыр: өткен жылдың қорытындысы бойынша бизнеспен айналысатындар саны 8%-ке артып, 2,6 млн адамға жетті, ал шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері шығарған өнімдер 9 трлн теңгені құрап, жылдық өсім көрсеткіші 3,3% болды» [6].

Сонымен қатар оң үрдістермен бірге жағымсыз жайттар да орын алып отыр. Соңғы жылдарда экономикадағы шағын және орта бизнестің үлесі ішкі жалпы өнімнің 17%-і деңгейінде. Кәсіпкерлік субъектілерінің саны көп екеніне қарамастан, республикалық бюджет төлемінің 70%-ін небәрі 400 салық төлеуші ғана қамтамасыз етеді. Ал бұл барлық бизнесмендердің 0,2%-і ғана. Негізгі капиталға деген ішкі жеке инвестицияның өсу қарқыны ІЖӨ-нің өсу қарқынынан қалып келеді. Егер дағдарыс кезеңіне дейін олардың ІЖӨ-дегі үлесі 18,4%-ті құраған болса, 2013 жылдың қорытындысы бойынша небәрі 13%-ті құраған. Шетелдік тікелей инвестициялар ағыны 2013 жылы 9,7 млрд-ты құрады, бұл 2012 жылғы көрсеткіштен 4 млрд-қа кем.

Президент соңғы жолдауында Ұлттық қордан 1 трлн теңге бөлінетінін атап өтті. Тек биылдың өзінде экономикаға 500 млрд теңге бөлінеді. Соның 100 млрд теңгесі шағын және орта бизнеске, 250 млрд теңгесі проблемалы несиелерді шешуге, 150 млрд теңгесі индустрияландыру жобалары мен олардың инфрақұрылымдарына жұмсалады.

Қорыта келгенде, Қазақстанда құрылған шағын және орта бизнес субъектілерінің дамуы экономикалық реформаларды жүзеге асыруда маңызды рөл атқарды. Ал, кәсіпкерліктің жоғары деңгейде дамуын қамтамасыз ету үшін мемлекет тарапынан белгілі бір дәрежеде қолдау көрсетілуде. Жалпы шағын және орта бизнес экономикалық белсенділігі мен әлеуметтік бағдар ұстауының кепілі оның өздігінен қоғамның орташа топтарына жататындығы емес, оның дәулеті мен тұрмысының нақты шынайы меншікке негізделуі болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы – Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ, 17 қаңтар 2014 ж.
2. ҚР-ның Азаматтық кодексі, 10-тарау. – 1 шілде 1999 ж.
3. «Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы ҚР-ның Заңы, 10-тарау. – 19 маусым 1999 ж.
4. Идти в перед. Добиваться большего. Газета «Аргументы и факты Казахстан». – № 6. – 2014 ж.
5. Шағын және орта бизнесті тексеруге мораторий жарияланды. «Экономика» газеті. – № 13 (342). – 3-9 сәуір 2014 ж.
6. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – 11 қараша 2014 ж.

Б.А. Кушенова, к.э.н., профессор

А.С. Асилова, к.э.н., доцент

Казахский Национальный технический университет

г. Алматы

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО – ВЕДУЩАЯ СИЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются способы развития малого и среднего бизнеса в экономике страны. Согласно основным целям государства по развитию малого и среднего бизнеса, всесторонняя и постоянная поддержка государства является основным направлением развития нынешнего предпринимательства и условием основных достижений по развитию предпринимательства.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, депрессивные регионы, бизнес-тренинг, субсидия, частное предпринимательство

B.A. Kushenova,
Candidate of Economics, associate professor
A.S. Assilova, Candidate of Economics, associate professor (docent)
Kazakh National technical university
Almaty

BUSINESS IS LEADING POWER OF NATIONAL ECONOMY

SUMMARY

The article is concerned with developmental pathway of small and medium business. According to the basic objectives of the government in the development of small and medium-sized businesses, a comprehensive and continuous support of the government is the main focus of the current business and the condition of the main achievements in the development of entrepreneurship.

Keywords: small and medium business, depressive regions, business-training, subsidy, private enterprise.

УДК 657.002

А.С. Бекбалтина, магистрант,
специальность «Учет и аудит» КазНПУ им. Абая
Алматы қ.

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ: ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ

Аннотация

Данная статья раскрывает сущность управленческого учета и различные мнения ученых о необходимости его внедрения в бухгалтерскую систему организации. Управленческий учет как инструмент и средство нормирования, планирования, аккумуляции, контроля, анализа, оказывающих помощь руководству в прогнозировании на перспективу в установлении координации за исполнением оперативных планов, и оценки эффективности управления производственной деятельностью.

Ключевые слова: управленческий учет, учет затрат, производственный учет, внутренний учет, производство.

Необходимость формирования на фирме или организации управленческого учета возникла вследствие недостатков традиционной финансовой бухгалтерии в виде бухгалтерской отчетности, которая не дает полной информации для прогноза хозяйственной деятельности и принятия оперативных управленческих решений, тем более для управления по сферам деятельности (каждым процессом) поскольку хронически устаревают и лишены оперативности.

Руководство и менеджеры фирм заинтересованы в большей степени в информации, относящейся к «доходам и факторам, их увеличивающим (снижение себестоимости готовой продукции, увеличение величины положительных конечных результатов)», а инвесторы и кредиторы «больше интересуется факторами эффективного управления, привлеченными инвестициями». «В связи с чем возникла необходимость деления бухгалтерского учета для подготовки и предоставления информации управленцам на управленческий учет и для учета затрат и исчисления себестоимости на производственный учет.

Адаптация учета затрат, осуществляемая «производственным учетом», предоставляя информацию о затратах для нужд управления, привела к появлению нового термина «управленческий учет». Вместе с тем, каковы бы ни были подходы к обоснованию сущности управленческого учета, экономическая литература признает точку зрения о том, что управленческий учет – это детализированный продукт системы финансового учета и производственного учета. Более того, сущность управленческого учета можно определить как интегрированную систему учета затрат и доходов, нормирования, планирования, контроля и анализа, которые систематизируют информацию для оперативных решений и координации проблем будущего развития фирм и организации.

Международные стандарты бухгалтерского учета выражают следующие определения: «Управленческий учет может быть определен как процесс становления, измерения, сбора, анализа, подготовки, интерпретации и сообщения информации (одновременно финансовой и операционной), используемый управленческим звеном для планирования, оценки и контроля работы организации и для уверенного использования отчетности по ресурсам».

К. Друри считает, что «управленческий учет» означает подготовку информации, необходимую для осуществления деятельности управленческого характера, такой, как принятие решения, планирование, контроль и регулирование [1]. Или, по мнению В.Ф. Паляя и Рея Вендер Вила, «суть управленческого учета заключается в предоставлении информации, которая необходима или может пригодиться менеджерам в процессе управления предпринимательской деятельностью» [2]. Ч.Т. Хоренгрэн, Дж. Фостер, Ш. Датар утверждают, что «Управленческий учет – это система сбора и группировки финансовой и нефинансовой информации, на основе которой менеджеры принимают решения для достижения целей организации [3].

«Управленческий учет – часть бухгалтерского учета, которая охватывает все виды учетной информации, необходимой для управления в пределах каждой организации. Значительное место в управленческом учете занимает производственный учет», – считает В.А. Пипко [4].

Итак, производственный учет реализуется отдельно от управленческого и финансового учета, но в то же время взаимосвязан с ним и применяется, прежде всего, для отражения внутренних операций по учету затрат на производство фирмы. В нашей стране в состав задач производственного учета на производство продукции входят вопросы учета затрат, определение фактической себестоимости готовой продукции или работ, оценка незавершенного производства. Калькулирование фактической себестоимости единицы продукции. А управленческий

учет имеет дело с классификацией затрат, накоплением себестоимости по видам изделий и издержек по центрам ответственности, центрам затрат или центрам дохода, составлением смет, бюджета, определение положения на перспективу их анализом, подготовкой информации руководству для выбора оптимальных решений.

Управленческий учет – это управления экономическим субъектом через планирование, контроль и регулирование управленческой деятельностью «процесса принятия решений. На наш взгляд, управленческий учет предоставляя информацию менеджерам (руководству фирмы) должен рассматриваться как основной механизм управления предпринимательской деятельностью, а не как функция управления.

Э.Т. Тулегенов в своих исследованиях делает вывод: «Управленческий учет оформляется в самостоятельную информационную подсистему с имманентными ему целью, функциями, предметом и методом» [5]. К сожалению, в настоящее время пока нет четких определений предмета управленческого учета. Мнение Т.П. Карповой по этому поводу: «Предметом управленческого учета в общем виде выступает совокупность объектов в процессе всего цикла управления производством» [6]. Предмет управленческого учета рассматривается в виде совокупности отдельных аспектов производственно-хозяйственной деятельности, отражаемой в системе учетной информации согласно специфике потребностей принимаемых управленческих решений.

К.Т. Тайгашинова утверждает, что предметом управленческого учета является: «Совокупность процессов организации оперативного информационного обеспечения рыночного механизма управления анализа и контроля предпринимательской деятельности, в принятии управленческих решений» [7]. По мнению автора, совокупность процессов организации состоит из четырех процессов: заготовления, производства, сбыта и кроме того, организация должна детализироваться на объекты. А объекты управленческого учета, в свою очередь, раскрывают его предмет.

Обобщая хотелось бы отметить, что предмет управленческого учета в общем виде всего цикла управления производством можно объединить в две группы: производственные ресурсы и хозяйственные процессы и их результаты. Поддерживая это определение, на наш взгляд, к хозяйственным процессам относятся снабженческо-заготовительная, производственная, сбытовая деятельность и организации, которые можно отнести к сферам деятельности. Однако в современном управленческом учете должна быть не группировка, а детализация внутри сфер деятельности по объектам учета, отвечающим целям управления.

Анализируя различные мнения ученых относительно сущности управленческого учета, можно отметить следующее, что это не только

учет по сферам деятельности, внутри их затрат на производство по центрам ответственности и калькулирования себестоимости продукции, а обработка учетных данных, анализ, прогнозирование, бюджетирование на перспективу, принятие решений и контроль за своевременным и полным обеспечением информацией. Помимо всего сказанного управленческий учет еще выполняет функции управления затратами, запасами, выпуском, сбытом продукции или услуг, ее рентабельностью и увеличением дохода, обеспечения конкурентоспособности предпринимателя. Сегодня основной недостаток – это отсутствие понятия «эффективность» в управлении и принятии управленческих решений. В этой связи наблюдается отсталость в развитии прогнозирования сфер деятельности компании (процесса заготовления, производства и реализации), которая может возникнуть в инновационной деятельности в любой период времени, а также непредсказуемость и точность сегодняшних решений на завтрашний день, получение дохода или его потери явились результатом недостаточного использования оперативной информации.

Информация, необходимая для оперативного управления затратами производственной деятельности может содержаться только в системе управленческого учета, который считается одним из перспективных направлений оперативного, внутреннего учета.

Управленческий учет непосредственно связан со сферой деятельности (с процессами производства) и является продолжением производственного учета. В производственном и управленческом учете используется один и тот же инструментарий, в котором отражаются средства научной фирмы (или НИИ) находящиеся в движении. Управленческий учет углубляет, детализирует производственный учет и позволяет использовать его информацию для целей управления инновационной научной деятельностью фирмы и для достижения наилучших результатов. В этой связи управленческий учет тесно взаимосвязан с финансовым, производственным и налоговым учетом.

Не менее важный фактор, на наш взгляд, основная причина снижения оперативности управленческого учета – во многих организациях бухгалтеры в течение месяца накапливают первичные документы и, как правило, вводят в систему обработки перед составлением отчетности в лучшем случае по завершению месяца. Именно этот фактор является основным недостатком в формировании компьютеризации оперативного учета, предоставлении информации. Необходимо первичные документы вводить в систему компьютерной обработки ежедневно.

Выполнение требований обеспечит формирование оперативного учета, предоставление информации в разрезе суток или смен, которое так необходимо в принятии оперативных управленческих решений.

Учетная информация в день свершения операций, работ, специально подготовленная в помощь менеджерам, является оперативной управленческой информацией. Исходя из принципа управленческого учета, полезность предоставленной информации в объеме, достаточном для удовлетворения различных пользователей, на наш взгляд, обеспечит эффективность управления, начиная от руководителя, заканчивая менеджером. Здесь тоже есть свои проблемы, в полезной информации содержатся качественные, количественные учетные, расчетно-аналитические данные. Для оперирования ими нужны знания именно управленческого учета, хотя в существующей практике управления этому пока не придают особого значения.

Современный управленческий учет выступает как информационная система, обслуживающая процесс принятия управленческих решений. Информационная связь между финансовым производственным и управленческим учетом никакими законодательными нормами и стандартами не регламентируется. Тем не менее, информация управленческого учета должна быть согласована и сопоставима с информацией финансового учета. Управленческий учет использует информацию производственного учета. Для преодоления выше указанных недостатков в странах с развитой рыночной экономикой стал применяться внутренний учет, который является механизмом формирования управленческого учета. И в результате механизм формирования управленческого учета требует детализации и ведения внутреннего учета.

Нельзя связывать решение всех возникающих вопросов с задачами внутреннего учета и предстоящего прогноза. Однако не исключено, что именно оперативная информация, предоставленная внутренним учетом, скрывает в себе возможности осуществления прогноза на завтрашний день и будет стадией к подъему эффективности управления производством. Стало быть, неизбежно раскрытие прогноза с внутренним учетом, более того, по мере сопоставления предоставленной информации, которая так необходима для развития рыночных отношений и обеспечения конкурентоспособности производства продукции или услуг. Именно конкурентоспособность производства обеспечит перспективу развития предпринимательства и вместе с ним получения дохода.

Взаимосвязь реального времени с поставленной целью развития производства, снижения затрат обеспечат получение дохода. Доход от производственной деятельности – это положительные результаты, которые можно достичь путем снижения себестоимости производственной продукции. Увеличение дохода в производственной деятельности это фиксация достигнутых результатов, постоянная работа по снижению затрат на производство продукции.

Ведение управленческого учёта подразумевает выполнение суще-

ственного объема разнообразных операций. Без автоматизированной системы затраты на обработку такого количества информации неизмеримо велики, а сроки обработки данных не удовлетворяют менеджеров. Практически невозможно получить необходимую информацию нужного качества в нужном объеме, а главное в требуемые сроки.

Эффективность принятых предпринимательских решений зависит от получения необходимой оперативной информации. Синтез финансовой отчетности: дефицит информации, цели и задачи управления на основе информации, способствовал рождению науки об управленческом учете. Поэтому управленческий учет как инструмент и средство нормирования, планирования, аккумуляции, контроля, анализа, оказывающих помощь руководству в прогнозировании на перспективу в установлении координации за исполнением оперативных планов, и оценки эффективности управления производственной деятельностью.

Таким образом, управленческий учет – это некая система показателей, которая отражает процесс движения капитала и предназначена для получения ответов на вопрос – как каждое управленческое решение в краткосрочном и долгосрочном периоде удовлетворяет интересы инвестора?

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Друри К. Введение в управленческий учет: Учебное пособие для вузов//пер. с англ.; под ред. Н. Д. Эриашвили; предисловие проф. П.С. Безруких. – Москва: Аудит, ЮНИТИ. – 1998. – С. 783
2. Управленческий учет//под ред. В. Палия и Р. Вандер Вила. – М.: ИНФРА. – М. – 1997.
3. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Ш. Датар. Управленческий учет. – 10-е издание//пер. с англ. – СПб.: Питер. – 2007.
4. Пипко В.А., Булавина Л.Н. Настольная книга бухгалтера и аудитора. – 2-е изд., доп.//под ред. акад. Н.В. Бондаренко. – М.: Финансы и статистика. – 2000. – С. 592
5. Тулегенов Э.Т. Этапы развития и становления управленческого учета. Всесторонняя ускоренная модернизация экономики Казахстана и Средней Азии: современность и перспективы//Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 10-летию Стратегии «Казахстана-2030». – Алматы: Қазақ университеті, – 2007. – Ч.І. – С. 380
6. Карпова Т.П. Управленческий учет: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ. – 2002. – С. 350
7. Тайгашинова К.Т. Управленческий учет логистических издержек (управление товарно-материальными запасами): Учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 2006. – Ч. I. – С. 208

Бекбалтина А.С., магистрант
«Есеп және аудит» мамандығы
Абай атындағы ҚазҰПУ Алматы қ.

БАСҚАРУ ЕСЕБІ: ЕНГІЗУДІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ТИІМДІЛІК ҰСТАНЫМДАРЫ

ТҮЙІН

Мақалада басқару есебінің мәні және әр түрлі ғалымдардың оны мекемелердің бухгалтерлік есеп жүйесіне енгізу қажеттілігі қарастырылған. Басқару есебі – жедел жоспарлардың орындалу координациясын орнатудың перспективті болжамын жасау мен өндірістік қызметті басқарудың тиімділігін бағалауда басшылыққа жәрдем беретін механизм және нормалаудың, жоспарлаудың, бақылаудың, талдаудың құралы ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: басқару есебі, шығындар есебі, өндірістік есеп, ішкі есеп, өндіріс.

A.S. Bekbaltina second-year undergraduate
of the profession «Accounting and audit»
at KazNPU named after Abay Almaty

MANAGERIAL ACCOUNTING: PRINCIPLES OF FORMATION AND EFFECTIVENESS OF INTRODUCTION

SUMMARY

This article reveals the essence of management accounting and different views of scientists about the necessity of its introduction into the accounting system of the organization. Management accounting as a tool and a means of regulation, planning, accumulation, control, analysis, assisting management in predicting the future in establishing coordination of the execution of operational plans, and evaluating the effectiveness of performance management.

Keywords: management accounting, cost accounting, cost accounting, internal accounting, production

Шимшиков Ж.Е., э.ғ.к.
ҚР БҒМ Экономика институты филиалының директоры
Жанбозова А.Б., ғылыми қызметкер
Астана қ.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТЕ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Түйін

Мақалада сыбайлас жемқорлықпен күресте мемлекеттік басқару тиімділігін арттыру мәселелері әлемдік тәжірибені есепке ала отырып қарастырылған және мемлекеттік органдардың тұрғындармен тікелей қатынасын болдырмау мақсатында мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған іс-шаралардың жиынтығы ұсынылған.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік билік, мемлекеттік қызметкерлер, әкімшілік құқықбұзушылық, әкімшілік тетіктер, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет құралдары.

Сыбайлас жемқорлық – шекарасы жоқ, мемлекетаралық құбылыс екендігін айту қажет. Бір елдің сыбайлас жемқорлық деңгейі басқа мемлекеттердің сыбайлас жемқорлық деңгейіне, сондай-ақ заң және құқық тәртібіне ықпалын тигізуі мүмкін, сондықтан тек көптеген мемлекеттердің күшін біріктіре отырып және халықаралық мекемелердің бірлескен ықпалымен ғана сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұтымды әрекет етуге болады.

Мысалы, Австралияда 2014 жылдың қараша айында өткен «жиырма» елдің көшбасшыларының саммитінде 2015-2016 жылдарға арналған жемқорлыққа қарсы күресте күш біріктіру үшін қабылдаған жоспарда келесі маңызды мәселелерді бірігіп шешу көзделген:

1. Басқа елден келген заңсыз жолмен табылған кіріс активтерін өз еліне қайтару барысындағы ынтымақтастық.

2. Жемқорлық жасап қашып келген шенеуніктерге паналауға жол бермей, оларды отанына ұстап алып, күштеп қайтарудағы бірауыздылық.

3. Коммерциялық компаниялардың немесе олар арқылы пайда көріп отырғандардың нағыз шынайы аты-жөнінің құпиясын ашып жария етуде бірлесе әрекет ету.

Шет елдердің тәжірибесі бойынша, мемлекеттік қызметтегі сыбай-

лас жемқорлыққа қарсы әрекеттің әкімшілік тетіктерін ұйымдастыру үшін: мемлекеттік қызметкерлерге ұсынылған нормативтік-құқықтық және этикалық талаптарды; мемлекеттік қызметкерлердің және олардың отбасы мүшелерінің дүние-мүліктік жағдайын; сыбайлас жемқорлық құбылысының тәуекел қаупіне ілінген, әсіресе, қызметтері мемлекеттік тапсырмаларды орналастырумен байланысты мемлекеттік қызметкерлердің лауазымдық міндеттерін орындауы туралы тұрақты мониторинг жүйесін құру орынды болар еді. Жоғарыда көрсетілген талаптарды орындау мониторингі, әрине, атқарушы билік органдарының құқық қорғау және салық органдарымен, сондай-ақ мемлекеттік қадағалау және бақылау жасайтын органдармен өзара әрекет ету тетіктерін даярлауды талап етеді.

Мысалы, Ресей Федерациясында қазіргі кезде, сыбайлас жемқорлықпен құқықбұзушылық үшін заңды тұлғаларды жауапқа тарту тетігі ретке келтірілген. РФ Әкімшілік құқық бұзушылық кодексі талдауымыз көрсеткендей, заңды тұлғаның атынан берілген заңсыз сыйақы үшін жауапкершілік қарастырылатын бірнеше қосымша баптарды (бір баптың орнына) енгізу әкімшілік құқықбұзушылықтардың қосымша құралы есебінде, 2008 жылдың 25 желтоқсанындағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет туралы» Заңының нәтижелілігін және пәрменділігін едәуір күшейтуге мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызметті қайта құру барысында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы келесі шаралар іске асырылған: әкімшілік мемлекеттік қызметкерлердің бос лауазымдарына байқаулық таңдау, ресми (көпшілік алдында) ант қабылдауды енгізу; ар-намыс Кодексі қабылдау (қызметтік этика тәртібі); мемлекеттік қызметкердің жеке мүддесі мен оның өкілеттігінің арасындағы қарама-қайшылық туралы лауазымды тұлғаны (лауазымды қызметке тағайындалуға құқығы бар) хабардар ету міндетін енгізу; туыс адамдардың бір мемлекеттік органда бірлесе қызмет атқаруын шектеу; табыстары туралы декларация тапсыру; мүлікті сенім басқармасына тапсыру; жекешелендірудің, ұлттық компаниялар мен мемлекеттік мекемелер қызметінің, сондай-ақ, жеке компаниялардың ашық процессін қамтамасыз ету; салық саясаты, жер қойнауын пайдалану және жер қатынастары және тағы басқа салада арнайы шешім қабылдау.

Дегенмен, ҚР мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мен болдырмаудың жекелеген мәселелері, халықаралық тәжірибені есепке ала отырып, тиісті тәжірибелік әрекеттер жасау үшін қосымша зерттеуді қажет етеді.

Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлықты құрықтаған немесе, ерекше жетістікке жеткен елдердің тәжірибесіне сүйенуге болады, оларға ең

бірінші Сингапур, екіншіден, Қытайдың әкімшілік ауданы – Гонконг жатады. Сыбайлас жемқорлықты болдырмай аластатудағы жеңісі бойынша өте жоғары рейтингіне Жаңа Зеландия, Финляндия, Дания және Швеция сияқты елдер ие болған [1]. Осы елдердің заңнамаларында, мемлекеттік қызметкерлердің әкімшілік қызметіндегі сыбайлас жемқорлыққа тәуекелділік қаупін ауыздықтауға мүмкіншілік беретін мемлекеттік қызмет жүйесіндегі мүдделер қайшылықтарын шешетін тетіктер жеткілікті дәрежеде дәлдікпен анықталған.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ісінде дұрыс нәтижеге жеткен шетелдік мемлекеттер бұл үшін көп жылдар бойы тиісті құқықтық құралдарын қалыптастырғандығына ерекше көңіл аудару керек. Ережеге сәйкес, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ісіндегі жетістікке әртүрлі құқықтық құралдарды, атап айтқанда, конституциялық, халықаралық құқық, ақпараттық және тағы басқа құралдарды қолданғанда жетуге болады [2]. Басқаша айтқанда, сыбайлас жемқорлық ұйғарымдары әртүрлі салалық меншік заңнамасында мазмұндалған, ал, құқықтық құралдардың барлық жиынтығын толық қолдана алу мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет ісіне лайықты үлесін қосады. Жоғарыда келтірілгендерді ескере отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің шетелдік тәжірибесі, оған қарсы әрекетке құқықтық құралдар кешенін құрған кезеңде қолданылуы мүмкін және қолданылуға тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірлескен әрекет ретінде, келесі іс-шараларды ұсыну орынды деп есептейміз:

1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекет барысында дүние жүзілік қауымдастық өзара ақыл-кеңес өткізудің түрі мен әдісін оңтайландыруы қажет;

2) әр түрлі елдердің дайындалған сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамалары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет құралдары туралы мәліметтердің әлемдік банкін құру;

3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет іс-шараларына қатысуға қабілеттілігі бар кадрларды таңдау және дайындау, сондай-ақ, мемлекеттік қызметкерлердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы барша мемлекеттер құптаған стандарт тәртібін әзірлеуге өзара көмек көрсету.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттің нәтижелілігі үшін барлық құқықтық құралдардың жиынтығын қолдану қажет деп бекітуге болады. Бірақ, Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет ету тетіктеріндегі орталық орын тап осы әкімшілік-құқық құралдарына берілуі тиіс. Бұл, әкімшілік құқық мөлшерін, мемлекеттік қызметті іске асыра-

тын тәртіптеме белгілейді және бүтіндей көпшілікті басқару тәртібін анықтайды, азаматтарға және заңды тұлғаларға көпшілік қызмет ұсынудың тәртібі, орындаушы-өкімдік қызмет саласындағы әртүрлі субъектілердің ара-қатынас тәртібін анықтаумен байланысты.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекетке арналған әкімшілік-құқықтық құралдарының қатарына мыналарды жатқызуға болады: мемлекеттік қызмет тәртіптемесімен байланысқан әкімшілік тыйымдар; мемлекеттік қызметтегі мүдделер қайшылығын реттеу құралдары; мемлекеттік қызметкердің нақты лауазымдық реттемесі; мемлекеттік қызметтегі лауазымға қадағалау орнату; мемлекеттік қызмет жүйесіндегі кадрлық резервті құру және қолдану; лауазымды қызметке сайлау кезіндегі кандидаттар таңдаудың баламасын міндетті түрде құру; мемлекеттік қызметке орналасу кезіндегі сынақ; мемлекеттік құқық қорғау қызметінің жауапты лауазымына тағайындау кезінде, меншікті қауіпсіздік бөлімшелерімен кандидатураны келісу тетігі; сыбайлас жемқорлық қаупімен байланысы бар мемлекеттік қызметтің лауазымды статусын анықтау; мемлекеттік қызметкердің тәртіптемесіне және мәртебесіне байланысты әлеуметтік кепілдендіру; мемлекеттік қызметкерлерді аттестациялау; мемлекеттік қызметкерлерді көтермелеу және марапаттау; мемлекеттік қызметкерлердің лауазымды өсуінің мөлшерлі уақытын айыру; «мүдделер қайшылығы» туындаған жағдайда, мемлекеттік қызметтегі лауазымынан босату; біліктілік емтиханы; мемлекеттік қызметтегі қызметтік тәртіптің реті; мемлекеттік қызметкерлердің қызметтік іс-әрекеттерін әкімшілік бақылау; мемлекеттік қызметкердің және оның отбасы мүшелерінің мүліктік жағдайын салықтық бақылау; мемлекеттік қызметкерлердің тәртіптік және әкімшілік жауапкершілігі; мемлекеттік қызметкерлердің табысы, мүлкі және мүліктік сипаттағы міндеттемелері туралы мәліметті ұсыну тетіктері; мемлекеттік қызметкерлердің еңбек ақысы; мемлекеттік қызмет жүйесіндегі кадрларды ауыстыру және басқалар.

Ерекше көңіл бөлуге тұратын тағы бір құрал – бұл кадрларды ауыстыру. Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі ауыстыру рәсімі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттердің ең нәтижелілерінің бірі болып келеді. Және осы жағдайда, шетелдік тәжірибені, мысалы, Германия тәжірибесін есепке алу орынды болар еді, ол бойынша «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» заң негізінде, мемлекеттік қызмет жүзеге асырылатын орган әкімшілігі сыбайлас жемқорлыққа байланысы бар жағдайды үнемі бақылауда ұстап отыруға міндетті, мемлекеттік қызметтің сыбайлас жемқорлыққа байланысты осал жерін анықтауға, сондай-ақ, мүмкін болатын сыбайлас жемқорлықтың алдын алатын іс-шаралар өткізуі орынды. Осындай лауазымға қабылдау нысаналы түрде

жүргізіледі, таңдап алынған қызметкерлер моральды-психологиялық тұрғыдан алғанда, орнықты болулары керек, ережедегідей, оларды бес жыл сайын ауыстырып отырады [3].

Қытайдың ауыстыру жүйесі мемлекеттік қызметкерлерді белгіленген уақыттан кейін, басқа жерге, басқа қызметке ауыстыруды қарастырған. ҚХР-ның мемлекеттік органдары, ауыстыру ретінде лауазымды тұлғаларды қабылдау үшін, біраз бос орын сақтап отыруы керек [4]. Аталған тәжірибе, біздің ойымызша, ҚР-ның мемлекеттік қызмет жүйесінде кадрларды әкімшілік-құқықтық реттеу тетіктеріне енгізуге тұрады.

Мемлекеттік қызметкерлерді біршама төмен материалдық деңгейде ұстау, сондай-ақ нәтижелі қызмет қайраткерлілігін қамтамасыз етпейді. Соңғы уақытта жағдай едәуір жақсарса да, коммерциялық құрылымдағы, әсіресе, ұлттық компаниялардағы еңбекақыға қарағанда, мемлекеттік қызметкерлер едәуір төмен алады. Қазіргі уақытта, мемлекеттік қызметкерлердің ақшалай үлесін татымды көбейту қажет. Бұл ішінара, мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және жолын кесуге септігін тигізуі мүмкін. Тек қана мемлекеттік қызметкерлердің ақшалай үлесін көтерумен сыбайлас жемқорлық мәселесін шешу қатаң талап пен бақылау болмайынша іске аса алмайды. Біздің зерделенген пікірімізше, бұл жерде әкімшілік-құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және ақпараттық іс-шаралардың бүтін бір жиынтығы қажет.

Осыған байланысты, қазіргі кезеңде, ҚР-ның мемлекеттік қызмет жүйесінде, сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және жолын кесуге бағытталған, бірінші кезекте, жеке және заңды тұлғаларға мемлекеттік қызмет көрсетуде жұмыс істейтін мемлекеттік шенеуніктердің тікелей байланысын болдырмау мақсатында, әкімшілік-құқықтық тұрғыдағы әрқилы және жүйелі іс-шараларды бүтіндей зерттеу және іске асыру қажеттілігі туындайды. Осы мақсатта, авторлар әзірлеген мемлекеттік қызметкерлердің тұрғындармен қарым-қатынас кестесін пайдалануды ұсынамыз, осында тікелей байланысты азайта отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәжірибеде қандай оңтайлы және нәтижелі әрекет жасау қажеттілігі көрсетілген (1-сурет).

Бәрінен бұрын, мемлекеттік биліктің атқарушы органдарының әкімшілік-құқықтық жұмыс тәртібін белгілейтін мөлшерлі нұсқамаларды жетілдіру, сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы бүгінгі заманғы әкімшілік-құқықтық құралдармен мемлекеттік қызмет туралы заңнамаларға жүйелі қосымша енгізу қажет.

Тұрғындарға мемлекеттік қызмет көрсету мәселесінде	Мемлекеттік тапсырыстарды көтерме сатып алу	Нақты қызмет аударым және өкілеттілігін шектеу мәселесі бойынша	Мемлекеттік қоржым секторын басқару бойынша	Келен қосымша рұқсаттар бойынша
Орналас мемлекеттік органдар	Мемлекеттік тапсырыстарды көтерме сатып алудың тентерлік жүзеге асырылуына электрондық біржолалық сатуларға ауысуымен құқықтық негізін жасау	Мемлекеттік қызметтің орталықтан айналымын берілуін бақылау механизмін зерттеу және іске асыру	Тексеруші органдарға процессін қарама-қарсылап талпынап жөндері үшін саясатты құқықтық негізін анықтау және мемлекеттік қызметтің зерттеу	Халықаралық құқықпен келісімімен мемлекеттік қызметтің анықталған саясаты бойынша мемлекеттік қызметтің зерттеу
Жергілікті мемлекеттік басқару органдары	Биржалық сатулардың лайықты механизмдерін құруды зерттеу	Басқару деңгейі және қоржымды ресурстармен қамтамасыз ететін қызмет аударым және өкілеттілігін анықтау	Салық айналымының салық қызметтерінің салмақтық жөндері алып тастауын жөндері	Келен қосымша рұқсаттар бойынша мемлекеттік қызметтің зерттеу
Тұрғындарға тікелей қызмет көрсететін мекемелер	Тұрғындарға және қызмет көрсетуді сатып алу үшін мемлекеттік тапсырыстарды ұйымдастыру	Тұрғындарға толық қызметтің және қызметтің ететін қызметтерінің жөндері алып тастауын жөндері	Тұрғындар мен тапсырысшылардың қызметтерінің салмақтық жөндері алып тастауын жөндері	Келен қосымша рұқсаттар бойынша мемлекеттік қызметтің зерттеу
Қалалар мен ауылдық жерлердегі жалғыз терек мемлекеттік қызметтің бойынша тұрғындарға қызмет көрсету орталығын жинай құру	Қалалар мен ауылдық жерлердегі жалғыз терек мемлекеттік қызметтің бойынша тұрғындарға қызмет көрсету орталығын жинай құру	Тұрғындарға толық қызметтің және қызметтің ететін қызметтерінің жөндері алып тастауын жөндері	Тұрғындар мен тапсырысшылардың қызметтерінің салмақтық жөндері алып тастауын жөндері	Келен қосымша рұқсаттар бойынша мемлекеттік қызметтің зерттеу
Бақылау мүмкіндігі	Қызметтер көрсету	Қызметтер көрсету	Қызметтер көрсету	Бақылау мүмкіндігі
Үкіметтік емес ұйымдар				БАҚ

Сурет 1 – Мемлекеттік органдардың тұрғындармен тікелей қатынасын болдырмау мақсатында мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған іс-шаралардың жиынтығы

Ескерту – авторлар құрастырған

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Transparency International. http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/in_detail#1
2. Масловский В.В. правовые методы борьбы с коррупцией: зарубежный опыт//Дальневосточный государственный университет. Владивосток. – 2006 г.
3. Реформирование системы государственного управления: зарубежный опыт и Казахстан. Научное издание – Алматы: КИСИ при Президенте РК. – С. 172. – 2005.
4. Тудоровский Я. В Китае все по плану/ Аргументы и факты.– № 46 (1619). – 2011.

Ж.Е. Шимшиков,

к.э.н., директор филиала Института экономики МОН РК

А.Б. Жанбозова, научный сотрудник г. Астана

РОЛЬ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы повышения эффективности государственного управления в борьбе с коррупцией с учетом мирового опыта и предложены комплексные меры по противодействию коррупции в системе государственной службы, основанные на исключении прямых контактов государственных органов с населением.

Ключевые слова: коррупция, государственное управление, государственные служащие, административные правонарушения, административные рычаги, инструменты по противодействию коррупции.

Zh.E. Shimshikov, Candidate of Economics
director of branch of the Institute MES RK
A.B. Zhanbozova, researcher
Astana

ROLE OF IMPROVING STATE MANAGEMENT'S EFFECTIVENESS IN FIGHTING CORRUPTION

SUMMARY

The article considers the problems of improving state management's effectiveness in fighting corruption, taking into account international experience and there are proposed comprehensive measures to combat corruption in the civil service, based on the exclusion of direct contact with the population of the state bodies.

Keywords: corruption, state management, civil servants, administrative offenses, administrative tools, tools to combat corruption.

УДК 657.32

Барышева С.К., э.ғ.к.
Дәулетқан Р.Д., магистрант
«Есеп және аудит» мамандығы Абай ат. ҚазҰПУ
Алматы қ.

БУХГАЛТЕРЛЕРДІ ДАЙЫНДАУДАҒЫ СЕРТИФИКАЦИЯЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН НЕГІЗДЕРІ

Түйін

Мақалада жаһандандыру және ХҚЕС-на өту жағдайында бухгалтерлердің рөлінің жоғарлауы жан жақты ашып көрсетіледі.

Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептеме заңына сәйкес ұйымдар қаржылық есептемені жасау халықаралық қаржылық есептеме стандарттарын пайдалану негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты бухгалтерлерге қойылатын талаптар арттуда.

Түйін сөздер: бухгалтерлік есеп, бухгалтерлер, қаржылық есеп, сертификациялау, бухгалтерлер палатасы, кәсібі бухгалтерлер мен аудиторлар

Бухгалтерлер бүгінде – кез келген елде, оның ішінде Қазақстандағы ең көп кәсіби топ. Соңғы деректер бойынша, ел экономикасының мемлекеттік және мемлекеттік емес секторының жұмыс істейтін кәсіпорында орташа есеппен 1,5 бухгалтерлерден келеді.

Сонымен бірге бухгалтерге қойылатын талаптар да өсе түсуде. Бүгінде бухгалтердің өзіндік бағасын кәсіби мамандағы, практикалық тәжірибесінде. Мамандықтың басты басымдылықтарының бірі – оның халықаралық деңгейде ықпалдастығы болып отыр. Сондықтан да халықаралық сертификат алуға емтихандар тапсыруға дайындық кезінде бухгалтерлерге ұдайы көмек жасауда ҚР-сының кәсібі бухгалтерлер Палатасының ең басты міндеттерінің бірі деп есептейді. Палата жанынан сертификаттау жөніндегі комитет құрылып, ойдағыдай жұмыс істеуде. Ол сертификаттау мәселелерімен шұғылданады; сертификаттандырылған бухгалтерді бақылайды және олардың есебін жүргізеді, емтихандық модулдер жасауға қатысады;

сертификаттандырылған бухгалтерлер қызметінің мониторингін жүргізеді.

Сондай-ақ Палатада Кәсіби бухгалтерлер мен аудиторлардың біліктілігін арттыру жөніндегі комитет жұмыс істейді. Ол бухгалтерлер мен аудиторларды оқыту және олардың біліктігін арттыру жөніндегі шаралар кешенін жасау мен шұғылданады, халықаралық сертификат алуға емтихан тапсырушыларды дайындықтан өткізеді, ЕССБА және СІРА – ЕН және басқалардың ұсынымдары негізінде оқыту үшін оқу бағдарламалары мен әдістемелік құралдар әзірлейді [1].

Бухгалтерлерді сертификаттаудың САР және СІРА деген екі деңгейі бар. Бұл сертификаттарға емтихан тапсыру рәсімі былайша өтеді. Бірінші деңгей (САР): сертификаттандырылған бухгалтер-практик – үш емтихан тапсырады. Бұлар қаржы есебі, басқару есебі мен салық және құқық. Бұл емтихандарды тапсыру үшін елу және оданда көп ұпай алу керек. Бұған қоса іздемпаздар ақпараттық технологиялар бойынша курстардан өтуге тиіс. Егер кандидат елу ұпай алса, осының негізінде ол кәсіби бухгалтер ұйымына мүше болу туралы өтініш береді.

Екінші деңгей (СІРА): халықаралық сыныптағы сертификаттандырылған «кәсіби бухгалтер» Үміткер САР біліктілігіне емтихан және тағы да төрт емтихан тапсыруға тиіс. Бұлар: қаржы есебі – екі, басқару есебі – екі, қаржы менеджменті, аудит. Барлық емтихандар бойынша 75 және одан да көп ұпайлар алу керек. Сондай-ақ бірінші деңгейдің «салық және құқық» пәнін де 75-ке одан да жоғары ұпайға ұпайға тапсыру қажет. Осы емтихандарды тапсырған жағдайда іздемпаздық жоғары сынаптағы «кәсіби – бухгалтер» деп аталатын СІРА сертификатын алуға құқығы болады. Бірақ бүгінгі таңда барлық емтихандарды толып тапсырып, осындай сертификат алған мамандар шын мәнінде жоқ болып отыр. Бұл сертификаттар бухгалтерлік есеп саласындағы даярлықтың жоғары деңгейде екенін дәлелдейді, бұл – оның иеленушінің жақсы біліктілігі бар екенін қоғамдық мойындау. Практикалық тұрғыда мұның өзі мансаптың өсуі үшін және жоғары ақы төленетін маман болу үшін береді [2].

Емтихандарға бухгалтер өздігінен де, сондай-ақ мамандырылған ақылы курстарда. Мысалы: Қазақстан Республикасы Кәсіби бухгалтерлер мен аудиторлар институтында дайындала алады. Жоғарыда аталған комитеттер мүдделі ұйымдар мен бірлесе отырып, осы процестерді үйлестіреді.

Бұл сертификаттаумен Қазақстанда «РКАСМА» (И8АГО) корпорациясы шұғылданады. Бірақ ойдағыдай тапсырып қана қоймай, сонымен

бірге кәсіби ұйымдардың бірінде болуға тиіс. Қазақстанда Аудиторлар палатасы және К.Б.А. палатасы осындай қоғамдық кәсіби бірлестіктер болып табылады. Осынау палаталардың бірінде мүше болу емтихандарды ойдағыдай тапсырған кезде сертификат алуға мүмкіндік береді.

Сертификаттық өзінде үш халықаралық ұйымның логотипі бар. Мұның өзі осы құжатты сол беделді халықаралық ұйымдардың мойындайтығын көрсетеді. Бұлар ХҚЕС – Қаржы есептігінің халықаралық стандарттары жөніндегі Халықаралық комитет, БАХК – Бухгалтерлермен аудиторлардың халықаралық кеңесі. Соңғысы сол сертификаттарды тікелей береді және сертификаттандырылған маман оның мүшесі болып табылатын кәсіби ұйымдардың бірі (Қазақстан Республикасының Кәсіби бухгалтерлер мен аудиторлар палатасы), яғни үш кәсіби қоғамдық институт кәсіби біліктілігін растайды.

Бухгалтерлерді есепке алу туралы заңда 2003 жылдың 3 қаңтарынан бастап халықаралық стандарттар ірі кәсіпорындарға енгізілетін болады, ал 2004 жылдан бастап ХҚЕС-на барлық кәсіпорындар өтуі тиіс деген. Көп адамға бұл процесс күрделі болып көрінеді. Бұған объективті себептер бар, олардың негіздерінің бірі – кадрлар даярлау проблемасы. Көптеген басшылар тарапынан бұл шаралардың мақсаты мен міндетін түсінбеушілігі.

Бұл стандарттар бізге не үшін керек? Ұлттық стандарттар бізге неліктен ұнамайды? Біз керек етейік не керек етпейік, ғаламдастыру – объектілік шындық болып отырғанын бәрімізге түсінетін уақыт жетті. Біз әлемдік экономикалық кеңістікке еніп келеміз, ал бухгалтерлік есеп дегеніміз – бизнес тілі, ал біз бүкіл әлем мен осы тілде сөйлесуге үйренуге тиістіміз.

Сонымен қатар «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік» туралы заңға да соңғы 2007 ж. қабылданған кейін де өзгерістер енгізілуде.

Палатаның мақсаты мен міндетіне ортақ мүшелік жарнамаларын үнемі төлейтін ортақтасады, мүшелік жарнамалары үнемі төлейтін және Палата жарғысының қағидаларын орындайтын Қазақстан Республикасының азаматтары, шетел азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар Палатаның мүшелері бола алды. Палата мүшелері толық мүшелері және қауымдасқан мүшелері болып бөлінеді. Сертификаттау жөніндегі емтиханларды ойдағыдай тапсырған адам, сондай-ақ білікті аудитор толық мүше бола алады. Ал Бухгалтерлік есеп пен аудит саласындағы қызметті жүзеге асырушы кез-келген маман қауымдасқан мүше бола алады [3].

Кәсіби бухгалтерлер мен аудиторлар палатасы құрылғанға дейінгі біздің қызмет саласында Аудиторлар палатасы ғана жұмыс істеп өз қатарына білікті аудиторлар біріктірген. өкінішке орай, кәсіби бухгалтерлердің үлкен әлегі осындай беделді қоғамдық ұйымға қамтылмай қалған еді. Осыған байланысты жаңа Палата ұйымдастырылып, енді аудиторлар ғана емес, сонымен бірге бухгалтерлер де оның мүшелері болады.

Мұндай құрылымның құрылу қажеттілігі жаңа кезеңнің болмысын туындап отыр, әлемдік экономикалық кеңістікте ықпалдасу, бухгалтерлік есеп пен есеп берудің халықаралық стандартқа көшуі бухгалтерлерден жоғары кәсіби білікті халықаралық ұйымдардың сертификаттары мен растауды талап етеді [4].

Оған арнайы емтихандар тапсырып және кәсіби ұйымның мүшесі болып қол жеткізуге болады. Бұған қоса, жоғарғы тәуелділікпен байланысты мамандық өкілдері сияқты, бухгалтерлердің де бүгінгі таңда заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау талап етеді.

Кәсіби бухгалтерлер мен аудиторлар палатасының басты мақсаттарын нақ мына түйіндер айқындайды: оның мүшелерінің экономикалық, әлеуметтік құқықтары мен еркіндіктерін іске асыру мен қорғау, олардың мүдделерін қолдау, белсенділігін дамыту кәсіби мамандығын арттыру, кәсіби стандарттар негізінде бухгалтерлік есепті одан әрі жетілдіруге жәрдемдесу, кәсіби бухгалтер кадрларына даярлау мен қайта даярлауға көмектесу [5].

Сонымен жоғарыда аталған мақсаттарға орай палата мынадай міндеттерді шешеді:

- бухгалтерлік есеп саласындағы қызметкерлердің сертификаттауына және кәсіби білімі деңгейін арттыруға жәрдемдеседі;

- бухгалтерлік есеп жөніндегі халықаралық стандарттарды зерделеуге, енгізу мен таратуға көмек көрсетеді.

- бухгалтерлерді оқыту мен олардың біліктігін арттыру жөніндегі шаралар кешенін жасайды, оқыту үшін оқу бағдарламалары мен әдістемелік әзірлейді.

- оның мүшелерінің экономикалық, әлеуметтік құқықтары мен еркіндіктерін іске асырады әрі қорғайды, олардың кәсіби мүдделерін қолдайды әрі қанағаттандырады, белсендігін арттырады, сондай-ақ:

- кәсіби бухгалтер кадрларын даярлау мен қайта құру даярлауға көмектеседі.

- бухгалтерлер және салық заңнамасын жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлейді және енгізеді.

– бухгалтерлік есеп саласындағы нормативтік құқықтық актілердің жобалары бойынша ұсыныстар енгізеді.

– халықаралық стандарттар мен басқалары негізінде бухгалтерлік есепті одан әрі жетілдіруге жәрдемдеседі.

Сонымен қорыта келе, қаржылық есептіліктің мақсаты өз пайдаланушыларына заңды тұлғаның қаржылық жағдайы туралы сенімді мәнді және пайдалы ақпараттарды беру болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Д. С. Жакипбеков «Кәсіпорынның есеп және салық есеп саясаты», info@icfm.kz. – 2013.

2. В.П. Суйц, Жақыпбеков Д.С., «Халықаралық аудит және сапаны бақылау стандарттары»: Электрондық оқу құралы. – Алматы, – 2013.

3. Нурсеитов Э.О., Нурсеитов Д.Э. МСФО в Казахстане: принципы перехода и применение. – Алматы, – 2006.

4. Ержанов М.С., Нурумов А.А. Финансовая отчетность казахстанских предприятий: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, – 2007. – 180 б.

С.К. Барышева, к.э.н.

Р.Д. Даулеткан, магистрант

специальности «Учет и аудит» КазНТУ им. Абая

г. Алматы

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ СЕРТИФИКАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ БУХГАЛТЕРОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается возрастание роли бухгалтера в условиях глобализации и перехода на МСФО.

В соответствии с Законом о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, составление финансовой отчетности осуществляется организациями на основании применяемых международных стандартов финансовой отчетности. В связи с этим возмужают требования к бухгалтерам.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, бухгалтер, финансовая отчетность, сертифицирование, палата бухгалтеров, профессиональные бухгалтера и аудиторы

S.K. Barysheva, Candidate of Economics
R.D.Dauletkhan, second-year undergraduate of the profession «Accounting
and audit» at KazNPU named after Abay
Almaty

**CERTIFIED BY THE IMPORTANCE AND ROLE
IN THE TRAINING OF ACCOUNTANTS**

SUMMARY

In this article examines the growing role of the accountant in the context of globalization and the transition to IFRS.

In accordance with the Law on accounting and financial reporting, financial reporting by organizations on the basis of the applicable International Financial Reporting Standards. In connection with this requirement Returning to accountants.

Keywords: accounting, accountant, financial reporting, certification, Chamber of Accountants, seasoned professional accountants and auditors.

Л.Н. Бурлаков,
к.э.н., доцент заслуженный деятель РК,
г. Астана

ЭФФЕКТИВНАЯ МОДЕЛЬ ГОССЛУЖБЫ – ОСНОВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается проблемы предупреждения и пресечения коррупции среди госслужащих с использованием зарубежного опыта. Обоснована целесообразность использования административно-правовых методов противодействия коррупции. Определены основные направления борьбы с коррупцией на современном этапе исходя из поставленных руководством страны основных целей формированию новой модели государственной службы.

Ключевые слова: антикоррупционная политика, пресечение коррупции, государственная служба, административно-правовые механизмы, государственные программы, правовые средства.

Коррупция в деятельности органов государственного управления способствует развитию организованной преступности, расширению теневого сектора экономики, ставит под угрозу реализацию национальных программ и стратегий, а также подрывает все государственно-правовые реформы, которые в настоящее время проводятся в нашей стране. Все эти проблемы обуславливают необходимость формирования административно-правового механизма противодействия коррупции в различных направлениях деятельности государственных служащих.

Исследование зарубежного опыта административно-правового регулирования противодействия коррупции в системе государственной службы имеет актуальное значение, поскольку позволяет разработать административные механизмы противодействия коррупции применительно к системе государственной службы Казахстана.

Зарубежный опыт свидетельствует о том, что существуют различные методы решения проблем коррупции: силовой метод, метод «закрытых глаз» и метод «гибкой силы» [1]. При использовании силового метода государство применяет репрессивные методы борьбы с коррупцией в основном на низовом уровне. Метод «закрытых глаз» может быть охарактеризован как отсутствие реальной деятельности государства по

борьбе с коррупцией. Метод «гибкой силы» подразумевает нанесение удара не по всему антикоррупционному фронту, особенно в низовых звеньях, а по таким его частям, которые представляют наибольшую угрозу для внутривластной безопасности страны.

Применение силового метода и метода «закрытых глаз» неизбежно ведет к деградации государственного организма. Метод же «гибкой силы» признается наиболее эффективным, поскольку позволяет повысить уровень адекватной реакции власти на коррупционные процессы, запустив механизм управления коррупцией.

На современном этапе для Казахстана свойственно множество проблем, характерных для всех транзитных стран, и для постсоветского пространства в частности. К их числу можно отнести:

1) медленный отход от закрытости и не подконтрольности власти, способствующих расширению коррупции;

2) слабость гражданского общества, отрыв общества от власти;

3) неукоренённость демократических политических традиций;

4) экономические проблемы. Бедность среди населения, особенно сельского;

5) несовершенство законов и подзаконных правовых актов, обусловленных тем, что обновление экономических процессов, как в теории, так и на практике, значительно опережает их законодательное обеспечение. Здесь высвечиваются проблемы как низкого качества законов и подзаконных актов, так и их практической реализации, вызванных отсутствием четких механизмов их применения на практике;

б) низкая эффективность работы органов исполнительной власти. Окружающая нас действительность меняется быстрыми темпами, а институты управления, и в целом вся система управления, не успевают перестраиваться, что способствует возникновению коррупционных явлений.

В этой связи конструирование эффективной государственной службы будет являться необходимым фактором по противодействию коррупции.

Если обратиться к опыту организации государственной службы проанализированной на примере передовых развитых стран Юго-Восточной Азии (Япония), Западной Европы (Франция) и Американского континента (США), можно сделать вывод что госслужба каждой страны имеет свои специфические особенности, которые зависят от многих составляющих (ментальность, национальные традиции, обычаи, моральные устои). В процессе проводимых преобразований государственного строительства, проходят и реформы госслужбы, что является перманентным процессом. Однако можно выделить некоторые

общие принципы и методы развития государственной службы, которые показаны на рисунке 1.

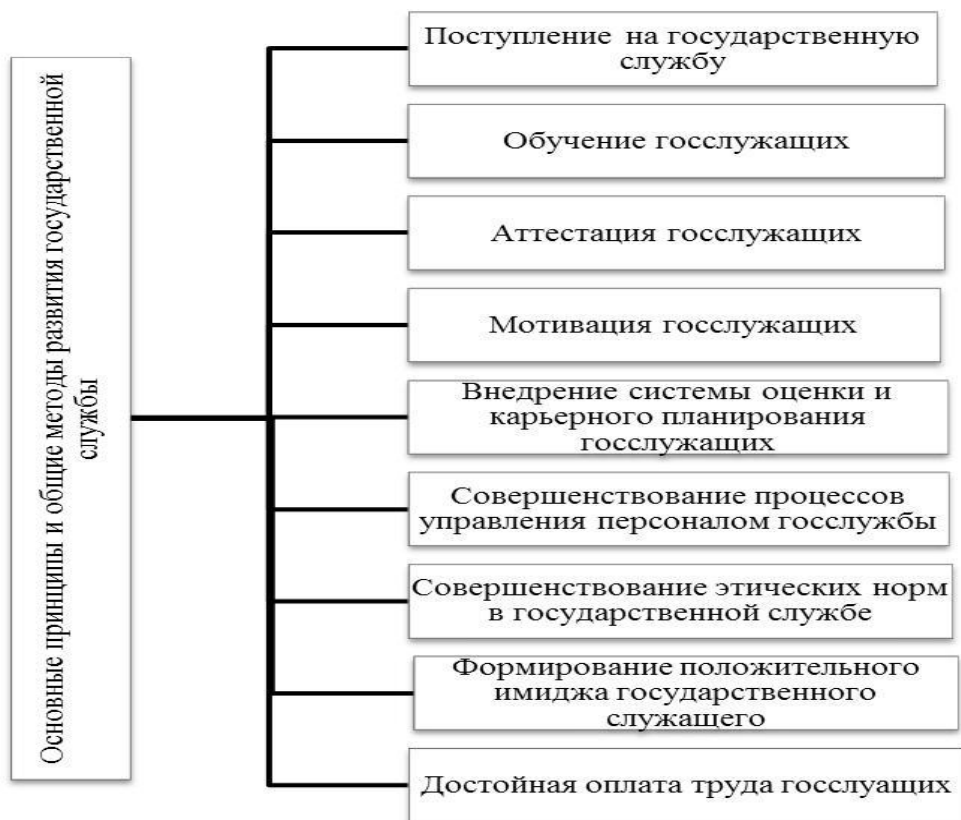

Рисунок 1 – Основные принципы и общие методы развития госслужбы, принятые в мировой практике

Примечание – составлено автором.

Что касается Казахстана, то необходимость реформирования государственного управления стала очевидной с момента обретения национального суверинитета, но особенно возрасла к 1997 году. К этому времени в РК имелись мощные ресурсы по совершенствованию системы государственного управления. В первую очередь это высокий уровень образованности населения Казахстана, который дал возможность привлечь на государственную службу хорошо образованные профессиональные кадры. Также необходимо отметить практическую помощь со стороны международных организаций. С их помощью была создана эффективно функционирующая модель государственной службы.

В сентябре 1998 г. в Казахстане был образован уполномоченный

орган, подотчетный непосредственно главе государства – Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы. Этот орган был призван осуществить единую государственную политику в сфере государственной службы.

Затем в короткие сроки был принят новый Закон «О государственной службе», а Правительством и Агентством было утверждено 20 подзаконных актов, регламентирующих процессы становления государственной службы [2].

Реформа государственной службы в Казахстане характеризовалась созданием профессионального государственного аппарата, костяк которого составили люди заинтересованные в профессиональном росте, при одновременном увольнении с государственной службы тех людей, которые не соответствовали предъявляемым требованиям.

В начале марта 2001 г., в РК впервые на постсоветском пространстве была создана Ассоциация содействия государственной службе Казахстана. Целями этого республиканского общественного объединения стали вопросы содействия справедливому карьерному росту чиновников, установление конструктивного диалога между населением и госорганами, проведение общественного мониторинга по оценке выполнения законодательства о государственной службе, содействие совершенствованию работы государственного аппарата и предупреждение коррупции.

На основании Указов Президента Республики Казахстан, был утвержден текст присяги государственного служащего, приняты Правила служебной этики государственных служащих и Правила наложения дисциплинарных взысканий на государственных служащих. Был определен Порядок формирования кадрового резерва. В свою очередь, Правительство РК приняло Постановление о порядке передачи имущества государственных служащих в доверительное управление, а Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы утвердило Правила проведения конкурсов на занятие административных должностей, Типовые квалификационные требования к категориям административных государственных должностей.

В результате законодательных и институциональных преобразований казахстанская модель государственной службы стала сочетать в себе элементы двух моделей: позиционной и карьерной. На основании Закона РК «О государственной службе» государственные должности подразделяются на политические и административные. Был введен обязательный конкурсный отбор на государственную службу, с целью устранения имеющих место фактов и продвижения кадров по принципу кумовства и личных связей. Если раньше определенную главную роль

играли только анкетные данные, а еще чаще – знакомства, то в результате реализации положений Закона проводятся открытые конкурсы. Соответствующая информация о проводимых конкурсах на вакантные должности стали регулярно публиковаться в СМИ. Причем основной акцент сделан на внедрение конкурсной системы при поступлении последующем продвижении кадров в системе государственной службы [3].

Казахстанским опытом в вопросах реформирования государственной службы заинтересовались многие страны СНГ – в частности, Россия, Беларусь, Украина, Кыргызстан, Таджикистан и Азербайджан. Однако в процессе развития системы государственной службы в РК имеется не только положительная динамика, но и были определенные проблемы объективного характера. К таким проблемам можно отнести:

- определенные отставания в демократизации системы государственной службы, особенно во взаимодействиях с институтами гражданского общества;

- низкая ответственность государственных служащих в борьбе с коррупцией;

- серьезные отставания технологизации процесса оказания государственных услуг, особенно в сельской местности;

- не до конца проведенная административная реформа по оптимизации государственного аппарата.

Несмотря на частые структурные преобразования и кажущиеся сокращения числа государственных органов и численности государственных служащих, государственное управление по-прежнему остается недостаточно гибким и эффективным. По-прежнему не изжиты случаи дублирования функций и размытости задач, стоящих перед государственными органами, что приводит к неупорядоченности в вопросах их ответственности и подотчетности. Частые случаи пересмотров структуры государственных органов и соответственно их задач и функций препятствуют развитию межведомственного взаимодействия и снижают возможности контроля за их работой со стороны НПО и внешних институтов.

Деятельность государственных чиновников, в особенности на местах, характеризуется недостаточной оперативностью к быстро меняющимся ситуациям и потребностям людей, отсутствуют эффективные механизмы принятия решений. В результате репутация государственных служащих среди населения по-прежнему остается довольно низкой. Во многом это объясняется тем, что недостаточно активно ведется поиск новых методов в борьбе с коррупцией в системе государственной службы. Исходя из перечисленных предпосылок, руководство страны

приняло решение о продолжении процесса реформирования государственной службы в Казахстане.

Переход к профессиональной государственной службе, основанной на принципах меритократии, эффективности, результативности, транспарентности и подотчетности обществу, должен стать важнейшим фактором по обеспечению конкурентоспособности системы государственного управления и качественного оказания государственных услуг населению. В институциональном отношении для реализации этих задач разработаны: Стратегический план развития Казахстана до 2020 г., Концепция правовой политики до 2020 г., Концепция новой модели государственной службы.

Концепция новой модели государственной службы, прежде всего, включает модернизацию понятия «государственная служба», которое должно стать синонимом понятия «служение нации (обществу)» и означать ориентацию на население как на потребителя государственных услуг (рисунок 2).

Рисунок 2 – Приоритеты развития государственной службы Республики Казахстан

Примечание – составлено автором

В связи с этими целями основными направлениями формирования новой модели государственной службы являются:

1) эффективная система по управлению человеческими ресурсами в системе государственной службы;

2) высокое качество оказания государственных услуг населению независимо от места проживания: на селе или городе;

3) положительный имидж и этика поведения государственных служащих в глазах населения;

4) оптимизация государственного аппарата и проведение эффективной кадровой политики;

5) разработка национальных стандартов оказания государственных услуг исходя из требований международных систем менеджмента качества для всех категорий государственных служащих, представляющих административные услуги;

б) повышение социального престижа и ответственности государственных служащих;

7) устранение причин и условий возникновения коррупции среди государственных служащих.

Административно-правовые механизмы по предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной службы РК должны быть основаны на современных международных и европейских стандартах, действующих в данной сфере. Для того чтобы административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы были еще более эффективными, целесообразно реализовать институт административного судопроизводства, а также начать претворять механизм реализации права физических и юридических лиц, требовать возмещения морального и материального вреда, причиненного коррупционными правонарушениями.

В Республике Казахстан принят Кодекс чести (Правила служебной этики) государственного служащего. Однако в законодательстве нет четких предписаний, какое служебное поведение обеспечивает добросовестное исполнение должностных обязанностей, а какие действия могут привести к коррупции. Законодательство предусматривает ответственность лишь за уже совершенные правонарушения. Поэтому необходимо предусмотреть административно-правовое регулирование по профилактике недобросовестного служебного поведения, которое ведет к коррупционным проявлениям. Профилактика коррупции предполагает формирование на государственной службе отношения нетерпимости к коррупции и ненадлежащему служебному поведению. В служебных отношениях государственные служащие должны осуждать и не допускать действия, которые могут привести к коррупции. Причем эти действия должны быть осуждены не только устно, но и посредством предписаний закона.

В действующих Кодексах поведения государственных служащих, принятых в целом ряде зарубежных государств, четко расписаны меры дисциплинарного взыскания за нарушение норм служебной этики. Например, в Австралии действует «Инструкция по официальному поведению служащих Австралийского Союза», в Великобритании действуют «Министерский кодекс» и «Кодекс поведения государственных служащих», в США действует «Кодекс поведения федеральных должностных лиц» и др. В этой связи, внесение соответствующих поправок в Кодекс поведения государственных служащих РК внесет свой вклад в дело предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы. Было бы также целесообразно разграничить составы дисциплинарных Коррупционных правонарушений и нарушений норм служебной этики. Данные действия будут соответствовать международным стандартам по предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной службы.

В обеспечении реализации соответствующих административно-правовых средств принимают участие различные субъекты. От их эффективной деятельности зависит успех проводимых реформ. Так, в настоящее время необходимо улучшить взаимодействие между различными правоохранительными органами, задействованными в механизме противодействия коррупции. В этой связи вполне логично было бы разработать и принять Регламент поведения проверок, разграничив полномочия правоохранительных и контрольных органов и исключить дублирование вопросов проверок.

В этом плане также будет целесообразно создать в каждом государственном органе службу собственной (внутренней) безопасности подчинённую непосредственно его первому руководителю.

Для создания системы правовых средств по противодействию коррупции на государственной службе, необходимо во-первых, использовать позитивный зарубежный опыт имеющийся в рассматриваемой сфере. Во-вторых, будет целесообразно ориентироваться на международные правовые стандарты противодействия коррупции. Не так давно Республика Казахстан ратифицировала целый ряд международных актов, которые направлены на противодействие коррупции. Значимым документом в этом направлении является Концепция ООН «Против коррупции», Конвенция Совета Европы «Об уголовной ответственности за коррупцию». Однако говорить о том, что нормативный потенциал данных документов использован в полном объеме пока нельзя.

В правовом механизме противодействия коррупции в системе го-

сударственной службы РК необходимо принять меры по реализации всего нормативного, организационного и информационного потенциала. Только использование всех форм противодействия коррупции и позволит свести коррупцию до уровня, не представляющего серьезной опасности для личности, общества и государства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Реформирование системы государственного управления: зарубежный опыт и Казахстан. Научное издание – Алматы: КИСИС при Президенте РК. – 2005. – С. 251
2. Реформирование системы государственного управления: зарубежный опыт и Казахстан. Научное издание – Алматы: КИСИ при Президенте РК. – 2005. – С.172.
3. Спасибо В. Эволюция государственной службы в РК // Интернет – ресурс <http://www.proza.ru/2010/04/04/778>.

Бурлаков Л.Н.,
э.ғ.к., доцент ҚР еңбегі сіңген қайраткер,
Астана қ.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ТИІМДІ ҮЛГІЛЕМЕСІ – СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ӘРЕКЕТТІҢ НЕГІЗІ

ТҮЙІН

Мақалада шет ел тәжірибесін қолдана отырып, мемлекеттік қызметкерлер арасындағы сыбайлас жемқорлықты ауыздықтау және құрықтау мәселелері қарастырылған. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет етудің әкімшілік-құқықтық әдістерін пайдаланудың мақсатқа сәйкестігі негізделген. Мемлекеттің қызметтің жаңа үлгілемесін қалыптастыру бойынша мемлекет басшылығымен қойылған негізгі мақсаттарына сәйкес, заманауи кезеңдегі сыбайлас жемқорлықпен күрестің негізгі бағыттары анықталған.

Түйін сөздер: асыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, сыбайлас жемқорлықты құрықтау, мемлекеттік қызмет, әкімшілік-құқықтық тетіктер, мемлекеттік бағдарламалар, құқықтық құралдар.

L.N. Burlakov,
Candidate of Economics, associate professor (docent)
Honored doer of RK Astana

**EFFECTIVE MODEL OF CIVIL SERVICE –
THE BASIS OF COMBATING CORRUPTION**

SUMMARY

The article considers the problems of corruption's preventing and combating among civil servants taking into account the international experience. There is justified the expediency of the use of administrative and legal methods of combating corruption in the article. There are defined the main directions of the fight against corruption at the present stage on the basis the main objectives form a new model of public service, which are set by leadership of the country

Keywords: anti-corruption policy, combating corruption, civil service, administrative and legal mechanisms, government programs, legal means.

А.А. Сатмурзаев

д.э.н., профессор проректор по учебно-методической работе
Учреждения «Университет «Туран»

г. Алматы

Н.А. Сатмурзаев

главный эксперт Комитета
финансового мониторинга МФ РК, магистр финансов

г. Астана

К ВОПРОСУ О ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В КОРПОРАТИВНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы принятия управленческих решений в условиях внедрения корпоративного менеджмента. Авторы обращают особое внимание на многообразие решений как комплексу, понимание которого может быть облегчено лишь на основе системного подхода, учитывая при этом как общие признаки, так и специфические особенности, присущие отдельным видам решений. На основании скрупулезного изучения и анализа специальных литературных источников авторы данной работы определяют цель и, для ее достижения, конкретные задачи, которые полностью раскрываются и доводятся до логического завершения.

Ключевые слова: корпоративный менеджмент, принятие решений, принятие управленческих решений, классификация управленческих решений, менеджер, финансовый менеджер, инвестирование, ценные бумаги, эффективность управления, использование информации, оптимизация решений.

Руководителям различных предприятий приходится перебирать многочисленные комбинации потенциальных действий для того, чтобы найти правильное действие для данной организации в данное время и в данном месте. По сути, чтобы организация могла четко эффективно работать, руководитель должен сделать серию правильных выборов из нескольких альтернативных возможностей.

Принятие управленческого решения – это выбор того, как и что планировать, организовывать, мотивировать и контролировать.

Принятие решений является важной частью любой управленческой деятельности. Образно говоря, принятие решений можно назвать «центром», вокруг которого вращается жизнь организации.

Ответственность за принятие важных решений – тяжелое моральное бремя, что особенно ярко проявляется на высших уровнях управления. Поэтому руководитель, как правило, не может принимать непродуманных решений.

Цель данной работы заключается в выявлении признаков, характерных для управленческих решений, а также в анализе процесса выработки и принятия решения руководителем предприятия.

Для достижения поставленной цели необходимо поставить ряд конкретных задач:

- уяснить место, занимаемое управленческими решениями в настоящих экономических условиях, осознать их место в информационной системе предприятия;

- раскрыть теоретические основы: сущность, классификацию управленческих решений, методы и способы принятия, функции управленческих решений.

Особое место в теории управления занимает проблема руководства. Традиционно под руководством принято понимать отношения, возникающие в организации в процессе и по поводу управления.

Основной принцип управления – единоначалие. Суть его в том, что власть, право решения, ответственность и возможности контролировать процессы и отношения в организации предоставляются только одному должностному лицу. Соответственно руководитель – лицо персонифицирующее ответственность, власть и право контроля. Отношения единоначалия во многом формируют иерархическую пирамиду организации.

Поскольку вся власть и ответственность за функции контроля над отношениями закреплены за одним лицом (руководителем), а он физически не в состоянии осуществлять его в полном объеме, руководитель вынужден делегировать часть своих полномочий подчиненным. Именно это и формирует вертикальные (линейные) иерархические структуры. Специализация управленческих функций и формы их координации порождают жесткий рисунок функциональной структуры современной организации. В созданной таким образом управленческой иерархии каждый работник имеет собственного руководителя и все, кроме рядовых исполнителей, имеют подчиненных. Отсюда вытекает специфика двойственной формальной позиции любого руководителя, которая накладывает существенный отпечаток на образ его поведения.

Говоря о проблемах организации, невозможно обойти вниманием такую важную проблему, как принятие управленческих решений.

Она занимает одно из центральных мест в социологии организации.

Считая организацию инструментом управления, многие социологи и специалисты по теории управления, начиная с М. Вебера, прямо связывают ее деятельность в первую очередь с подготовкой и реализацией управленческих решений. Эффективность управления во многом обусловлена качеством таких решений. Интерес социологов к этой проблеме обусловлен тем, что в решениях фиксируется вся совокупность отношений, возникающих в процессе трудовой деятельности и управления организацией. Через них преломляются цели, интересы, связи и нормы.

Характеризуя полный цикл управленческой деятельности, состоящий из целеполагания, планирования, организации, координации, контроля и корректировки целей, легко заметить, что он, в конечном счете, представлен в виде двух элементов управления: выработки и осуществления управленческих решений. Именно поэтому решения – центральный элемент управления и организации.

Принятие решения представляет собой сознательный выбор среди имеющихся вариантов или альтернатив направления действий, сокращающих разрыв между настоящим и будущим желаемым состоянием организации. Таким образом, данный процесс включает в себя много различных элементов, но непременно в нем присутствуют такие элементы, проблемы, цели, альтернативы и решения.

В социологической литературе существуют разнообразные точки зрения на то, какие решения, принимаемые человеком в организации, считать управленческими. Некоторые специалисты относят к таковым, например, решение о поступлении человека на работу, решение об увольнении с нее и т.п. оправданной представляется точка зрения, согласно которой к управленческим следует относить лишь те решения, которые затрагивают отношения в организации.

Управленческие решения, таким образом, всегда связаны с изменениями в организации, их инициатором обычно выступает должностное лицо или соответствующий орган, несущий полную ответственность за последствия контролируемых или реализуемых решений. Границы компетенции, в рамках которой он принимает решение, четко обозначены в требованиях формальной структуры. Однако число лиц, привлекаемых к подготовке решения, значительно больше числа лиц, облеченных властью.

Управленческое решение – это творческий акт, направленный на устранение проблем, которые возникли на субъекте управления (организация, фирма и т.д.). Описать математическим языком творческий процесс невозможно. Но основные принципы технологии принятия решения уже давно разработаны. Данный процесс лежит в основе

планирования деятельности организации. План – это набор решений по размещению ресурсов и направлению их использования для достижения организационных целей.

Подготовка управленческих решений в современных организационных нередко отделена от функции их принятия и предусматривает работу целого коллектива специалистов. В «классической» теории управления она, как правило, является функцией штабных служб.

Процесс осуществления решения связан с реализацией специального плана, который представляет собой совокупность мероприятий направленных на достижение целей и сроков их реализации. Разработка такого плана прерогатива соответствующих служб в аппарате управления. Однако сегодня к его разработке привлекаются те, кто будет его реализовывать, то есть непосредственные исполнители.

В литературе классификации управленческих решений [1, с. 34] строятся по самым разным основаниям. Одной из оправданных с социологической точки зрения представляется классификация Л.А. Бирмана: она учитывает меру вклада субъекта решения в организационные преобразования. Согласно автору, все управленческие решения в организации могут быть разделены на:

- жестко обусловленные (детерминированные)
- слабо зависящие от субъекта решения.

К первым обычно относят либо так называемое стандартизированное решение (обусловленные принятыми выше предписаниями и распоряжениями), либо вторично обусловленные распоряжением вышестоящей организации. Этот тип решений практически не зависит от качеств и ориентации руководителя.

Другой тип решений – так называемые инициативные решения, где качества руководителя накладывают серьезный отпечаток на характер принимаемых решений. К ним относятся решения, связанные как с локальными изменениями в организации (поощрение, наказание), так и с изменением механизмов, структуры, целей организации. Инициативное решение обычно рассматривают как выбор альтернативы поведения из нескольких возможных, каждая из которых влечет ряд позитивных и негативных последствий. В числе факторов, влияющих на качество решений, отмечают: компетентность персонала, деловые и личные качества руководителя, его ролевые (должностную, функциональную, групповую, гражданскую, семейную) позиции.

Большое место среди перечисленных факторов уделяется проблеме надежности информации, организации коммуникации, помехам, возникающим в ходе передачи информации. В числе последних большое место уделяется положениям, связанным со спецификой ролевой пози-

ции и интересов тех, кто перерабатывает информацию в процессе ее прохождения от нижних ярусов организации до субъекта решения.

Одним из важных факторов, влияющих на качество управленческих решений, является число ярусов в организации, увеличение которых ведёт к искажению информации при подготовке решения, искажению распоряжений, идущих от субъекта управления, увеличивает неповоротливость организации.

Этот же фактор способствует запаздыванию информации, которую получает субъект решения. Это и обуславливает постоянное стремление сократить число ярусов управления (уровней) организации.

Не меньшее значение приобрела в теории организаций проблема рациональности принимаемых решений. Если первые теоретики социологии управления рассматривали подготовку решения как целиком рациональный процесс, то, начиная с середины 50-х гг. распространение получил подход, согласно которому данный процесс считается ограниченно рациональным, ибо обусловлен социокультурными и человеческими факторами. Всё чаще при подготовке решений отмечается роль интуиции руководителя.

Серьёзной проблемой, связанной с эффективностью организации, является также проблема выполнения принятых решений.

В нашей и зарубежных странах [2, с. 5-8] социологи, принадлежащие к самым разным школам, пристальное внимание уделяют совершенствованию исполнительской дисциплины, включению рядовых сотрудников в разработку решения, мотивации такой деятельности, воспитанию «фирменного патриотизма», стимулированию самоуправления.

Ответственность за принятие важных решений – тяжелое моральное бремя, что особенно ярко проявляется на высших уровнях управления. Однако руководители любого ранга имеют дело с ответственностью, принадлежащей другим людям, и через нее влияют на их жизнь. Если руководитель решает уволить подчиненного, последний может сильно пострадать. Если плохого работника не остановить, может пострадать организация, что отрицательно скажется на ее владельцах и всех сотрудниках. Поэтому руководитель, как правило, не может принимать непродуманных решений.

Многообразие решений представляет собой некоторый комплекс, понимание которого облегчается на основе системного подхода, позволяющего раскрыть строгую систему решений. В такой системе решений должны проявляться как общие признаки, так и специфические особенности, присущие отдельным видам решений [2, с. 23-25; 27].

Главные отличия управленческих решений. Цели. Субъект управления (будь то индивид или группа) принимает решение исходя не из своих собственных потребностей, а в целях решения проблем конкретной организации.

Последствия. Частный выбор индивида сказывается на его собственной жизни и может повлиять на немногих близких ему людей. Менеджер, особенно высокого ранга, выбирает направление действий не только для себя, но и для организации в целом и ее работников, и его решения могут существенно повлиять на жизнь многих людей. Если организация велика и влиятельна, решения ее руководителей могут серьёзно отразиться социально-экономической ситуации целых регионов. Например, решение закрыть нерентабельное предприятие компании может существенно повысить уровень безработицы.

Разделение труда. Если в частной жизни человек, принимая решение, как правило, сам его и выполняет, то в организации существует определённое разделение труда: одни работники (менеджеры) заняты решением возникающих проблем и принятием решений, а другие (исполнители) реализацией уже принятых решений.

Профессионализм. В частной жизни каждый человек самостоятельно принимает решения в силу своего интеллекта и опыта в управлении организацией принятие решений – гораздо более сложный, ответственный и формализованный процесс, требующий профессиональной подготовки. Далеко не каждый сотрудник организации, а только обладающий определенными профессиональными знаниями и навыками наделяется полномочиями самостоятельно принимать определенные решения.

Рассмотрев эти отличительные особенности принятия решений в организациях, можно дать следующее определение управленческого решения.

Управленческое решение – это выбор альтернативы, осуществлённый руководителем в рамках его должностных полномочий компетенции и направленный на достижение целей организации.

В процессе управления организациями принимается огромное количество самых разнообразных решений, обладающих различными характеристиками. Тем не менее, существуют некоторые общие признаки, позволяющие это множество определенным образом классифицировать.

Такая классификация представлена в таблице 1:

Таблица 1 – Классификация управленческих решений

Классификационный признак	Группы управленческих решений
Степень повторяемости проблемы	Традиционные - Нетипичные
Значимость цели и длительность действия	Стратегические–Тактические–Операционные
Сфера воздействия	Глобальные - Локальные
Длительность реализации	Долгосрочные - Краткосрочные
Прогнозируемые последствия решения	Корректируемые - Некорректируемые
Метод разработки решения	Формализованные - Неформализованные
Количество критериев выбора	Однокритериальные Многокритериальные
Форма принятия	Единоличные - Коллегиальные
Способ фиксации решения	Документированные Недокументированные
Характер использованной информации	Детерминированные - Вероятностные
Основания для принятия решения	Интуитивные – Решения на суждениях Рациональные
Место и функции в процессе управления	Информационные – Организационные Технологические
Примечание – составлено авторами	

Рассмотрим таблицу более подробно.

Степень повторяемости проблемы. В зависимости повторяемости от проблемы, требующей решения, все управленческие решения можно подразделить на традиционные, неоднократно встречавшиеся в практике управления, когда необходимо лишь сделать выбор из уже имеющихся альтернатив и нетипичные, нестандартные решения, когда их поиск связан прежде всего, с генерацией новых альтернатив.

Значимость цели. Принятие решения может преследовать собственную, самостоятельную цель или же быть средством способствовать достижению цели более высокого порядка. В соответствии с этим решением могут быть стратегическими, тактическими или операционными.

Стратегические решения. Такие решения обычно касаются коренных проблем. Они принимаются в масштабе объекта управления и выше рассчитаны на длительный отрезок времени, на решение перспективных задач.

Стратегические цели – это цели, предусматривающие решение масштабных проблем и относятся к компании в целом.

Стратегические решения являются наиболее важными решениями. Они особенно значимы для конкурентоспособности и имеют высокую цену последствий. Такие решения связаны с существенными преобразованиями организации (смена технологии, смена целей, обновление персонала).

Тактические решения. Такие решения, как правило обеспечивают реализацию стратегических задач. По времени они не превышают одного года.

Тактические цели – это задачи, предусматривающие решение частных проблем, намечаемые менеджерами среднего звена и описывающие шаги, прохождения которых требуют стратегические цели организации.

Оперативные решения. Такие решения связаны с осуществлением текущих целей и задач. По времени они рассчитаны на период, не превышающий месяца.

Операционные цели – это задачи, предусматривающие решения текущих вопросов, намечаемые менеджерами нижнего звена и описывающие действия, необходимые для достижения тактических и стратегических целей.

Сфера воздействия. Решение может приниматься с целью повлиять на работу организации в целом, в этом случае оно будет глобальным. Результат решения может сказаться на каком-либо одном или нескольких подразделениях организации. В этом случае решение можно считать локальным. Эти решения не затрагивают деятельность всей системы, однако для коллектива той подсистемы, в отношении которой они принимаются, они могут носить характер общих или частных решений.

Длительность реализации. Реализация решения может потребовать нескольких часов, дней или месяцев. Если между принятием решения и завершением его реализации пройдет сравнительно короткий срок – решение краткосрочное. В то же время все более возрастает количество и значение долгосрочных, перспективных решений, результаты, осуществления которых могут быть удалены на несколько лет.

Прогнозируемые последствия решения. Большинство управленческих решений в процессе их реализации, так или иначе, поддается корректировке с целью устранения каких-либо отклонений или учёта новых факторов т.е. является корректируемым. Вместе с тем имеются и решения, последствия которых необратимы.

Метод разработки решения (алгоритм). Некоторые решения как правило, типичные, повторяющиеся, могут быть с успехом формализованы, т.е. приниматься по заранее определённым алгоритму.

Другими словами, формализованное решение – это результат выполнения заранее определённой последовательности действий.

Например, при составлении графика ремонтного обслуживания оборудования начальник цеха может исходить из норматива, требующего определённого соотношения между количеством оборудования и обслуживающим персоналом. Если в цехе имеется 50 единиц оборудования, а норматив обслуживания составляет

10 единиц на одного ремонтного рабочего, значит, в цехе необходимо иметь пять ремонтников.

Точно так же, когда финансовый менеджер принимает решение об инвестировании свободных средств в государственные ценные бумаги, он выбирает между различными видами облигаций в зависимости от того, какие из них обеспечивают в данное время наибольшую прибыль на вложенный капитал. Выбор производится на основе простого расчета конечной доходности по каждому варианту и установления самого выгодного.

Формализация принятия решений повышает эффективность управления в результате снижения вероятности ошибки и экономии времени: нужно заново разрабатывать решение каждый раз, когда возникает соответствующая ситуация. Поэтому руководство организаций часто формализует решения для определённых, регулярно повторяющихся ситуаций, разрабатывая соответствующие правила, инструкции и нормативы.

В то же время в процессе управления организациями часто встречаются новые, нетипичные ситуации и нестандартные проблемы, которые не поддаются формализованному решению. В таких случаях большую роль играют интеллектуальные способности, талант и личная инициатива менеджеров.

Конечно, на практике большинство решений занимает промежуточное положение между этими двумя крайними точками, допуская, в процессе их разработки, как проявление личной инициативы, так и применение формальной процедуры.

Количество критериев выбора. Если выбор наилучшей альтернативы производится только по одному критерию (что характерно для формализованных решений), то принимаемое решение будет простым, однокритериальным. И наоборот, когда выбранная альтернатива должна удовлетворять одновременно нескольким критериям, решение будет сложным, многокритериальным. В практике менеджмента подавляющее большинство решений многокритериальны, так как они должны одновременно отвечать таким критериям, как: объем прибыли, доходность, уровень качества, доля рынка, уровень занятости, срок реализации и т.п.

Форма принятия решений. Лицом, осуществляющим выборы из имеющихся альтернатив окончательного решения, может быть один человек и его решение будет соответственно единоличным. Однако в современной практике менеджмента всё чаще встречаются сложные ситуации и проблемы, решение которых требует, всестороннего, комплексного анализа, т.е. участия группы менеджеров и специалистов. Такие групповые, или коллективные, решения называются коллегиальными. Усиление профессионализации и углубление специализации управления приводят к широкому распространению коллегиальных форм принятия решений.

Необходимо также иметь в виду, что определённые решения и законодательно отнесены к группе коллегиальных. Так, например, определённые решения в акционерном обществе (о выплате дивидендов, распределении прибыли и убытков, совершении крупных сделок, избрании руководящих органов, реорганизации и др.) отнесены к исключительной компетенции общего собрания акционеров. Коллегиальная форма принятия решения, разумеется, снижает оперативность управления и «размывает» ответственность за его результаты, однако препятствует грубым ошибкам и злоупотреблениям и повышает обоснованность выбора.

Способ фиксации решения. Преобладающей формой являются письменные (документированные) решения. Это форма решений позволяет внести тот элемент стабильности, упорядоченности и фиксации информации без которого немислимо управление.

Тем не менее важное место занимают и устные (недокументированные) решения, которые в деятельности управленческого и производственного аппарата составляют наиболее оперативную ее часть. Подобные решения могут касаться важных вопросов и должны подкрепляться ответственностью за исполнение.

Еще одной формой решений являются решения, применяющиеся в автоматизированных системах. Это кодированные решения, которые наносятся на специальные документы, перфокарты, различные магнитные носители.

Характер использованной информации. В зависимости от степени полноты и достоверности информации, которой располагает менеджер, управленческие решения могут быть детерминированными (принятыми в условиях определённости) или вероятностными (принятыми в условиях риска или неопределённости).

Детерминированные решения принимаются в условиях определённости, когда руководитель располагает практически полной и достоверной информацией в отношении решаемой проблемы, что позволяет

ему точно знать результат каждого из альтернативных вариантов выбора. Такой результат только один и вероятность его наступления близка к единице. Принимая решение о запуске в производство определённого изделия, руководитель может точно определить уровень издержек производства, так как ставки арендной платы, стоимость материалов и рабочей силы могут быть рассчитаны довольно точно.

Анализ управленческих решений в условиях определенности это самый простой случай: известно количество возможных ситуаций (вариантов) и их исходы. Нужно выбрать один из возможных вариантов. Степень сложности процедуры выбора в данном случае определяется лишь количеством альтернативных вариантов.

Однако лишь немногие решения принимаются в условиях определенности. Большинство управленческих решений являются вероятностными.

Вероятностными называются решения, принимаемые в условиях риска или неопределенности.

К решениям принимаемых в условиях риска, относят такие результаты, которых не являются определенными, но вероятность каждого результата известна. Например, компании по страхованию жизни на основе анализа демографических данных могут с высокой степенью точности прогнозировать уровень смертности в определённых возрастных категориях на этой базе определять страховые тарифы и объем страховых взносов, позволяющих выплачивать страховые премии и получать прибыль. Так вероятность, рассчитанная на основе информации, позволяющей сделать статистически достоверный прогноз, называется объективной.

В ряде случаев, однако, организация не располагает достаточной информацией для объективной оценки вероятности возможных событий. В таких ситуациях руководителям помогает опыт, который показывает, что именно может произойти с наибольшей вероятностью. В этих случаях оценка вероятности является субъективной.

Анализ и принятие решений в условиях риска встречается на практике наиболее часто. Здесь пользуются вероятностным подходом предполагающим прогнозирование возможных исходов и присвоение им вероятностей. При этом пользуются:

а) известными, типовыми ситуациями (типа – вероятность появления герба при бросании монеты равна 0.5);

б) предыдущими распределениями вероятностей (например, из выборочных обследований или статистики предшествующих периодов известна вероятность появления бракованной детали);

в) субъективными оценками, сделанными аналитиком самостоятельно либо с привлечением группы экспертов.

Решение принимается в условиях неопределённости, когда из-за недостатка информации невозможно количественно оценить вероятность его возможных результатов. Это довольно часто встречается при решении новых, нетипичных проблем, когда требующие учёта факторы настолько новы или сложны, что о них невозможно получить достаточно информации. Неопределённость характерна и для некоторых решений, которые приходится принимать в быстро меняющихся ситуациях. В итоге вероятность определённой альтернативы невозможно оценить с достаточной степенью достоверности.

Сталкиваясь с неопределенностью, управляющий может использовать две основные возможности:

– попытаться получить дополнительную информацию и еще раз проанализировать проблему с целью уменьшить ее новизну сложность. В сочетании с опытом и интуицией это даст ему возможность оценить субъективную, предполагаемую вероятность возможных результатов;

– когда не хватает времени и/или средств на сбор дополнительной информации, при принятии решений приходится полагаться на прошлый опыт и интуицию.

Основания для принятия решения. Интуитивные решения. Чисто интуитивное решение – это выбор, сделанный только на основе ощущения того, что он правилен. Лицо, принимающее решение, не занимается при этом сознательным взвешиванием «за» и «против» по каждой альтернативе и не нуждается даже, а понимании ситуации. Просто человек делает выбор. То, что называется озарением или шестым чувством, и есть интуитивные решения.

Решения, основанные на суждениях. Такие решения иногда кажется интуитивным, поскольку логика их не очевидна. Решение, основанное на суждении, – это выбор, обусловленный знаниями или накопленным опытом. Человек использует знание о том, что случалось в сходных ситуациях ранее, чтобы спрогнозировать результат альтернативных вариантов выбора в существующей ситуации. Опираясь на здравый смысл, он выбирает альтернативу, которая принесла успех в прошлом.

Суждение как основа организационного решения полезно, поскольку многие ситуации в организациях имеют тенденцию к частому повторению. В этом случае ранее принятое решение может сработать снова не хуже, чем прежде.

Поскольку решение на основе суждения принимается в голове руководителя, оно обладает таким значительным достоинством, как быстрота и дешевизна его принятия.

Рациональные решения. Главное различие между решениями рациональными и основанным на суждении заключается в том, что первое

не зависит от прошлого опыта. Рациональное решение обосновывается с помощью объективного аналитического процесса.

Место и функции в процессе управления. Оценка обстановки (внешних условий) обычно связывается с подготовкой определенного действия, но в то же время является самостоятельной задачей. Оценить обстановку только путем умозаключения на основании суждений, содержащихся в исходной информации, невозможно. Обычно нет полной гарантии правильного распознавания истинного положения дел и обстоятельств. Оценка обстановки сама по себе содержит все основные признаки подготовки и принятия решения.

Принятие решения о том, какую информацию следует считать истинной, называют информационным решением. Информационное решение предполагает преобразование информации в такую форму, которая в наибольшей степени соответствует конкретной задаче управления.

Например, руководителю предприятия в течение некоторого времени поступает самая разнообразная информация о состоянии работ на различных участках. В результате обработки этой информации и сопоставления ее с более ранней руководитель вырабатывает свое представление о производственной ситуации, то есть составляет ее мысленную модель. Это и есть информационное решение.

Организационное решение – это выбор альтернатив, который должен сделать руководитель, чтобы выполнить обязанности, обусловленные занимаемой им должностью. Его цель – обеспечение движения к поставленным перед организацией задачам.

Организационное решение состоит в определении структуры распределении функций между подразделениями и должностными лицами установлении подчиненности и схемы взаимоотношений.

Особенностью организационных решений является их ориентация на сравнительно широкий диапазон ситуаций. Даже организации разового назначения могут при выполнении поставленной задачи столкнуться с разнообразными условиями. Поэтому их необходимыми качествами являются адаптивность (способность приспосабливаться к обстановке) и устойчивость к посторонним влияниям.

К наиболее сложным и ответственным относят решения, которые называют технологическими или управленческо-технологическими. Класс технологических решений в производственных организациях включает в себя в частности: определение цели, установление готовности к производству работ и определение их главного направления, распределения сил и способа производства работ, постановку задач подразделениям.

Наиболее ответственным в классе технологических решений является определение цели, на основании чего строятся остальные элементы решения и критерий эффективности. Цель при этом является не внешним фактором по отношению к технологическому решению, а частью его содержания.

В ряде случаев первоначальная цель, хотя бы и четко сформулированная, претерпевает существенные изменения в процессе подготовки технологического решения, появляются дополнительные цели и подцели.

Технологическое решение всегда задает определенное действие, тогда как организационное действие не связано с конкретным действием, его содержанием и способом осуществления.

В условиях глобализации экономики менеджеры обязаны находить такие решения, которые позволяли бы получать наибольшую отдачу от использования ограниченных средств в сжатые сроки. Обычно в первую очередь выделяются проблемы, где может быть найдено понятное всем объяснение причин, повлекших за собой выбор одного из вариантов. При управлении организациями, каждый менеджер призван быть рациональным хотя бы в той степени, чтобы объяснить логические основания выбора своего решения.

Проблемы оптимизации решения в уникальных ситуациях, характерные для управленческой деятельности (определение направлений развития, объемов и источников инвестиций, объектов научных исследований и разработок, методы мотивации, кадровые решения и т.д.), интересуют всех менеджеров. Круг подобных проблем весьма обширен, однако они имеют общие характеристики. Следует отметить, что проблемы принятия сложных, уникальных решений требуют творческого подхода, и, как мы представляем, являются объектами отдельных рассмотрений и исследований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бирман Л.А. Управленческие решения: Учебное пособие. – М.: ДЕЛЮ. – 2004. – С. 208
2. Рапопорт Б.М. Оптимизация управленческих решений. – М.: ТЕИС. – 2001. – С. 264

Сәтмырзаев А.А., э.ғ.д., профессор
«Тұран» университеті» мекемесінің Оқу-әдістемелік жұмыс жөніндегі
проректоры, Алматы қ.

Сәтмырзаев Н.А., қаржы магистрі,
ҚР Қаржы министрлігі Қаржы мониторингі комитетінің аға
сарапшысы, Астана қ.

КОРПОРАТИВТІК МЕНЕДЖМЕНТТЕГІ БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ХАҚЫНДА

ТҮЙІН

Мақалада корпоративтік менеджмент енгізілу жағдайындағы басқару шешімдерді қабылдау мәселері қаралған. Авторлар, кейбір шешімдердің түрлеріне тікелей қатыстары бар жалпы қағидаттармен бірге спецификалық ерекшеліктерді ескере отырып, шешімдердің көптүрлілігін тек қана жүйелілікпен атқарылатын іс-шаралар негізінде түсінігі жеңілдетілетін кешен ретінде ерекше назар аударып қарайды. Арнайы әдебиеттер көздерін тапжылмай зерделеу және талдау негізінде, авторлар осы ғылыми жұмыстың алдына мақсаты мен оған қол жеткізуге арналған нақты міндеттерді анықтап, оларды толыққанды ашып логикалық аяқталуына апарды.

Түйін сөздер: корпоративтік менеджмент, шешімнің қабылдануы, басқару шешімдердің қабылдануы, басқару шешімдердің жіктелуі, менеджер, қаржы менеджері, инвестирлеу, құнды қағаздар, басқарудың тиімділігі, ақпараттардың пайдаланылуы, шешімдерді оңтайландыру.

A.A. Satmurzaev,
doctor of Economics, professor, vice-rector for educational and methodical
work of university «Turan»,
Almaty

N.A. Satmurzaev,
master of finance, main expert of financial monitoring Committee of
Kazakhstan's Ministry of finance,
Astana

TO QUESTIONS OF MAKING MANAGERIAL DECISIONS IN CORPORATE MANAGEMENT

SUMMARY

The article is concerned with questions of making managerial decisions under the conditions of introduction of corporate management. Authors pay particular attention to decision's variety like complex, understanding of which may be eased only based on system approach, besides considering associated attributes, the same way specific features, intrinsic to separated kinds of decision. Based on scrupulous learning and analysis of specific literary sources the authors of this work determine aim and specific tasks for its achieving, which are opened and brought up to a logical conclusion.

Keywords: corporate management, making decisions, making managerial decisions, classification of managerial decisions, manager, financial manager, investing, securities, effectiveness of managing, information using, decision optimization.

Таубалдиева У.С., «Маркетинг» магистрі,
«Тұран» университетінің аға оқытушысы
Заманбекова А.Б.,
э.ғ.к., «Тұран» университетінің доценті
Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАНҒА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Түйін

Берілген мақалада Қазақстанда ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуды жандандыру үшін институттық және нормативтік-құқықтық алғышарттар жасалды.

Түйін сөздер: тікелей шетелдік инвестициялар, шетелдік инвесторлар, инвестициялық климат, мұнай-газ саласы, мүліктік құқықтар

Экономикалық жүйенің қалыптасу кезеңінде инвестициялық саясат басым сипатқа ие болды. Шетелдік инвестицияларды тартуға бағдарлану негізгі бағытқа айналды, мұның өзі қолайлы инвестициялық ахуал туғызуды талап етті. Қазақстанда ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуды жандандыру үшін институттық және нормативтік-құқықтық алғышарттар жасалды. Мәселен, мамандандырылған өкілетті орган және Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесі пайда болды. Инвестициялар туралы заңдар қабылданды, инвестицияларды ынталандыру және өзара қорғау туралы, қосарланған салық салуды болдырмау туралы бірқатар үкіметаралық келісімдер жасасылды. 1997 жылы-ақ инвестициялар тартатын басым секторлар тізімі бекітілген болатын. Бұл өндеу өнеркәсібі, жаңа елорданың нысандары, әлеуметтік сала мен туризм, ауыл шаруашылығы. Қорытындысында қазіргі сәтте жан басына шаққандағы игерілген тікелей шетелдік инвестициялардың көлемі бойынша Қазақстан ТМД елдерінің арасында көшбасшы екендігі сөзсіз. Қазақстанға бірінші болып инвестициялық деңгейдегі кредит рейтингі берілген. Инвестициялық тартымдылықтың осындай жоғары көрсеткіші біз шетелдіктерге минералдық ресурстарды, соның ішінде мұнай-газ саласындағы ресурстарды игеруіне жол ашуымыз арқылы мүмкін болды. Қаржы қаражатының жетімсіздігі, негізгі қорлардың тозуы жағдайында Қазақстанның өзі орасан кен орындарын толық мәнінде игере алмады. Алғашқы кезде шетелдік ин-

вестицияларды тарту мәселесі Батыстың іскер әлемінде экономикалық әріптес ретіндегі Қазақстанның болашақтылығы мен сенімділігі туралы түсінігінің болмауынан күрделі күйде тұрды.

Қазіргі таңда Қазақстан әлемдік шаруашылықтың толық қанды мүшесі болғандықтан, Республикамыздың экономикасының дамуы экономикалық ортада инвестициялық бағытты құруды талап етті. Инвестицияның құйылуы өндірістің масштабының кеңеюіне және сонымен қатар экономиканың әлеуметтік экономикалық дамуының сапалы, жаңа деңгейге шығуын қамтамасыз етеді. Экономикадағы жаңалықтар мен өсулер инвестицияның көлемімен, құрылымымен және олардың жүзеге асырылу сапалары мен қарқынымен анықталынады. Сонымен қатар, инвестициялық жинақтаулар мен олардың материалдық ресурстарынсыз инвестицияда ешқандай оң нәтижелер болмайды [1].

Қазақстан Республикасының экономикасының дамуы отандық және шет елдік инвестициялаудың тартылуымен тығыз байланысты болып келеді. Шетел инвестициялары Қазақстан Республикасының территориясындағы кәсіпкерлік қызметтің объектісіне шетел инвесторына тиісті азаматтық құқықтардың, соның ішінде ақша, бағалы қағаздар, интеллектуалды қызметті және тағы басқа мүліктерді, сонымен қатар қызмет пен ақпарат нәтижелеріндегі ақшалай бағасына ие мүліктік құқықтар түрінде шетел капиталын салу болып табылады.

Инвестицияларды әр түрлі қаржы құралдарын шығара отырып тарту бүгінгі күні кең көлемде қолға алынады. Оған елдегі қолайлы инвестициялық климат өз әсерін тигізуде. Қай елде болмасын инвестицияның келуі инвестициялық климат дәрежесіне және оны анықтайтын факторларға тікелей байланысты. Инвестициялық климатты анықтау шетел инвесторларын тарту мен пайдалану саясатының негізгі міндеті болып табылады. Себебі, біріншіден, инвестициялық климат шетел инвесторларына әсер ететін факторларды анықтауға, екіншіден мемлекеттегі жағдайды тереңірек бағалауға, үшіншіден шетел субъектілерінің мінез-құлықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Инвестициялық климат мемлекетте, аймақта және қалада инвестицияның қызмет жағын анықтайтын заңдық, нормативтік, ұйымдастырушылық, экономикалық, әлеуметтік, саяси және мәдени және тағы басқалары бір-бірімен байланысты факторлардың әсерінен қалыптасады. Яғни, инвестициялық климатты бірнеше көрсеткіштер (факторлар) арқылы бағалауға болады. Оларға: экономикалық реформаның жағдайы; банк жүйесінің тұрақтылығы; саяси реформаның тұрақтылығы; табиғи және еңбек ресурстарымен қамтамасыз етілуі; инвестициялық қызметтің құқықтық реттелу дәрежесі және халықаралық стандартқа сай жасалған заңдылықтар мен нормативтік

актілердің болуы; инфляция қарқыны; сыртқы экономикалық байланыстар дәрежесі; білікті жұмыс күшінің болуы; мемлекеттік нарық потенциалының сипаты (ЖІӨ, халық саны); нарық инфрақұрылымының және валюта нарығының дамуы және тағы басқалар жатады [2].

Қазақстан ұзақ мерзімге бағытталған «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясына» сәйкес өзінің динамикалық дамуын жалғастыруда, сонымен қатар біздің алдымызда – Қазақстанды әлемнің бәсеке қабілетті елу елінің қатарына енгізуіміз қажет деген стратегиялық мәселеміз тұр.

Шетел инвесторлары инвестициялық климаттың бұл көрсеткіштерін бағалап мемлекеттегі инвестициялық климатты жағымды немесе жағымсыз екендігін анықтайды. Егер инвестициялық климат жағымды болса, онда инвесторлар инвестиция туралы шешім қабылдайды.

Қазақстан еліміздің экономикасына шетел инвесторларын тарту саласы бойынша көптеген нәтижелерге жетті. Қазақстанның экономикасына тартылған тікелей шетелдік инвесторлардың жалпы түсімінің өсулері 60-65% көлемін құрайды. Егер 2006 жылы Қазақстандағы тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы түсімдері 10,6 млрд. долларды құраса (2005 жылмен салыстырғанда 60%-ке өскенін көрсетеді), ал 2007 жылы Қазақстандағы тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы түсімдері 17,5 млрд. долларды құрады (2006 жылмен салыстырғанда 65%-ке өскенін көрсетеді).

2008 жылдың бірінші тоқсанында тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы түсімдері 3,3 млрд. долларды, ал екінші кварталында 3,972 млрд. долларды құрады. Яғни, мұндай жағдайда әлемдік қаржы нарығындағы болып жатқан жағдайларға қарамастан тікелей шетелдік инвестициялардың түсімдерінің тұрақтылығын көруге болады. Қазақстанға тікелей шетелдік инвестициялар Нидерландия, АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Италия, Швейцария, Ресей елдерінен белсенді түрде құйылуда.

Қазақстан экономикасының саясатының алғашқы даму кезеңдерінде тікелей шетелдік инвестицияларды тарту мұнай өнеркәсібіне және оның инфрақұрылымына ірі жобаларды жасауға негізделінді. Жоғарыдағы көрсетілген тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы түсімдерінің негізін мұнай газ саласы құрады. 2008 жылдың бірінші кварталында жалпы инвестициялық түсімдердің көлемінің 68%-і мұнай жобаларына бағытталынды. Мұнайдың бағасы тұрақтандырылған және оларды төмендетуді тоқтатқан жағдайда мұнай саласы бойынша тікелей шетелдік инвестициялардың көлемі бұрынғыдай белсенді рөл атқарады. Жалпы елімізде тікелей инвестициялар негізінен мұнай өндіру және өңдеу өндірісіне, түсті және қара металлургия кәсіпорындарына, газ

өнеркәсібіне және байланыстарға құюлуда. Инвестицияның көлемі бойынша ірі инвесторлардың бірі АҚШ елі болып келді. Соңғы кездері Қытай мен Ресей елдеріде біздің елімізге өз инвестицияларын салуда. Бірақ, соған қарамастан қазіргі кезде мұнай-газ саласына инвестицияларды тартуда қиыншылықтар туындауда деп айтуға болады.

Сонымен қатар, Қазақстанда экспорттік бағытталған экономиканы және бәсекеқабілетті, жоғары технологияны дамыту үшін жағдайлар жасау мақсаттарында жұмыстар жүргізілуде. Бұл алдыға қойылған мақсаттарға жету шетелдік және отандық инвесторлардың көмегімен жүзеге асырылады. Шетелдік және отандық инвесторлардың қызметтері Қазақстанда «Инвесторлар туралы» заңымен реттелінеді. Бұл заңмен шетелдік және отандық инвесторларға құқықтық режимі бірдей және заң бойынша біртұтас талаптар қойылады [3].

Шетел фирмаларының инвестициялары тек ішкі капитал салымдарының қосымша көзі ретінде ғана емес, сонымен қатар жаңа жетілдірілген технологияларға, сыртқы нарықтағы өткізу жүйесіне, қаржыландырудың жаңа көздеріне қол жеткізу тәсілі ретінде қарастырылуы мүмкін. Шетел инвесторлары жаңа өндірістерді тез құруға көмектесуі мүмкін. Инвестициялар нәтижесінде мемлекеттік табыстардың артуы мемлекеттің жалпы экономикалық-әлеуметтік өсуіне, тұрғындардың өмір сапасының артуына, жұмыспен қамтамасыз ету мүмкіндіктерін құруға жағдай туғызады [4].

Шетел инвесторларының пікірі бойынша, Қазақстан инвестициялық салымдар жасау үшін тартымды нарық болып табылады. Біздің еліміз пайдалы қазбалар, ауыл-шаруашылығы жерлерінің қорларына және квалификациясы жоғары жұмыс күшіне бай, сондай-ақ үлкен өндірістік потенциалға ие, бірақ оларды тиімді қолдану үшін инвестициялық салымдар жасалуы қажет.

Шетелдік инвестицияларды елімізге тарту бір жағынан еліміздің өндірістік тиімділігін арттыруға және жұмыс орындарын құруға қажет. Екінші жағынан, Қазақстандық рыноктің тікелей шетелдік инвестицияға өтуі отандық өндірушілердің жұмыстарына кері әсерін тигізеді деген қауіп тудырады.

Шетелдік инвестицияларды тарту жаңа технологияларды ендіруге, сонымен қатар менеджмент пен маркетингтің қазіргі кездегі әдістерін ендіруге, инвестициялық салаға жаңа жұмыс орындарын құруға, жергілікті мамандарды үздіксіз оқытуға және нарық жағдайына байланысты олардың біліктіліктерін көтеруге алып келеді. Нәтижесінде, алынған техникалар мен технологиялар отандық тауар өндірушілердің өндірісін қолдауға және ынталандыруға алып келеді. Сондықтанда, Қазақстан экономикасына шетелдік инвестицияларды

тарту стратегиялық және тактикалық мәселелерді шешугі бағытталған объективтік қажет процесс болып табылады [5].

Биылдан бастап еліміз үш жылдық бюджет жоспарымен жұмыс істейді. Мұның бір артықшылығы – үш жылдық кезеңге арналған экономиканы және әлеуметтік саланы дамытудың басым бағыттарын заңнамалық айқындау жергілікті кәсіпкерлер мен шетелдік инвесторларға өздерінің бизнестерін барынша ауқымды жоспарлауға мүмкіндік береді. Ең бастысы, «Қазақстан–2030» стратегиялық бағдарламасының жүзеге асуын ұзақ мерзімді бюджеттік жоспарлау сүрлеуден адастырмайды.

Сонымен қатар, мемлекет басшысы әлемдік дағдарыстан Қазақстан экономикасын сауықтыру үшін қазіргі таңда атқарылатын жұмыстарды саралай келіп, бес бағытты нақтылап берді. Оның біріншісі – банк секторын тұрақтадыру, екіншісі – құрылыс саласын және үлескерлер мәселесін шешу, үшіншіден – дағдарыс жағдайында шағын және орта бизнестің зардап шекпеу керектігін, төртінші – ауыл-шаруашылығы ойдағыдай дамыту, бесінші – индустриялық-инновациялық бағдарламаларды дамыту [6].

Қазақстан Республикасында ағымдағы жылы көптеп күткен жұмыстар қолға алына бастады. Мысалыға айта кететін болсақ, Мойнақ су электр стансасы құрылысының бірінші кезеңі аяқталса, Қазақ-Қытай магистралды газ құбыры, Батыс-Еуропа – Батыс Қытай транзиттік автокөлік жолдарын жөндеу, Қорғаныс-Жетіген темір жолын салу жобаларын орындайтын құрылыс мекемелері анықталып, нақты жұмыстың алғашқы қадамына негіз қаланып, инвестиция тарту арқылы жүргізілмекші.

Сонымен қатар, Қытайдағы «Датанг» корпорациясы мен Талды-қорғандағы «ТТ-ГРУПП» ЖШС өзара келісімге келіп, бірлескен кәсіпорын құру арқылы Көксу өзенінен екі бірдей су электр стансасын салуды қолға алмақшы. Өңірде қолға алынатын басқа да жобалар толыққанды жүзеге асса, тұтынушыны қуат көзімен қамтамасыз етумен қатар оны сатып пайда табуға да мүмкіндік бар [7].

Соңғы жылдары жаһандану үрдісінің символына айналған БЭФ-ке Елбасы алғаш рет 1992 жылы қатысқан болатын. Содан бергі өткен жылдар ішінде дүние жүзілік озық ой мен тың тәжірибелер тұғырына айналған Давос форумына Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев сегізінші рет қатысып отыр. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Давос форумындағы екінші күнін өз салалары бойынша дүние жүзінде бірінші орын алатын әлемнің ең ірі 30 компаниясының жетекшілерімен арнайы кездесулер өткізуден бастады. Бұл компаниялар мұнай, мұнай-химия, энергетика, металлургия және өнімді қайта

өңдеу салалары бойынша мол тәжірибе жинақтап, әлем экономикасында өзіндік қолтаңбаларын қалдырған. Президентіміздің әлемдік форумда осы компания жетекшілерімен арнайы жеке кездесу өткізудегі мақсаты, бүгінгі дағдарыс кезіндегі күрделі уақытта Қазақстанға келетін инвестиция тасқынын төмендетпеу және дағдарыстан кейінгі кезеңде қуатты инвестиция арқылы ел экономикасының дамуына тың серпін беру болып табылады. Сонымен қатар, бұл кездесуде инвестициялық қор жетекшілері, Майкл Портер сияқты әлемдік дәрежедегі экономистер, Дж. Сорос секілді дүние жүзіне әйгілі қаржыгерлер қатысты.

Елбасы кездесуде сөйлеген сөзінде дүние жүзінің ірі іскер топтарының өкілдеріне Қазақстанда жан-жақты таныстырды. Қаржы дағдарысына қарамастан елімізде іске асырылып жатқан үлкен индустриялық-инновациялық жобалар туралы айтты. Әлемдік қаржы дағдарысының қиындықтарына қарамастан біз жұмыс істеп жатырмыз және экономиканың әртүрлі салаларына инвестиция тартуға мүдделіміз, деп атап көрсете келіп, Президент шетел инвесторларын қызықтыратын ауыл-шаруашылығы, қайта өңдеу өндірісі, минералды шикізаттарды қайта өңдеу, мұнай-химия және мұнай-газ өндірісінің машиналарын жасау салаларына инвестиция салуға шақырды [8].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Инвестициялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. 2003 ж.
2. Алжанова Н.Ш. «Инвестициялық жоба»//Қазақ Университеті. – Алматы. – 2006.
3. Фаминских О. «Сила притяжения»//Капитал. Инвестиция. Технология. – № 20 (75). – 2008.
4. Жарқынбаева А.С. «Привлечение иностранных инвестиций в экономику Казахстана: современное состояние и перспективы»//ҚазЭУ Хабаршысы. – № 4. – 2005.
5. Батизева Т. «Горнорудный сектор соседних стран начинает конкурировать с Казахстан в привлечении иностранных инвестиций»// Капитал. Инвестиция. Технология. – № 15-16. – 2008.
6. Мусин А. «Влияние корпоративного управления на улучшение инвестиционного климата в Казахстане»//РЦБК. – № 3 (155). – 2007.
7. Бохаев Д.Т. «Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау әдістері»//Экономика негіздері. Алматы. – 2006.
8. Жылқыбай Ж. «Альпі бигінен көрінген ел мүддесі»//Егемен Қазақстан. – 31.01.2009.

У.С. Таубалдиева
магистр «Маркетинга»,
старший преподаватель университета «Туран»
А.Б. Заманбекова
к.э.н, доцент университета «Туран»
г. Алматы

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАН

АННОТАЦИЯ

В данной статье заключаются институционные и нормативно-правовые предпосылки в Казахстане для оживления привлечения финансовых-ресурсов в экономику страны.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, иностранные инвесторы, инвестиционный климат, нефтегазовая отрасль, имущественные права

U.S. Taubaldieva,
master of «Marketing»,
Senior professor of «Turan» university
A.B. Zmanbekova,
Candidate of Economics, docent of «Turan» university
Almaty

THE PRESENT CONDITION OF INTO KAZAKHSTAN

SUMMARY

In this annotation are created institutional and statutory and regulatory prerequisites in Kazakhstan to revival attracting financial resources intonation's economy.

Keywords: foreign direct investment, foreign investors, investment climate, oil and gas industry, property rights

М.М. Халитова,

д.э.н., доцент руководитель Центра макроэкономики,
финансов и управления Института экономики КН МОН РК, г.
Алматы,

А.Ж. Панзабекова,

к.э.н., доцент зам. директора по международному
сотрудничеству и внедрению,
Института экономики КН МОН РК, г. Алматы

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ И ИНСТРУМЕНТЫ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В УСЛОВИЯХ ИНДУСТРИАЛЬНО- ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель работы состоит в определении направлений разработки и реализации Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан в условиях индустриально-инновационного развития. Теоретико-методологической основой исследования послужили работы ряда казахстанских и зарубежных ученых, посвященных проблемам гендерного равенства и реализации гендерной политики в различных странах, а также вопросов государственного регулирования осуществления гендерной политики. В результате исследования разработаны принципы формирования гендерной политики, выделены направления разработки и реализации Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан в условиях индустриально-инновационного развития, а также определены и разработаны институты, инструменты и индикаторы эффективной реализации данной стратегии. Результаты работы ориентированы на применение в области реализации государственной политики в области обеспечения гендерного равенства, а также в работе НПО.

Ключевые слова: гендерное равенство, гендерная политика, инструменты гендерной политики, индустриально-инновационное развитие.

Как показал мировой опыт, гендерная политика имеет свои особенные, только ей присущие социально-экономические и социокультурные основания. В огромном множестве экономических и культурных процессов, протекающих в современном обществе важно выделить принципы эффективной реализации гендерной политики.

В Казахстане для решения проблем семьи, женщин и детей в

1995 году Главой государства был создан Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политике при Президенте Республики Казахстан. Советом была разработана и распоряжением Президента Республики Казахстан от 5 марта 1997 года № 3395 одобрена Концепция государственной политики улучшения положения женщин в Республике Казахстан. В 1998 году Совет был преобразован в Национальную комиссию по делам семьи и женщин при Президенте Республики Казахстан. Национальной комиссией в 1999 году впервые был разработан Национальный план действий по улучшению положения женщин в Республике Казахстан, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 июля 1999 года, № 999. Указом Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года № 947 учреждена должность Уполномоченного по правам человека, в аппарате которого работает специалист по гендерным вопросам. Для наглядного отражения гендерных отношений в стране выпускается специальный ежегодный статистический сборник «Женщины и мужчины Казахстана». Для защиты интересов семьи, женщин и детей на законодательном уровне в Парламенте Республики Казахстан создана депутатская группа «Отбасы» («Семья») [1].

В 1998 году Казахстан присоединился к Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. Ратифицированы также Конвенции ООН «О политических правах женщин» и «О гражданстве замужней женщины». Казахстаном подписано более чем 60 международных пактов и договоров о гражданских и политических, об экономических, социальных и культурных правах человека. В начале 2000 г. на Саммите тысячелетия ООН лидеры большинства стран мира приняли Декларацию тысячелетия Организации Объединенных Наций. Одной из основных целей Декларации состояла в поддержке гендерного равенства. В середине этого же года состоялась Специальная сессия Генеральной ассамблеи ООН «Женщины в 2000 году: равенство между мужчинами и женщинами, развитие и мир в XXI веке», на которой было принято решение о реализации государственных мер по обеспечению женщинам равного доступа и полномасштабного участия во всех областях и сферах общественной деятельности.

В Республике Казахстан в 2003 г. была принята Концепция гендерной политики [2]. Согласно данной концепции принципы гендерной политики состоят в гарантировании равных прав и свобод для женщин и мужчин. Этот принцип основан на положениях Конституции РК. В качестве задач определены: достижение сбалансированного участия женщин и мужчин во властных структурах; обеспечение равных возможностей для экономической независимости, развития своего бизнеса и продвижения по службе; создание условий для равного осуществления прав и обязанностей в

семье; свобода от насилия по признаку пола.

I. Принципы реализации гендерной политики. Обоснование принципов необходимо начать с определения объекта, предмета и факторов интересующей нас разновидности политики. Если гендерную политику считать составной частью политики социальной, то можно определить ее объектом – гендерные отношения как разновидность социальных, а предметом – гендерное равенство/неравенство как одно из проявлений социальной справедливости/ несправедливости.

Современный мир, стремящийся к демократии и развитию форм гражданской жизни, ставит на повестку тысячелетия фундаментальную трансформацию гендерных структур на основе идеологии равных прав и возможностей, подключение в процессы устойчивого развития громадного неиспользованного потенциала женского населения планеты. Общества, в которых женщины исключены из общественной жизни и принятия решений, не могут считаться демократическими. Концепция демократии будет иметь реальное и динамическое значение, когда политические решения будут приниматься и женщинами и мужчинами с учетом мнений и интересов обоих полов. Только демократический подход может обеспечить экстирпирование явной и скрытой дискриминации граждан. Демократия должна осознать и чувствовать особенности пола, равное распределение власти при принятии решений между женщинами и мужчинами укрепляет и обогащает демократию. Международное сообщество связывает с гендерной перспективой не только формирование «демократии для всех», но и вписывает проблему в глобальный контекст: это будущее человеческой цивилизации. Гендерная проблема, стало быть, характеризуется в качестве глобальной и связывается с контекстом развития, поскольку гендерные несоответствия, ущемляя права и возможности половины человечества, препятствуют устойчивому и целостному развитию всего человеческого рода: от гендерной асимметрии страдают не только ее жертвы, но и те, кто ее осуществляют. Хотя политики часто рассматривают гендерные вопросы применительно только к женщинам, многочисленные данные ныне указывают на то, что гендерная проблема носит более широкий характер, что это – проблема развития [3].

В социально-экономической сфере можно выделить три ключевых процесса, имеющих явно выраженный гендерный характер: неоплачиваемый труд в домашнем хозяйстве, гендерная сегрегация рынка труда и феминизация бедности. Таким образом, все эти процессы отражаются на уровне жизни, который является важным показателем и результатом экономической жизни общества и который отражает степень обеспече-

ния населения товарами, услугами и условиями жизни, необходимыми для комфортного и безопасного существования. В этой связи основным принципом политики гендерного равенства Казахстана должен стать высокий уровень благосостояния всех слоёв населения.

Активная и ответственная роль в создании необходимых условий для эффективной реализации политики гендерного равенства отводится государству. Государственная политика по достижению гендерного равенства требует правовых и институциональных изменений, призванных устранить гендерную дискриминацию, а также специальных программ по преодолению гендерных стереотипов общественного сознания. Работа государства состоит в совершенствовании национального законодательства в области гендерной политики, приведении его в соответствие с международными правовыми стандартами, принятии правовых, организационных, административных мер, направленных на повышение статуса женщин, защите их прав и интересов, поощрении равенства между мужчинами и женщинами.

Политика по обеспечению равенства полов должна включать антидискриминационные законы, так как правовая база обеспечивает необходимую основу для развития равенства, служит предохранительной мерой против практики дискриминации по половому признаку, в частности, на рынке труда. Существующее трудовое законодательство по своей сути основано на защитной идеологии по отношению к женщине, оно не способствует повышению конкурентоспособности женщин на рынке труда, трудно выполнимо на практике, так как в нем отсутствуют механизмы привлечения к ответственности за дискриминационные действия в отношении женщин [4].

Под социальным аспектом гендерной политики мы понимаем подход, основанный на антидискриминационных политических практиках в отношении женщин, или же подход, анализирующий положение женщин в рамках семейной политики. То есть, анализ практических политических решений и последствий их принятия для различных социальных групп женщин с несовершеннолетними детьми. Социальный аспект акцентирует внимание на различиях социального положения женщин и мужчин при планировании и принятии политических решений по социальным вопросам. Политические решения, оформленные и реализованные в виде социальных программ, существующего законодательства и всей государственной политики, оказывают разное воздействие на социальную жизнь женщин и мужчин.

Социальный аспект гендерной политики предполагает рассмотрение широкого круга вопросов, касающихся социальных интересов женщин и мужчин, как представителей разных групп общества. Сум-

миру, можно сказать, что социальный подход в гендерной политике направлен на выявление, критику и устранение механизмов воздействия социальных программ и политических действий, усугубляющих или воспроизводящих гендерное неравенство [5].

Принцип гендерного партнерства предполагает объединение и координация усилий гражданского сектора, органов государственного управления, бизнеса в повышении статуса и качества жизни женщин и молодежи. Этот подход требует перехода на новый уровень сотрудничества и взаимодействия органов государственного управления, гражданского сектора и бизнес структур в обеспечении условий для соблюдения прав граждан и социальной справедливости. Тем более, что в последних программных выступлениях Глава государства акцентировал внимание на необходимости развития проактивных (опережающих) форм гражданского участия, как обязательном условии социально – экономической модернизации. Данный принцип дает возможность задействовать потенциал некоммерческих организаций, научной среды, партий, органов представительной власти для интеграции вопросов гендерной и семейно-демографической политики в процесс государственного и бюджетного планирования. Важна также разъяснительная работа среди государственных служащих, бизнес-сообщества, системы просвещения и образования о подлинной сути общества равных возможностей.

Принцип комплексного подхода является жизненно важным на каждой стадии политического процесса, начиная с определения целей политики, планирования политических действий, их реализации, и кончая мониторингом и оценкой. Недостаток понимания, или «гендерная слепота», участников политического процесса ведет к гендерным предубеждениям, к тому, что при принятии решений гендерные интересы мужчин рассматриваются как всеобщие. Необходимо ясное понимание всей совокупности связанных с гендерными отношениями проблем, а также политическая воля, направленная на преодоление неравенства между мужчинами и женщинами [6].

На наш взгляд, выделенные нами принципы реализации эгалитарной политики в Казахстане, способствуют формированию необходимых условий для развития политических образований, ориентированных на гендерное развитие и равноправие, а также на повышение политической культуры гражданского общества. Реформирование или создание стратегической основы улучшения положения женщин, институирование социальной феминологии имеют принципиально важное значение и неразрывно связаны с созданием и разработкой технологий функционирования национальных механизмов, действием организационных

структур, направленных на решение женского вопроса. В Республике Казахстан, наряду с 90 странами мира, должны быть выработаны и институционально оформлены национальные механизмы реализации принципа равенства полов в рамках разрабатываемых программ.

II. Направления реализации гендерной стратегии в условиях индустриально-инновационного развития Казахстана. В 2005 г. в Казахстане была принята Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы. В ней обоснованы основные направления и отмечены сферы преодоления гендерного неравенства: достижение гендерного равенства в общественно-политической жизни, достижение гендерного равенства в экономике, обеспечение правового и гендерного просвещения, укрепление репродуктивного здоровья мужчин и женщин, предотвращение насилия в обществе по признаку пола, достижение гендерного равенства в семье, развитие гендерночувствительного общественного сознания [7].

Таким образом, Стратегией четко обозначены основные направления деятельности, включая экономическую, социальную и политическую сферы, разработать систему мер по срокам для обеспечения равных возможностей женщинам. По каждому выделенному направлению дан SWOT-анализ и определены стратегические задачи и действия.

Дальнейшие принципы реализации стратегии гендерного равенства в Казахстане должны быть ориентированы на современные тенденции социально-экономического развития общества: индустриально-инновационное развитие и устойчивое развитие и поэтому их следует понимать в общем, едином целом социально-экономическом контексте. Современные устремления общества к демократии и гражданскому обществу должны учитывать идеологию равных прав и возможностей, подключение в процессы индустриализации и инновационного развития колоссального потенциала женского населения страны. В современном мире вклад женщин в ВВП составляет около трети: в Казахстане 37%, в Нидерландах 27%, в африканских странах 20-37%, на Филиппинах 35-40% (а если учитывать неоплаченный труд женщин – 50%). Если бы, например, голландские женщины увеличили свой вклад в экономику до 35%, это дало бы дополнительный прирост 11% ВВП [8, 9, 10, 11]. В численности населения женщины составляют большую половину (более 52,1%), поэтому основные направления социальной политики государства сводятся к вопросам семьи, женщин и детей.

Ухудшение социально-экономической ситуации, ее неустойчивость существенно влияют на качество жизни всех граждан и в первую очередь женщин, имеющих малолетних детей и детей-инвалидов, одиноких родителей, матерей-одиночек.

Программы индустриально-инновационного развития страны вносят целый комплекс задач, требующих своего решения, в отношении гендерных проблем. Именно женщины оказались не подготовлены к адаптации в этих экономических условиях, менее конкурентоспособны по сравнению с мужчинами. Женщины чаще попадают в число безработных, работают в режиме вынужденной неполной занятости, вытесняются на низкооплачиваемые должности, малоквалифицированные и непрестижные виды работ.

Экономическое неравенство влечет за собой неравный доступ к ресурсам, что, в свою очередь, создает разные возможности для развития человеческого потенциала у различных групп населения.

Гендерные роли и различия определяют и различия в том, как кризисный период отразился на женщинах и мужчинах. В этот период появились новые специфичные формы гендерного неравенства, обусловленные ограниченной мобильностью рабочей силы, недостаточной информированностью о рынке труда и влиянием внутреннего разделения труда. Социальное и экономическое положение большинства женщин хуже, чем мужчин, что указывает на неполное и неэффективное использование человеческого, а именно женского потенциала [12].

Фактор населения очевиден в инновационном развитии и поэтому важно рассматривать его не только с количественной стороны (численность трудоспособного населения, показатели занятости и т.п.), но и подчеркивая гендерные особенности, поскольку достижение целей качественного и количественного развития невозможно без снижения сохраняющегося гендерного неравенства во всех социально-экономических сферах Казахстана.

Проблема гендера, рассматриваемая в контексте индустриально-инновационного развития, закономерно связывается с другой проблемой современности – бедностью. Неравное положение молодых мужчин и женщин в плане доступа к образованию или медицинскому обслуживанию более остро проявляется среди бедных, поскольку в молодом возрасте женщины, к примеру, стремятся к созданию семьи и рождению детей. Это создает определенные препоны в доступе к образованию, в особенности для малообеспеченных слоев населения. С другой стороны, именно уровень и качество образования становится основным фактором вступления в трудовые отношения в условиях индустриализации и инновационного развития.

В этой связи, на наш взгляд, важен комплексный подход к решению проблем гендера в контексте широких социально-экономических преобразований: реформирование государственных институтов с целью представления равных прав и возможностей для женщин и мужчин в

доступе к экономическим и политическим ресурсам; нивелирование диспропорций в системе гендерного разделения оплаты труда; изменение соотношения власти и т.д. (таблица 1).

Решение проблем зависит от эффективного функционирования системы институтов и используемых механизмов и инструментов обеспечения гендерного равенства. Прежде всего, это создание таких институтов, которые бы содействовали формированию гражданских структур, созданию условий для личностного самовыражения каждого человека вне зависимости от пола, возраста, национальности и материального положения. Все они должны иметь равный доступ к экономическим, политическим, образовательным ресурсам, к возможностям выражать свои интересы и добиваться своих жизненных целей.

Следовательно, устранение гендерного дисбаланса видится в совершенствовании и развитии таких институтов, как:

- 1) законодательно-правового обеспечения;
- 2) структурно-организационного обеспечения;
- 3) социально-общественных норм.

Национальная модель гендерной политики должна основываться на тщательном анализе существующего положения дел с помощью такого эффективного инструментария, как гендерная статистика, которая позволяет выявить наметившиеся закономерности и тенденции, необходимые направления гендерных усилий. Это позволяет переосмыслить парадигму гендерной политики. Первым шагом может стать трансформация позиций внутри самого «женского вопроса»: отказаться от традиционного взгляда на женщин как на уязвимый слой населения, слабый, незащищенный и несчастный и перейти к признанию полноправного участия женщин во всех социальных программах и проектах в качестве индивидуальностей и творческих личностей. Второй шаг – отказ от фокусирования на женщинах как особой целевой группе и переход на позиции гендера, равно заинтересованного в продвижении и мужчин, и женщин [3].

Вместе с тем, решение гендерных проблем связано, прежде всего, с изменением психологического аспекта: идеологии, самосознания, мировоззрения и взгляды, на основе которых и складывается тип поведения действия индивида.

Все инструменты должны быть задействованы в реализации новой Стратегии гендерного равенства в условиях инновационного развития экономики Казахстана. Вместе с тем, среди предложенных инструментов, на наш взгляд, особо важными и действенными будут такие сферы как культура, образование и СМИ. Именно эти инструменты могут активно воздействовать на трансформацию сознания и стереотипов.

Таблица 1 – Направления разработки и реализации Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан в условиях индустриально-инновационного развития (институты, инструменты и индикаторы)

Направления реализации	Институты	Мероприятия и инструменты реализации	Индикаторы
<p>Национальный план реализации политики Республики Казахстан</p>	<p>Национальная комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК; Министерство здравоохранения и социального развития; Министерство финансов; Ассоциация деловых женщин; Казахстан</p>	<p>Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан до 2020 года</p> <p>Кооперативная Республика Казахстан; Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан до 2020 года; Закон РК «О государственных паритетах равенства при и равно возможностей мужчин и женщин» от 8 декабря 2009 года № 223-IV; Закон РК «О профнаследстве бюджетного назначения»; Стратегия (Программа) индустриально-инновационного развития до 2020</p>	<p>наличие законодательства в области гендерного равенства; наличие реализуемых государственных программ в области гендерного равенства; оценка реализации государственных программ по указанным в программе индикаторам</p>
<p>Обеспечение равенства прав и возможностей мужчин и женщин в реализации задач индустриально-инновационного развития</p>	<p>Национальная комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК; Министерство здравоохранения и социального развития; Министерство национальной экономики; Министерство образования и науки; Ассоциация деловых женщин Казахстана</p>	<p>наличие лиц и определение государственных структур, ответственных за разработку и реализацию гендерной политики в контексте индустриально-инновационного развития Казахстана; разработка Гендерной стратегии индустриально-инновационного развития Казахстана до 2020 г.;</p>	<p>количество привлеченных государственных структур в разработку и реализацию государственной гендерной программой и законодательства; наличие государственного программного документа с реализацией гендерной политики; увеличенный вес привлеченных в индустриально-инновационных государственных программах; наличие статей бюджета с учетом гендерного подхода</p>
<p>Обеспечение условия для полноценного участия женщин и мужчин в системе</p>	<p>органы законодательной, исполнительной, судебной власти; Национальная комиссия по делам семьи и женщин при Президенте</p>	<p>укрепление партнерства органов государственной власти с институтами гражданского общества и области решения вопросов гендерного равенства; организация обязательных программ и тренингов для лиц, входящих на</p>	<p>количество подписанных деклараций и др. документов о партнерстве количество образовательных программ и тренингов; затраченные средства на проведение образовательных программ и тренингов;</p>

			☐ организация сайта «Женщины и женщины в предпринимательстве»	☐ организация сайта «Женщины и женщины в предпринимательстве»	☐ количество пропагандистских программ, передач и публикаций в СМИ; ☐ наличие образовательных программ в учебных заведениях; ☐ наличие он-лайн контента на сайтах общественных организаций, политических партий и др. организаций и государственных учреждений
Формирование и развитие системы государственного просвещения и образования	☐ Назаровская комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК; ☐ Министерство здравоохранения и социального развития; ☐ Министерство образования и науки; ☐ Министерство культуры и спорта; ☐ Акматали	☐ повышение гендерной компетентности населения; ☐ организация учебно-воспитательной работы по гендерному просвещению и образованию в образовательных учреждениях; ☐ развитие информационно-пропагандистской работы по преодолению гендерного неравенства и гендерных стереотипов; ☐ использование он-лайн подходов в формировании и развитии системы гендерного просвещения	☐ разработка механизма поддержки потенциала здоровых женщин и мужчин в разные периоды их жизни; ☐ пропаганда здорового образа жизни; ☐ развитие сети бесплатных или доступных комплексов физического воспитания и подготовки для детей и взрослых, а также спортивных комплексов и центров общественной подготовки; ☐ обеспечение доступности услуг здравоохранения в регионах в зависимости от природно-климатических, экологических особенностей, а также физиологических и биологических факторов развития полов; ☐ пропаганда методов планирования семьи; ☐ совершенствование системы ранней диагностики; ☐ внедрение системы государственного обеспечения финансирования лечения бесплодия (включая наиболее прогрессивные методики, такие как ЭКО и др.)	☐ ожидаемая продолжительность жизни мужчин и женщины; ☐ младенческая смертность (мальчики и девочки); ☐ материнская смертность; ☐ доля лиц, в состоянии недорозов (мужчин и женщин, мальчиков и девочек); ☐ физическая доступность мед. услуг (серийный срок получения скорой медицинской помощи); ☐ экономическая доступность мед. услуг (расходы на медицинское страхование, стоимость услуг здравоохранения, доступу услуг здравоохранения, предоставляемых бесплатно) в разреде регионов и с учетом их природно-климатических и экологических особенностей; ☐ обращаемость мужчин и женщин в учреждения здравоохранения; ☐ суммы государственных и личных затрат граждан на медицинское обслуживание; ☐ доступность услуг планирования семьи для мужчин и женщин	
Обеспечение гендерного равенства в здравоохранении	☐ Назаровская комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК; ☐ Министерство финансов; ☐ Министерство здравоохранения и социального развития; ☐ Акматали	☐ разрабатывать механизмы поддержки потенциала здоровых женщин и мужчин в разные периоды их жизни; ☐ пропаганда здорового образа жизни; ☐ развитие сети бесплатных или доступных комплексов физического воспитания и подготовки для детей и взрослых, а также спортивных комплексов и центров общественной подготовки; ☐ обеспечение доступности услуг здравоохранения в регионах в зависимости от природно-климатических, экологических особенностей, а также физиологических и биологических факторов развития полов; ☐ пропаганда методов планирования семьи; ☐ совершенствование системы ранней диагностики; ☐ внедрение системы государственного обеспечения финансирования лечения бесплодия (включая наиболее прогрессивные методики, такие как ЭКО и др.)	☐ разрабатывать механизм поддержки потенциала здоровых женщин и мужчин в разные периоды их жизни; ☐ пропаганда здорового образа жизни; ☐ развитие сети бесплатных или доступных комплексов физического воспитания и подготовки для детей и взрослых, а также спортивных комплексов и центров общественной подготовки; ☐ обеспечение доступности услуг здравоохранения в регионах в зависимости от природно-климатических, экологических особенностей, а также физиологических и биологических факторов развития полов; ☐ пропаганда методов планирования семьи; ☐ совершенствование системы ранней диагностики; ☐ внедрение системы государственного обеспечения финансирования лечения бесплодия (включая наиболее прогрессивные методики, такие как ЭКО и др.)	☐ ожидаемая продолжительность жизни мужчин и женщины; ☐ младенческая смертность (мальчики и девочки); ☐ материнская смертность; ☐ доля лиц, в состоянии недорозов (мужчин и женщин, мальчиков и девочек); ☐ физическая доступность мед. услуг (серийный срок получения скорой медицинской помощи); ☐ экономическая доступность мед. услуг (расходы на медицинское страхование, стоимость услуг здравоохранения, доступу услуг здравоохранения, предоставляемых бесплатно) в разреде регионов и с учетом их природно-климатических и экологических особенностей; ☐ обращаемость мужчин и женщин в учреждения здравоохранения; ☐ суммы государственных и личных затрат граждан на медицинское обслуживание; ☐ доступность услуг планирования семьи для мужчин и женщин	
			Примечание – составлено авторами		

Выделенные инструменты способствуют реализации такой гендерной политики, которая позволит нивелировать противоречия, возникающие в связи с материнством и желанием общественной самореализации женщины с одной стороны и активного участия мужчин в организации быта и домашнего труда и воспитания детей.

Если учесть тот факт, что современная государственная политика Казахстана направлена на индустриально-инновационное развитие, то вопрос повышения уровня образованности женщин становится наиболее актуальным. Данное утверждение подтверждается исследованиями зарубежных ученых.

Таким образом, при трансформации парадигмы гендерной политики концепция индустриально-инновационного развития получит качественно новый характер. Социально-экономическое развитие государства может быть устойчивым только в том случае, когда и женщины и мужчины становятся полноправными субъектами экономики, политики и семейной жизни.

Реализация новой Стратегии гендерного равенства в контексте индустриально-инновационного развития станет эффективной при условии создания и исполнения национального плана действий по развитию гендерного равенства, исполнение которого будет контролируемо со стороны соответствующих органов и на высшем уровне государственной власти.

Для реализации гендерной политики необходимо будет расширение полномочий и обеспечение ресурсами существующих подразделений при исполнительной и законодательной власти.

На законодательном уровне необходимо будет проведение экспертизы всего законодательства, а также государственных программ социально-экономического развития на не противоречие принципам гендерного равенства.

Следует активизировать и расширить информационно-просветительскую кампанию, которая оказывает воздействие на формирование и развитие общественных неформальных норм. Здесь важно участие средства массовой информации в пропаганде и гендерном просвещении.

Таким образом, активное участие женщин в институтах управления также окажет положительное воздействие на качество системы управления и, как результат, на реализацию государственных социально-экономических программ.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ельмуратова Б.Ж., Аубакиров М.Н. Проблемы обеспечения гендерного равенства в Казахстане // История Казахстана. <http://e-history.kz>.
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 ноября 2003 года, – № 1190
3. Соловьева Г. Гендерная политика и устойчивое развитие. Институт социальных и гендерных исследований, Республика Казахстан// <http://prodetok.net/rebenok/779039001>.
4. Петина Г. Политика гендерного равенства // <http://qwas.ru>.
5. Рабжаева М.В. Гендерные аспекты социальной политики: стратегии и уровни реализации. Летняя школа общество и гендер // [http:// www.gender-cent.ryazan.ru](http://www.gender-cent.ryazan.ru).
6. Гендерные аспекты глобализации социальной политики [http:// do.gendocs.ru](http://do.gendocs.ru).
7. Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года, – № 1677.
8. Charmes J. Women Working in the Informal Sector in Africa: New Methods and New Data. Paper for the Delhi Group Meeting on Informal Sector Statistics, Ankara, 28-30th April 1998.
9. Virola R.A. Women's Contribution to the Economy – the Philippine Experience. URL:[http://www.stat.fi/isi99/proceedings/arkisto/ viro0748.pdf](http://www.stat.fi/isi99/proceedings/arkisto/varasto/viro0748.pdf)
10. Mees H. The Cost of the Gender Gap. URL: <http://www.project-syndicate.org/commentary/mees4/Russian>.
11. Женщины и мужчины Казахстана. Статистический сборник. Астана. – 2008. – С. 4.
12. Бекмуханбетова У.Р. Человеческий капитал и проблемы гендера в условиях индустриально-инновационного развития Казахстана // <http://e-history.kz>.

Халитова М.М., э.ғ.д., доцент,
ҚР БҒМ ҒК Экономика институты, Макроэкономика, қаржы және
басқару орталығының жетекшісі,
Алматы қ.

Панзабекова А.Ж., э.ғ.к., доцент,
ҚР БҒМ ҒК Экономика институты, Халықаралық ынтымақтастық
және ендіру бойынша директордың орынбасары,
Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТТЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Түйін

Жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасындағы индустриалды-инновациялық даму жағдайындағы гендерлік теңдік Стратегиясын әзірлеу және жүзеге асырудың бағыттарын анықтау болып табылады. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі болып гендерлік теңдік мәселелері мен әр түрлі мемлекеттердегі гендерлік саясатты жүзеге асыруға, сондай-ақ, гендерлік саясатты іске асырудағы мемлекеттік реттеу мәселелеріне арналған, қазақстандық және шетелдік бірқатар ғалымдардың еңбектері болып табылады. Зерттеу нәтижесінде гендерлік саясаттың қалыптасу қағидалары әзірленді, Қазақстан Республикасындағы индустриалды-инновациялық даму жағдайындағы гендерлік теңдік Стратегиясын әзірлеу және жүзеге асырудың бағыттары анықталды, сондай-ақ, аталған Стратегияны тиімді жүзеге асырудың институттары, құралдары және көрсеткіштері анықталынды. Жұмыстың нәтижелері гендерлік теңдікті қамтамасыз ету аясындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру аясында, сонымен қатар, Үкіметтік емес мекемелер жұмыстарында қолдануға бағдарланған.

Түйін сөздер: гендерлік теңдік, гендерлік саясат, гендерлік саясат құралдары, индустриалды-инновациялық даму.

M.M. Khalitova,

Doctor of Economics, associate professor (docent) Head of the Center of macroeconomics, Finance and Administration Institute of Economics CS MES RK, Almaty

A.Zh. Panzabekova,

Candidate of Economics, associate professor (docent)
Deputy Director for International Cooperation and implementation, Institute of Economics CS MES RK, Almaty

INSTITUTIONAL ASPECTS AND INSTRUMENTS OF GENDER POLICY UNDER INDUSTRIAL-INNOVATIVE CONDITIONS OF KAZAKHSTAN'S DEVELOPMENT

SUMMARY

The purpose of this paper is to guide the development and implementation of the Strategy of gender equality in the Republic of Kazakhstan in terms of industrial and innovative development. Theoretical and methodological basis of the research came from the papers local and foreign scientists, dedicated to issues of gender equality and gender policy implementation in different countries, and issues of state regulation of gender policy implementation. A result of research had been developed principles of gender policy, marked the direction of development and implementation of the Gender Equality Strategy in the Republic of Kazakhstan in the conditions of industrial and innovative development, identified, and developed institutions, instruments and indicators of effective implementation of this strategy. The results of this paper focused on the application in the field of implementation of the state policy in the field of gender equality and in the work of scientific and industrial associations.

Keywords: gender equality, gender policy, gender policy instruments, industrial-innovative development.

Информация о членах редакционного совета

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова, г. Алматы.

Асан Сатмурзаев (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор.

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор.

Валентина Бондаренко (Россия) – к.э.н., ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева.

Петя Колева (Франция) – доктор PhD.

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия».

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор.

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК.

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент.

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент.

Требования к содержанию и оформлению статей

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Статьи принимаются на казахском, русском и английском языках в электронном виде. Электронный формат: Word, MS, Excel, шрифт Times New Roman, кегль 14, интервал 1,5. Статья не должна превышать 10-12 страниц текста. Статья должна содержать аннотации на русском, казахском и английском языках (не более 10 строк), включая перевод фамилии автора, его степени и должности, а также заголовка статьи. Также нужно указать ключевые слова или фразы (до 10 слов или фраз).

Количество слов в ключевой фразе не должно быть больше трех. В начале статьи слева необходимо указать индекс УДК.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. Ссылки на литературу указываются в квадратных скобках. Последовательность предоставления материала:

- индекс УДК;
- фамилии и инициалы автора (авторов) на русском, казахском и английском языках;
- название статьи на русском, казахском и английском языках;
- ученая степень, ученое звание, должность, место работы, контактные телефоны, адрес электронной почты;
- аннотация на русском, казахском и английском языках;
- ключевые слова на русском, казахском и английском языках;
- текст статьи (графики, таблицы и т.д.);
- список литературы.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

Поступившие статьи обязательно рассматриваются редакционным советом журнала и при несоответствии требованиям к содержанию и оформлению к публикации не принимаются. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки. Публикация осуществляется на платной основе.